

STRATEGIJA RURALNOG RAZVOJA OPĆINE POSUŠJE 2023-2027.

POSUŠJE 2023.

A) Tim za izradu Strategije ruralnoga razvoja općine Posušje

1. Marija Jurišić, voditelj,
2. Slaven Bašić, član
3. Dragica Lebo, član
4. Dario Čorić, član
5. Lucija Pekas, član
6. Ivan Milićević, član
7. Dragan Ripić, član
8. Nada Šarić, član
9. Milan Budimir, član

B) Konzultanti ispred projekta

Prof.dr.sc. Marko Ivanković

Dr.sc. Omer Kurtović

C) Voditelj projekta ANC

Dr. sc. Suzana Madžarić CIHEAM (Centre International de Hautes Etudes Agronomiques Méditerranéenne), Mediterranean Agronomic Institute of Bari, Itlay

Z A H V A L E

- **CIHEAM – Biagio Terlizzi, Suzana Madžarić,**
- **NAČELNIK OPĆINE Ante Begić**
- **TIM OPĆINE POSUŠJE**
- **Kolege: Ž. Vaško., O. Kurtović**

Sadržaj:

1.	Uvod.....	6
2.	Situacijska analiza.....	7
2.2.	Institucionalno i političko okruženje	7
2.2.1.	Povijest i kulturna baština	7
2.2.2.	Struktura lokalne samouprave	9
2.3.	Geografski položaj i agroekološke karakteristike	11
2.3.1.	Položaj općine u BiH.....	11
2.3.2.	Prikaz naseljenih mjesta- OECD kriteriji ruralnosti	12
2.4.	Prirodni i ljudski resursi ruralnog područja	14
2.4.1.	Zemljšni resursi.....	14
2.4.2.	Šumski resursi	14
2.4.3.	Vodni resursi	14
2.4.4.	Klimatski uvjeti	15
2.4.5.	Ljudski resursi	15
2.4.6.	Prirodna ograničenja za poljoprivrednu proizvodnju.....	17
2.5.	Stupanj razvoja poljoprivrede	18
2.5.1.	Broj i struktura poljoprivrednih gospodarstava/gazdinstava.....	21
2.5.2.	Biljna proizvodnja (2017.- 2022.)	22
2.5.3.	Stočarska proizvodnja	24
2.5.4.	Organska i integralna proizvodnja	26
2.5.5.	Usluge od značaja za poljoprivredu	26
2.6.	Biodiverzitet i zaštita prirode	28
2.6.1.	Zaštićena područja i zaštićene biljne i životinjske vrste	28
2.6.2.	Upravljanje otpadnim vodama	29
2.7.	Gospodarske i uslužne djelatnosti u ruralnim područjima	31
2.7.1.	Šumarstvo i prerada drveta.....	31
2.7.2.	Zaštita šuma od požara	37
2.7.3.	Zaštita šuma od štetnih abiotskih čimbenika.....	38
2.7.4.	Zaštita šuma od štetnog djelovanja čovjeka (antropogeni čimbenik)	38
2.7.5.	Industrija.....	39
2.7.6.	Obrti	39
2.7.7.	Zanatstvo (tradicionalni i moderni zanati)	40
2.7.8.	Trgovina	40
2.7.9.	Turizam	40
2.8.	Ena gastronomksa ponuda (tradicionalna jela i pića).....	47
2.9.	Financijske usluge	48
2.9.1.	<i>Dostupnost financijskih usluga (banke i MKO)</i>	48
2.10.	Kvaliteta života u ruralnom području	48
2.10.1.	Stanje ruralne fizičke infrastrukture u općini	48
2.10.2.	Dostupnost usluga ruralnom stanovništvu	50

2.11.	SWOT analiza (ovo moramo ispočetka – zajedno)	56
a)	Snage utvrđene u programskom području:.....	56
b)	Slabosti utvrđene u programskom području:	56
c)	Prilike utvrđene u programskom području:.....	59
2.12.	Presjek potreba na temelju SWOT – analize	61
3.	VIZIJA ruralnog razvoja općine Posušje do 2027. godine	62
4.	Strateški ciljevi ruralnog razvoja općine.....	63
	<i>Strateški cilj 2</i>	64
	<i>Strateški cilj 3</i>	65
5.	Prioriteti i mjere	67
6.	Ključni strateški projekti	99
7.	Opis unutrašnje i međusobne usklađenosti strateškog dokumenta	100
8.	Okvirni finansijski plan i izvori financiranja (višegodišnji finansijski okvir- VFO)	100
9.	Okvir za provođenje, praćenje, izvještavanje i vrednovanje strateškog dokumenta	102
9.1.	Monitoring i evaluacija.....	102
9.2.	Evaluacija	103
9.3.	Implementacija	103
10.	Prilozi strateškom dokumentu.....	105
	Globalni ciljevi za održivi razvoj.....	106

Skraćenice

ANC	Area With Natural Constrains
DVD	Dobrovoljno Vatrogasno društvo
FZS	Federalni zavod za statistiku
DZ	Dom zdravlja
FGU	Federalan geodetska Uprava
GIZ	Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit
G.J.	Gospodarska jedinica
HPD	Hrvatsko Planinarsko društvo
JLS	Jedinica Lokalne Samouprave
ICT	Informacijsko – komunikacijske tehnologije
KS	Konjska snaga
LAG	Local Action Groups –Lokalne Akcijske Grupe
m.n.v	Metar nadmorske visine
MKO	Mikro kreditna organizacija
PDO	Protected Designation of Origin (PDO) – Zaštićena Oznaka Izvornosti (autohtonosti) Proizvoda
PGI	Protected Geographical Indication (PGI) – Zaštićeno Geografsko Porijeklo
PG	Poljoprivredno Gospodarstvo
OECD	Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (Organisation for Economic Cooperation and Development)
OPG	Obiteljsko Poljoprivredno Gospodarstvo
PVP	Profesionalno Vatrogasno Društvo
RPG/RK	Registra Poljoprivrednih Gospodarstava/Registrar Klijenata
RBF	Razvojna Banka Federacije
SFSC	Short food supply chains – Kratki lanci opskrbe
TSG	Traditional Specialities Guaranteed (TSG) Grantirano Tradicionalni Specijalitet
UNDP	Program Ujedinjenih naroda za razvoj (United Nations Development Programme)
ŠGO	Šumsko Gospodarska Osnova
ŠGP	Šumsko Gospodarsko područje
ŽZH	Županija Zapadno hercegovačka

1. Uvod

BiH je prema studiji UNDP¹ iz 2012 godine preko 60% ruralno područje sa veoma izraženim razlikama u stupnju razvijenosti između sela i gradova, a što sve zajedno dovodi do značajnog zaostajanja ruralnih područja u odnosu na urbana područja BiH. Ruralna područja bilježe niže stope zaposlenosti i ekonomskog rasta što za posljedicu ima kontinuiranu depopulaciju ruralnog područja. Rezultat takve ruralne politike su prazni prostori, napuštena poljoprivredna zemljišta koja zarastaju u šikare. Zemlje EU-27 imaju jedinstvenu zajedničku agrarnu i ruralnu politiku, dok su te site politike u BiH povjerene entitetskim vladama i Brčko distriktu.

U takvim uvjetima najveća odgovornost ii doprinos može se postići u jedinicama lokalne samouprave (JLS) uz suradnju s višima razinama vlasti (županije i entitet FBiH). Svi projekti viših razina vlasti kao i projekti financirani iz vanjskih izvora uvijek završavaju u nekoj jedinici lokalne samouprave, te je prema tome suradnja s JLS neophodna. S druge strane, JLS mogu kreirati puno poticajnih gospodarskih politika kao i politika demografske obnove (pronatalitetna politike, razne vrste potpora novorođenčadi, mladim obiteljima za stambeno zbrinjavanje, porodiljne naknade i drugo).

Upravo zbog toga neophodno je uraditi strategije ruralnoga razvoja na razini općina kako bi izgradili sustav koji će osposobiti kapacitete i lokalnu ekonomiju za što bolje iskorištavanje prilika koje se pružaju pred pristupnim procesom integracije BiH u EU. Dakle, to znači da se općine, županije i entiteti trebaju što bolje prilagoditi politikama EU koje su vezane za ruralni razvoj. U pred pristupnom razdoblju potrebno je jasno identificirati potrebe svih općina u BiH za uspješan ruralni razvoj. Na temelju identificiranih potreba u narednoj fazi je potrebno uraditi odgovarajuće projekte u skladu s propozicijama EU i pokušati iste financirati u pred pristupnom razdoblju. Strategije ruralnog razvoja svake općine su temeljni razvojni dokument u projektnom razdoblju do 2027. godine. Projekt ANC BiH, u 2023. godini radi na deset (10) općina u BiH (5 u Federaciji BiH i 5 u Republici Srpskoj) i jedna projekt u Brčko Distriktu (BD). Idealno bi bilo kada bi svaka općina uradila projekt pod nazivom Strategija ruralnog razvoja.

Svaka općina kroz Strategije ruralnoga razvoja treba definirati politike kojima će se unaprijediti kvalitetu življenja u ruralnom prostoru, unaprijediti ukupnu ruralnu infrastrukturu, organizacije civilnog društva, tržište ruralnih proizvoda te ostale elemente važne za ruralni razvoja. Svakako, da navedeni dokumenti moraju i trebaju biti usklađeni s dokumentima viših razina vlasti (županije, entiteti i BiH) poradi zajedničkoga i koordiniranoga djelovanja u poticanju ukupnog ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu, donošenje Strategija ruralnog razvoja na lokalnoj/općinskoj razini važan je rezultat ANC projekta, jer je od strane EU prepoznat kao prioritet u programskom razdoblju do 2027. godine. Kako bi odgovorili na spomenute izazove ANC projekt je odlučio pristupiti pripremi Strategija ruralnog razvoja u odabranim općinama sa vizijom da će i ostale općine u BiH slijediti ove pozitivne primjere.

¹ UNDP BiH „Ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini: Mit i stvarnost“, (2012.)

2. Situacijska analiza

2.2. Institucionalno i političko okruženje

2.2.1. *Povijest i kulturna baština*²

Ime Posušje hrvatskog korijena i da označuje sušni kraj. U razdoblju mlađeg (neolitik) kamenog doba u južnoj Europi se znatno promjenio način života čovjeka, postao je ratar i stočar, gradi stalna naselja, javlja se keramika. Iz ovog razdoblja, i to iz njegovog starijeg podrazdoblja, na prostoru općine Posušje, postoje ostaci čovjeka, potječe s lokaliteta Vukove njive, Iličinova lazina, Prataruše i Žukovička pećina u Viru. U mlađem neolitiku na ovim je prostorima dominirala hvarsко-lisičićka kultura.

METALNO DOBA: Nastaju novi tipovi naselja, gradine, i izrazito zatvorene društvene zajednice. U ovim krajevima dominantna je „*Cetinska kultura*“ uglavnom u srednjoj Dalmaciji, i u nekim segmentima dosta joj slična „*Posuška kultura*“, rasprostranjena po Hercegovini, Duvanjskom polju, srednjoj i dijelu sjeverne Dalmacije.

BRONČANO DOBA: U brončano je doba, može se slobodno reći, bujao život na prostoru općine Posušje u prilog čemu svjedoče i brojni lokaliteti i naselja iz ovog razdoblja na prostoru Općine, njih čak 32.

ŽELJEZNO DOBA: Prostor općine Posušje je pripadao ilirskom plemenu Delmati. Na prostoru općine Posušje postoji čitav niz gradina, tipičnih naselja Delmata, a preko današnjeg Posuškog i Virskog polja se prepostavlja da je išao važan trgovački put od trgovačke luke Narona do Delmatskog centra Delminium u Duvanjskom polju. Borivoj Čović, područje je Posušja, svrstao u „*centralno ilirsko područje*“.

POSUŠJE U RIMSKO DOBA: Rimljani su svoja naselja razvijali u blizini prijašnjih ilirskih naselja koja su povezivali svojim poznatim cestama čiji su rijetki ostaci danas vidljivi na prostoru općine Posušje. Kao potvrđen pravac dokumentirana je rimska cesta Gradac – Tribistovo – Poklečani – Petrovići. U vrijeme Rima na prostoru čitave općine Posušje postoje naselja, utvrde i grobišta.

POSUŠJE U SREDNJEM VIJEKU: Posušje je kao i čitava Hercegovina u ovo vrijeme pripadao Kraljevini Hrvatskoj o čemu između ostalog svjedoče i starohrvatski grobovi oko ranokršćanske bazilike u Gracu.

POSUŠJE POD TURCIMA 1513. - 1878. Prvi spomen Hercegovačkog sandžakata potiče iz vijesti s kraja veljače 1470. godine, s osmanskim osvajanjima širio se i prostor ovog sandžakata i ostao do 1833. godine. Iz tog razdoblja potjeće i ime naselja Čitluk. Posuški kraj je tijekom 17. stoljeća, postao graničnim područjem između Osmanskog carstva i Venecije, i kao takav je zadobivao velike rane.

AUSTRO-UGARSKA VLAST I 20. STOLJEĆE: Austrougarska je uspostavila najprije protektorat a zatim je 1908. izvršila i aneksiju Bosne i Hercegovine. Austrougarska vlast je radila

² Izvor: www.opcina-posusje.ba

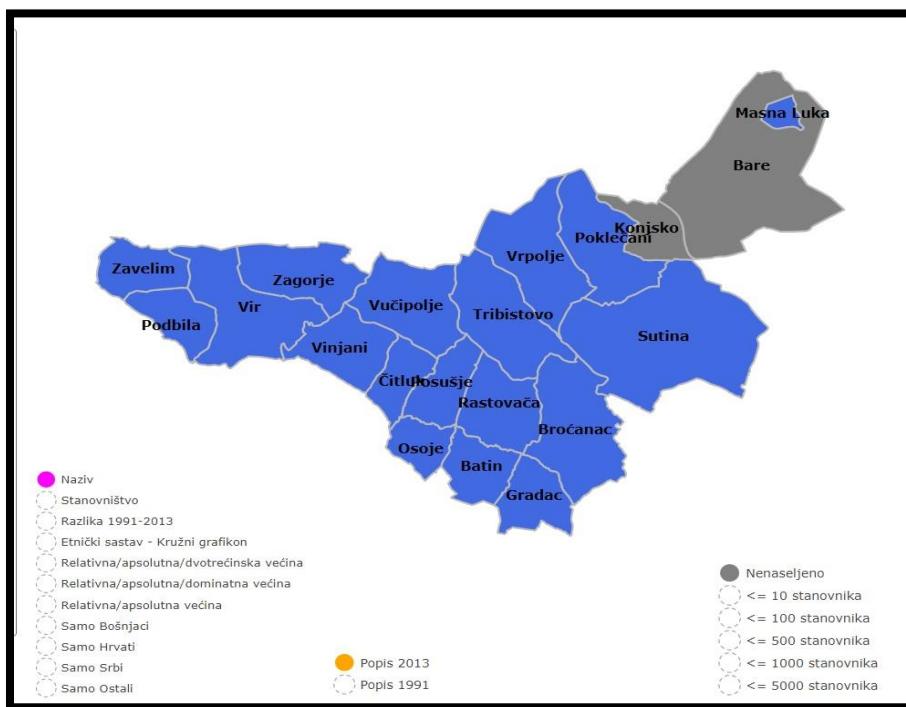
na poboljšanju gospodarskih prilika u zemlji isto kao i na razvoju školstva. Tako je 1886/87. otvorena Osnovna škola Rakitno u Poklečanima, Osnovna škola u Viru počela je s radom školske 1903./04., kasnije su otvarane škole u Posušju, Gracu i ostalim naseljima. Posebne zasluge za opismenjivanje posuškog stanovništva ima fra Didak Buntić.

2.2.2. Struktura lokalne samouprave Organizacije općine

Posušje je grad i općina u Zapadno hercegovačkoj županiji u Bosni i Hercegovini, koja zauzima površinu od 461 km², a koju čine 20 naseljenih mjesta u 17 mjesnih zajednica. Posušje je udaljeno 29 km od Širokog Brijega, 54 km od Mostara, 10 km od Imotskog, te 71 km od Makarske.

Mjesne zajednice

Mjesne zajednice na području općine Posušje su: Batin, Broćanac, Čitluk, Gradac, Osoje, Podbila, Poklečani, Posušje – Istok, Posušje – Jug, Posušje – Zapad, Rastovača, Sutina, Tribistovo, Vinjani, Vir, Zagorje i Zavelim. Općina Posušje ima Odsjek za gospodarstvo i razvoj u kojem je i ured za poljoprivredu. Inače Općina Posušje ima 5 službi: Služba za opću upravu i društvene djelatnosti, Služba za javne nabavke, Služba za gospodarstvo, Služba za financije, Služba za imovinsko-pravne, geodetske poslove, katastar, prostorno uređenje i zaštitu okoliša. U ovim službama zajedno s Općinskim načelnikom i pripravnimcima ima oko 90 zaposlenih. Kad je riječ o općinskom proračunu on se svake godine blago povećava što daje jedan optimizam. Tako općinski proračun za 2023. godinu iznosi 13.022.200,00 KM, Sredstva za obnovu i razvoj iznose 3.560.600,00 KM dok sredstva za poljoprivredu iznose 50.000,00 KM. Prikaz naseljenih mjesta na području općine Posušje:

Izvor: <http://www.statistika.ba/?show=12&id=10731>

Proračun općine - izvori, visina i struktura)

Proračun općine Posušje se kreće u zadnje tri godine (2020-2022) od 9.661.600.300 KM, 9.949.100 KM. Najveći dio prihoda proračuna dolazi od prihoda od poreza (porez na dobit građana, porez na

imovinu, porez na dohodak, prihodi od indirektnih poreza prikupljeni na teritoriji općine i drugi porezi, neporezni prihodi i tekuće potpore i grantovi).

Tablica 1. – Struktura prihoda i rashoda u proračunu

/	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Prihodi	8.508.300	9.223.200	9.821.400	9.688.300	9.949.100	13.022.200
Rashodi	8.194.300	8.944.800	9.392.400	9.253.300	9.493.100	12.621.200
Porezni prihodi	4.098.400	4.355.000	4.575.000	4.712.400	5.334.900	6.178.900
Neporezni prihodi	2.311.900	2.214.100	2.544.400	2.476.500	2.701.500	2.701.500
Kapitalni izdaci	1.258.000	1.947.000	1.926.000	1.714.000	1.783.000	3.093.000

Izvor: Općina Posušje, Služba za financije

Na strani rashoda proračuna, najveći izdatci su za: plaće djelatnika, komunalnu infrastrukturu i razvoj.

Proračunska potpora poljoprivredi i ruralnom razvoju

Svake godine u svom proračunu općina Posušje predviđa stavku za poticanje poljoprivredne proizvodnje u iznosu od 50.000 KM. Iz te stavke smo u 2020. izdvajili iznos od 20.000 KM a 2021. godine 35.000 KM za subvenciju proljetne sjetve.

Druga mjera je besplatno otvaranje obrta. Treća mjeru je pronatalitetna politika (izdvajanje 500 KM za majke za svako dijete do sedme godine)

Svake godine objavljuje javni poziv u iznosu 20.000 KM za:

1. Sufinanciranje troškova osnivanja i registracije poduzetnika - početnika u gospodarstvu (*start up – ova*),
2. Podrška očuvanju tradicionalnih i starih obrta i djelatnosti koje se mogu obavljati kao domaća radinost,
3. Podrška ženama poduzetnicama

2.3. Geografski položaj i agroekološke karakteristike

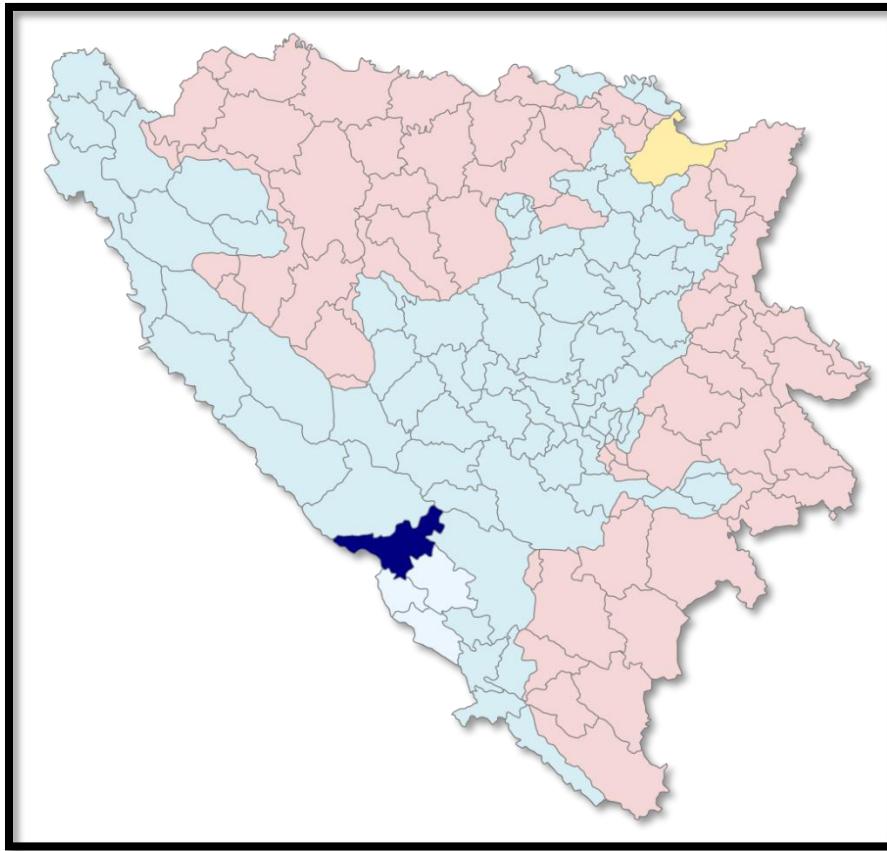
2.3.1. Položaj općine u BiH

Nadmorska visina mjesta Posušja je 675 m.n.v., najviša točka je 2228 m.n.v., a najniža 500 m.n.v. Klima u općini Posušje je sredozemna i umjerenog kontinentalnog tipa. Vrlo malim dijelom teritorija općina spada u planinsko područje i to na prostoru Parka prirode Blidinje, te se može reći da na tim prostorima ima utjecaja i planinske klime. Bitno je napomenuti da na prostoru općine ima oko 2200 sunčanih sati u godini ili oko 170 dana u godini. Također, u ljetnim razdobljima, uglavnom na prostoru općine Posušje, kao i šireg okruženja, vladaju sušna razdoblja, što je bitno ograničavajući čimbenik za razvitak poljoprivrednog sektora. Prosječna godišnja količina padalina za prostor općine Posušje je oko 1.200 mm padalina.

Općina Posušje prostire se u sredini zemljopisnog pojma zapadna Hercegovina uz granicu s Republikom Hrvatskom, odnosno na jugu graniči s općinom Imotski i susjednom općinom Grude. Jugoistočno graniči s općinom Široki Brijeg. Na sjeveru i sjeveroistoku nalaze se općine Tomislavgrad i Jablanica. Obuhvaća na sjeveru prostor Parka prirode Blidinje s Blidinjskim jezerom, površine 3,2 km² i najveće dubine 4,5 m, a nalazi se na 1.182 m.n.v. i planinom Čvrsnicom kao najvišom planinom cijele Hercegovine, na kojoj se nalazi vrh Pločno na 2.228 m.n.v., što je i najviša točka općine, a najniža točka je u Podbiloj na 405 m.n.v.. Grad Posušje kao upravno i administrativno sjedište općine nalazi se na 670 m.n.v., a prostorno grad se prostire kao naseljeno mjesto na 2,21 km². Općina je brdsko-planinskog reljefa.

Što se tiče površinske i dublje građe tla na prostoru općine Posušje ona je takve strukture da obiluje krečnjačkim stijenama pogodnim za proizvodnju velikog broja građevinskih materijala ili finalnih proizvoda od različitih vrsta kamena. Također, u Posuškom polju postoje velike količine gline pogodne za industrijsko iskorištavanje u budućnosti. U geološkoj strukturi tla postoje značajne količine boksite, što također predstavlja veliku mogućnost za razvitak rudarstva.

Na cijelom prostoru općine Posušje biljni pokrov je raznovrstan i bogat s obzirom na broj biljnih vrsta i njihovu biodinamiku. To su livade i pašnjaci bogati raznolikim ljekovitim biljem i raznovrsnim travama koje služe za ispašu ili sijeno. Također su zastupljene i šumske površine s različitim vrstama drveta među kojima prevladava bukva na višoj nadmorskoj visini i hrast u nižim predjelima općine tj. do oko 1000 m.n.v. U manjoj količini rasprostranjena je i crnogorična visoka šuma i to na prostoru sjevernih padina Čvrsnice. Najveća šuma se nalazi iznad Rakitna u Bosiljni, gdje raste vrlo kvalitetna bukva pogodna za industrijsko iskorištavanje.

Izvor: <https://bs.wikipedia.org/wiki/Posu%C5%A1je>

2.3.2. Prikaz naseljenih mjesta- OECD kriteriji ruralnosti

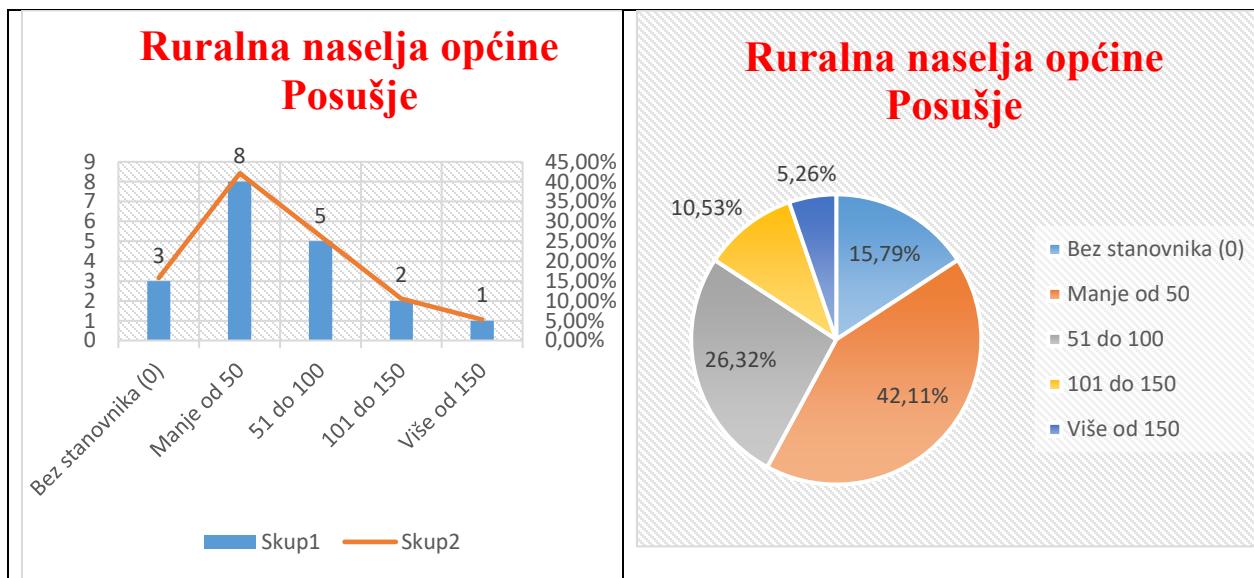
Prema kriterijima OECD općenito, ako neko naseljeno mjesto ima više od 150 stanovnika po km², onda pripada u urbana naselja. Dalje su razrađeni kriteriji: izrazito ruralno (< od 50 stanovnika), ruralno (51 do 100), pretežno urbano (101 do 150) i preko 150 urbano.

Tablica 2. Naseljena mjesta općine Posušje po OECD kriterijima ruralnosti

Red.br.	Naseljeno mjesto	Manje od 50	51 do 100	101 do 150	Više od 150
1.	Rastovača	0	0	138	0
2.	Podbila	12	0	0	0
3.	Zagorje	33	0	0	0
4.	Vinjani	0	81	0	0
5.	Čitluk	0	0	112	0
6.	Vir	0	53	0	0
7.	Zavelim	16	0	0	0
8.	Konjsko	0	0	0	0
9.	Osoje	0	79	0	0
10.	Posušje	0	0	0	489

11.	Tribistovo	6	0	0	0
12.	Batin	0	56	0	0
13.	Vučipolje	0	0	0	0
14.	Broćanac	39	0	0	0
15.	Gradac	0	58	0	0
16.	Vrpolje	32	0	0	0
17.	Sutina	14	0	0	0
18.	Poklečani	37	0	0	0
19.	Bare	0	0	0	0

Izvor. Federalna geodetska uprava (FGU), vlastita obrada M. Ivanković

Slika 2. Ruralna naselja općine Posušje

Danas u općini Posušje postoje 3 sela u kojima više nitko ne živi (Konjsko, Bare i Vučipolje). Očekivano, samo jedno mjesto (centar općine) pripada u kategoriju urbanoga naselja (5,26%), dok dva (2) naselja (Rastovača, Vir) pripadaju u kategoriju pretežno urbanih naselja (10,53%). U kategoriju pretežno ruralno pripada (26,32%) ili samo pet (5) naseljenih mjesto. U kategoriju izrazito ruralno pripada (42,11%) ili samo osam (8) naseljenih mesta. Tribistova sa 6 i Podbila sa 12 stanovnika po km² možemo smatrati potencijalnim mjestima koja će u bližoj budućnosti ostati bez stanovnika.

2.4. Prirodni i ljudski resursi ruralnog područja

2.4.1. Zemljišni resursi

Tablica 3. Poljoprivredna površina po kategorijama korištenja

Općina	UKUPNO	Obradiva površina					Pašnjaci	Ribnjaci	Trstici i bare
		SVEGA	Oranice i bašće	Voćnjaci	Vinogradi	Livade			
Grude	11.255	5.680	4.200	7	115	1.358	5.575	0	0
Ljubuški	12.554	6.074	5.302	42	526	204	6.480	0	0
Posušje	12.167	7.310	5.349	15	12	1.934	4.857	0	0
Široki Brijeg	8.389	3.089	0	84	303	2.702	5.300	0	0
ŽZH	44.365	22.153	14.851	148	956	6.198	22.212	0	0

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku (FZS), Obrada: Federalni zavod za programiranje razvoja

2.4.2. Šumski resursi

Tablica 4. Šumski resursi i ukupna drvna masa

Općina	Površina u ha	Drvna masa u 000 m ³	Drvna masa po ha/m ³
Grude	10.355	176	17
Ljubuški	15.251	519	34
Posušje	18.683	859	66
Široki Brijeg	28.082	1.994	71
ZAPADNOHERCEGOVAČKA	72.371	3.548	188

Izvor podataka: Federalni zavod za statistiku (FZS), Obrada: Federalni zavod za programiranje razvoja

2.4.3. Vodni resursi

Tribistovo

Tribistovo jezero je nastalo kao akumulacija pitke vode za potrebe Posušja i napravljeno je 1989 godine. Nalazi se na putu za poznato skijalište Blidinje i Blidinjsko jezero, a između Posušja i Rakitna. Dužina mu je oko 500 metara, širina oko 300 metara, dok je najveća dubina oko 10 metara. Oscilacije vode su u zavisnosti od ljetnih sušnih perioda.

Blidinje

Legendarna Vran planina i zadržavajuća Čvrsnica odnjegovale su u svojim njedrima na 1200 m n/v plodnu udolinu Polja, i u njoj Blidinjsko jezero kao krasno plavo oko u glavi planinskih ljepotica.

Ovo jezero je najveće prirodno jezero u Bosni i Hercegovini, i geomorfološki je spomenik prirode po kojem je Park i dobio ime. Površina jezera je od 2,5 do 6 km² uz relativno malu dubinu od

jednog metra do maksimalnih četiri metra. Samo jezero je smješteno između planina Vrana i Čvrsnice, u dnu Dugog polja, na nadmorskoj visini od 1184 m. Svojom nestvarnom prirodnom ljepotom, Blidinjsko jezero savršeno upotpunjuje krajobraz Parka prirode Blidinje.

Povremeni riječni tokovi (Ričina)

Prilikom velikih kiša kad se jezero Tribistovo prelijeva zbog viška vode tada možemo vidjeti kako svoje korito napuni vodom riječni tok Ričina. Najpoznatiji je most Ričina koji se nalazi u mjesnoj zajednici Čitluk i koji je polazna točka za mnoge planinarske rute koje svoje posjetitelje imaju svakog vikenda. *Izvor: Općina Posušje – Ured za razvoj*

2.4.4. Klimatski uvjeti

Sama nadmorska visina Posuškoga polja od 610 metara nam pokazuje da se radi o kontinentalnoj klimi koja uvjetuje izbor i proizvodnju poljoprivrednih kultura. S druge strane Virsko polje na nadmorskoj visini od 510 metara, ima elemente submediteranske klime (vinogradi, voćnjaci i drugo).

Područje Rakitna na nadmorskoj visini od 900 metara, predodređeno je za animalnu proizvodnju. Iznad Rakitna je na daleko poznato jezero Blidinje koje privlači sve veći broj turista. Planina Čvrsnica sa svojim vrhom Pločno na nadmorskoj visini od 2.228 metara je veliki izazov za planinare i potencijal za razvoj planinarskoga turizma. *Izvor: www.posusje.ba*

2.4.5. Ljudski resursi

2.4.5.1. Broj stanovnika prema popisu iz 2013. godine

Broj stanovnika u općini Posušje prema popisu stanovništva iz 2013. godine iznosi 20.477, dok prema službenim statističkim podacima koje vodi Federalni zavod za statistiku procjena broja prisutnog stanovništva u općini Posušje u 2021. godini iznosi 20.257 ili za 1,07% manje. Broj stanovnika je u blagom padu od 2018. godine. Općina Posušje u ukupnom broju stanovnika Županije sudjeluje sa 21,8%. Procjena kretanja stanovništva u razdoblju 2013-2022.

Tablica 5. Broj stanovnika općina ŽZH (2013-2021)

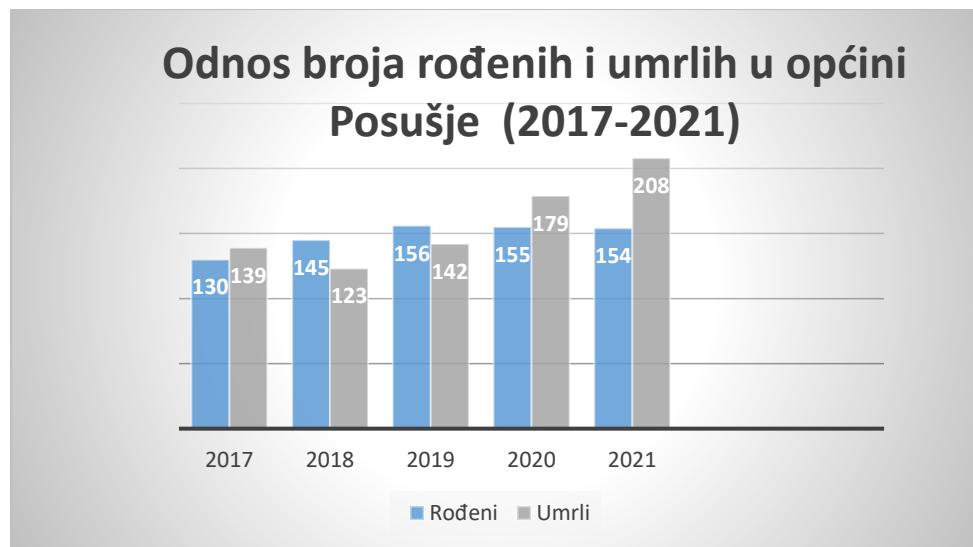
Stanovništvo	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Grude	17.308	17.308	17.308	17.038	17.308	16.866	16.805	16.732	16.613
Ljubuški	28.184	28.184	28.184	28.184	28.184	27.379	27.275	27.151	26.922
Posušje	20.477	20.477	20.477	20.477	20.477	20.334	20.341	20.342	20.257
Široki Brijeg	28.929	28.929	28.929	28.929	28.929	28.950	28.964	28.988	28.912
ŽZH	94.898	94.898	94.898	94.628	94.4898	93.529	93.385	93.213	92.704

Izvor: FZS

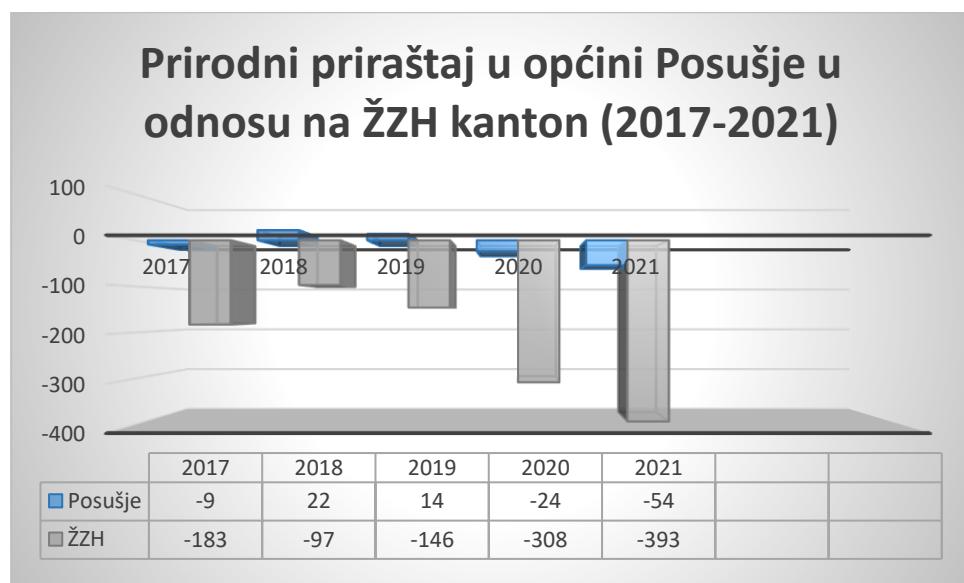
2.4.5.2. Prirodni priraštaj

Glede prirodnog kretanja stanovništva u proteklih 5 godina (od 2017. do 2021.) možemo vidjeti kako je stopa prirodnog priraštaja u Općini Posušje konstantno veća nego na razini Županije.

Umrlih je u Općini Posušje bilo više nego rođenih samo u 2017., 2020. i 2021. godini dok je u ostale dvije, u 2018. i 2019. godini, prirodni priraštaj pozitivan.

Slika 3- Odnos broja rođenih i umrlih (Izvor: FZS)

Slika 4.- Prirodni priraštaj (Izvor: FZS)

2.5.4.3. Struktura stanovništva

Što se tiče strukture stanovništva možemo reći kako je stanovništvo općine Posušje mlado. Prema podacima iz popisa stanovništva iz 2013. godine prosječna starost je 36,4 godine (Izvor: statistika.ba). Što se tiče nacionalne strukture stanovništva, prema popisu iz 2013. godine, najviše je bili Hrvata (99,00 %).

2.5.4.4. Migracije stanovništva

Migracijski trendovi su negativni. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u 2021. godini je migracijski saldo bio -18, dok je u 2017. godini bio -19, a u godini popisa stanovništva 2013. godine bio je -54. Broj odseljenih osoba u proteklih pet godina ima trend smanjenja. Broj odseljenih se u 2021. godini smanjio za 37,8% u odnosu na 2017. godinu (broj odseljenih stanovnika sa područja općine 2017. godine bio je 82, a u 2021 ukupno se odselilo 51 stanovnik). Međutim, realno stanje u odnosu na statističke podatke je bitno drugačije. Naime, iako nema preciznih podataka o odlasku prepostavlja se kako je u periodu 2017-2019. godine odselilo dosta obitelji, ali njihov odlazak zbog različitih razloga nije službeno evidentiran.

Tablica 6. – Broj odseljenih stanovnika u razdoblju 2017-2021. godine

Odseljeni	2017	2018	2019	2020	2021
Široki Brijeg	228	228	208	195	169
Ljubuški	176	140	154	100	98
Grude	79	67	85	65	82
Posušje	82	64	61	62	51
ŽZH	565	499	508	448	382

Izvor: FZS

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku od ukupnog broja odseljenih iz Općine Posušje, u 2021. godini je 19,05% odseljeno u inozemstvo. Ovaj postotak je manji nego 2017. godine (25,60%) a najveći u 2019. godini (29,5 %) u promatranom petogodišnjem razdoblju. U odnosu na ostale jedinice lokalne samouprave u ŽZH, kao i u odnosu na ŽZH, Općina Posušje ima različite postotke odseljavanja kako je navedeno u tablici ispod.

Tablica 7. - Postotak odseljenih u inozemstvo

% odseljenih u inozemstvo	2017	2018	2019	2020	2021
Široki Brijeg	11,4	10,5	14,9	9,74	12,25
Ljubuški	22,7	21,4	27,9	17,46	19,67
Grude	20,3	34,3	11,9	21,54	19,51
Posušje	25,6	18,8	29,5	22,59	19,05
ŽZH	18,2	17,8	25,6	15,40	16,41
FBiH	12,5	11,7	11,4	11,14	9,61

Izvor: FZ

2.4.6. Prirodna ograničenja za poljoprivrednu proizvodnju

Općina Posušje – GIS karte područja sa prirodnim ograničenjima u poljoprivredi (u prilogu)

Tablica 8. Područja sa prirodnim ograničenjima - indikatori

Opći indikatori	ha	%
<i>Ukupna površina općine</i>	44.099	/
<i>Površina poljoprivrednog zemljišta</i>	18.196	41,30
ANC indikatori*	ha	%
<i>Zemljište iznad 800m nadmorske visine</i>	12.432	68,30
<i>Nagib > °15</i>	7.371	40,50
<i>Dužina vegetacionog perioda (LGPt5<180)</i>	159	0,90
<i>Suma temperatura/dani preko 5 stupnjeva (Tsum<1500)</i>	69	0,40
<i>Loše ili vrlo slabo drenirano tlo</i>	245	1,40
<i>Preko 15% površine je sa izraženom kamenitosti tla</i>	11.110	61,10
<i>Dubina u cm od površine tla do matičnog supstrata <30cm (plitka tla)</i>	14.221	78,10
<i>Prekomijerna kiselost (pH <5)</i>	225	1,30
Ukupno ANC (poljoprivredno zemljište pod prirodnim ograničenjima)	17.157	94,3=

Izvor: ANC tim,*Postotak izražen od poljoprivrednog zemljišta

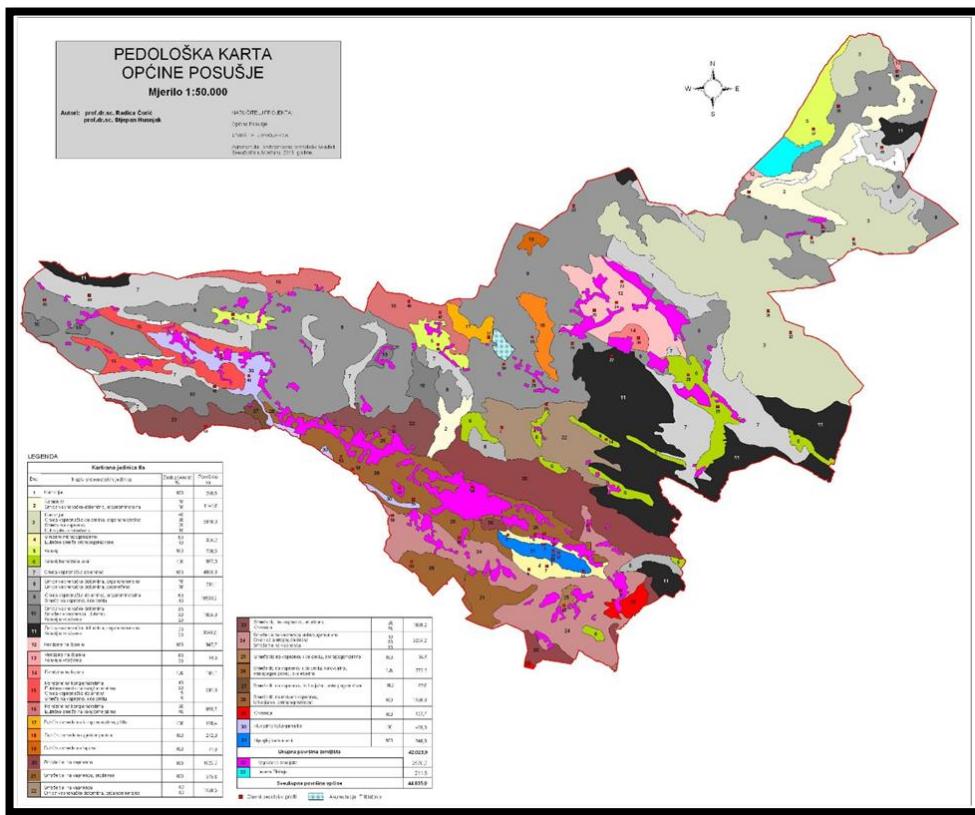
2.5. Stupanj razvoja poljoprivrede

Temeljem podataka Digitalnog modela terena (DTM) koji su dobiveni od Federalne uprave za geodetske i imovinsko -pravne poslove u okviru Studije „*Višenamjensko vrednovanje poljoprivrednog zemljišta u općini Posušje*“ izrađene su karte nadmorske visine i nagib terena u općini Posušje. Navedenu studiju je radio Agronomsko i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru. Analizom je utvrđeno da je na području općine Posušje dominantno zastupljeno područje s nadmorskom visinom od 500 -1000 m. Najviše su zastupljena područja od 600-700 m n. v. te od 900 do 1.000m. n. v. Najmanje su zastupljena područja s nadmorskom visinom do 500 m, svega 0,42 % površine općine.

Što se tiče nagiba terena, analizom je utvrđeno da je najveća zastupljenost umjereno nagnute klase terena (29,25% istraživanog prostora). Po zastupljenosti slijede klase s blagim te nagnutim terenom, skoro u podjednakoj površini a potom klasa ravnog do vrlo blago valovitog terena.

Podloga za pedološku obradu prostora općine Posušje bila je osnovna pedološka karta BiH (listovi Mostar 1, Prozor 3 i 4, i Livno 4) te Osnovna pedološka karta Hrvatske (list Makarska 2-dio za BiH) u mjerilu 1: 50.000

Slika 5. Pedološka karta općine Posušje

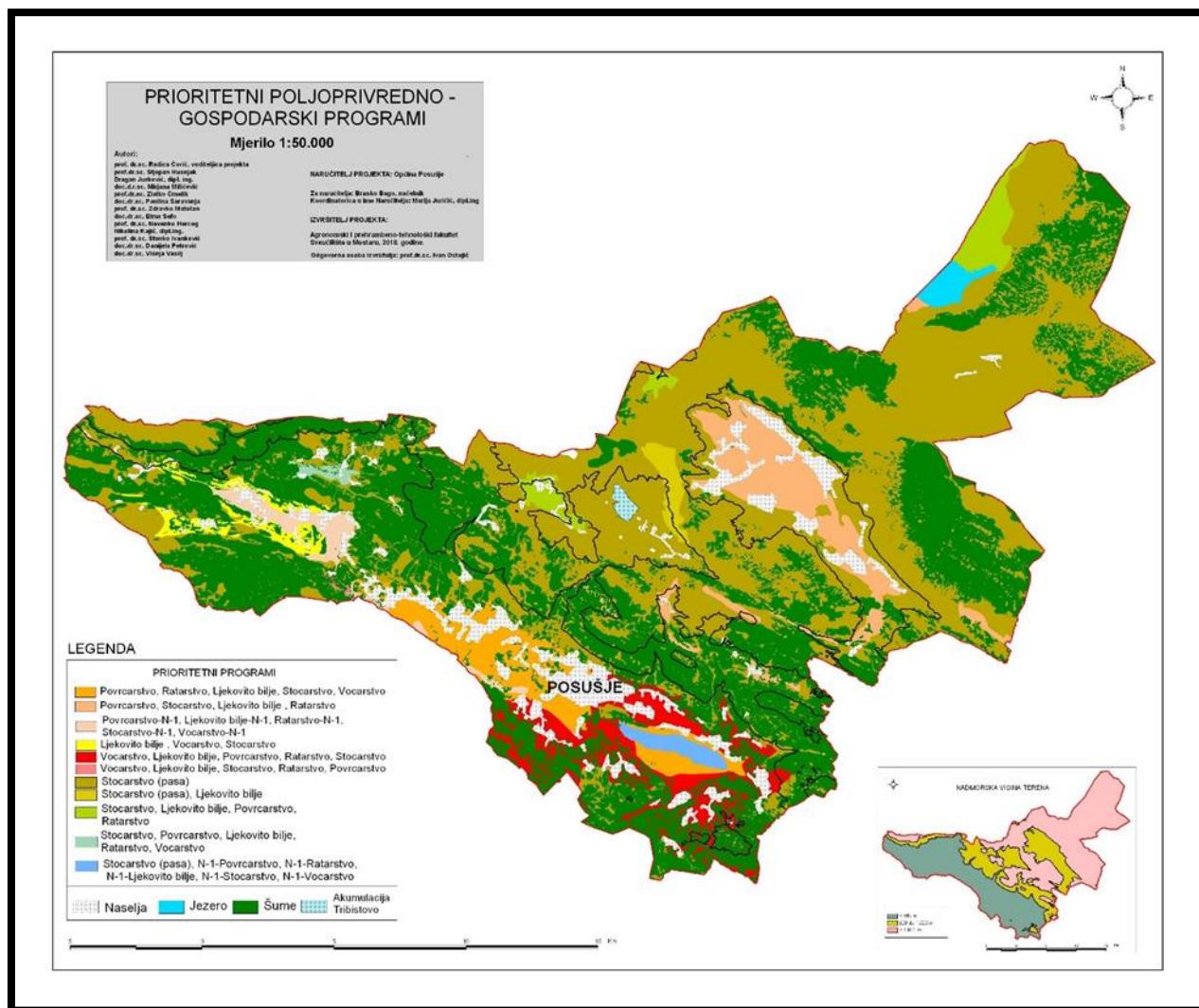
Izvor: Studija Višenamjensko vrednovanje tala općine Posušje (2018. god)

		Površina	
		ha	%
1.	KAMENJAR	1.956,69	7,99
2.	SIROZEM	173,1	0,7
3.	KOLUVIJALNO TLO	2.867,82	11,71
4.	VAPENAČKO DOLOMITNA CRNICA	9.525,2	38,92
5.	REDZINA	1.619,56	6,61
6.	CRVENICA	569,54	2,32
7.	SMEĐE NA VAPNENCU I DOLOMITU	6.611,69	27,01
8.	EUTRIČNO SMEĐE TLO	899,34	3,67
9.	HIPOGLEJ	248,9	1,01

Izvor: Studija Višenamjensko vrednovanje tala općine Posušje (2018. god)

Temeljem rezultata procjene koja je opisana u Studiji Višenamjensko vrednovanje poljoprivrednog zemljišta u općini Posušje i pomoću GIS tehnologije izrađena je namjenska karta kojom je prikazana prostorna distribucija preporučenih poljoprivredno-gospodarskih programa koji

označavaju prostore koji su sa stajališta agroekoloških uvjeta najpogodniji za određenu poljoprivrednu djelatnost gdje pojedine poljoprivredne kulture mogu ostvariti svoj potencijal rasta, razvoja i plodonošenja.

Utvrđeno je da na području poljoprivrednog zemljišta najveću površinu zauzima poljoprivredno gospodarski program **STOČARSTVO** (paša) koji zauzima gotovo 73% površine poljoprivrednog zemljišta

2.5.1. Broj i struktura poljoprivrednih gospodarstava/gazdinstava

2.5.1.1. Registrirana poljoprivredna gospodarstava/gazdinstva (RPG/RK)

Prema podacima iz Registra poljoprivrednih gospodarstva koji vodi Služba za gospodarstvo, Odjel za gospodarstvo, broj poljoprivrednih gospodarstva (PG) upisanih u Registar je 678. Od toga broj Obiteljskih Poljoprivrednih Gospodarstava (OPG) je 591 a onih koji su registrirani kao pravni subjekti čija je djelatnost poljoprivredna proizvodnja je 87.

Od pravnih subjekata koji su aktivni, ažuriraju svoje podatke, su: VERDIĆ-COMERC; Mesna industrija DUŠIĆ; Mesna industrija Rakitno; FARMA LAND; TIMA D.O.O.; MLJEKARA RAKITNO, SP KOP ŠIŠOVIĆ; TABANI D.O.O.; SOR ALPINA; SOR JAZOVAČA, SOR ŠIŠOVIĆ; SOR VERDIĆ; SOR MERMERVIĆ, SOR EKO KLACI, SOR MILAS; SOR KIĆI; SOR ŠEGO; SOR ZAVRACE; SOR FILIP; SOR LUKAVCI; SOR TOMIĆ; SOR EKO ZAGORJE; SOR JUKIĆ; SOR EKO-RAKITNO; SOR R.I.A.; SOR MS; SOR DOLAC; SOR TENTIĆ; SOR MILIĆ – EKO – VIR; SOR TALE; SOR ALEKSIĆ; SOR GROZD, SOR „PČELARSTVO PENAVA“; SOR KOLIĆ; SOR ZOVKUŠIĆ; SOR BLAGOSTANJE; SOR PERKIĆ; SOR RATO; SOR GUMI.

Ovdje treba napomenuti da od ukupnog broja registriranih u zadnjih 5 godina njih oko 200 prijavljuju proizvodnju svake godine i na tu proizvodnju ostvaruju poticaje sa federalne i županijske razine. Ostala gospodarstva nisu aktivna iz sljedećih razloga:

- ✓ **starije stanovništvo,**
- ✓ **odseljavanje mlađeg stanovništva,**
- ✓ **nemogućnost prodaje svojih proizvoda,**
- ✓ **smanjena zainteresiranost za poljoprivrednu proizvodnju ili nešto drugo.**

Broj OPG-ova kroz promatrano vremensko razdoblje (2019 kad ih je bilo 633 registrirana i 2022. godine kad ih je registrirano 678 u blagom je porastu ali stvarni broj je manji jer veliki dio njih ne ažurira podatke iz gore navedenih razloga.

2.5.1.2. Veličina poljoprivrednih gospodarstava (OPG)

Ukupna površina poljoprivrednih gospodarstava koji su upisani u Registar je **628.3880 ha**. Broj poljoprivrednih gospodarstava koji imaju površinu od 0-1,00 ha je 439 i ukupna površina tih gospodarstava je 126.2674 ha. Broj gospodarstava koji imaju površinu pod 1-3 ha je 206 i ukupna površina tih gospodarstava je 210.2154 ha. Manji je broj onih poljoprivrednih gospodarstava ili točnije 21 koji imaju površinu od 3-5 ha koju mogu obrađivati. Ukupna površina tih gospodarstva je 75.3643 ha. Osam (8) gospodarstava ima površinu od 5-10 ha i samo njih 4 ima površinu od 10-50 ha. Analizirajući prethodne podatke može se zaključiti da je najveći broj onih poljoprivrednih gospodarstava koji obrađuju manje površine veličine do 1,00 ha.

2.5.1.3. Opremljenost poljoprivrednom mehanizacijom (procjena)

Prema podacima Općinske službe koja dostavlja podatke Federalnom zavodu za statistiku stanje mehanizacije na području općine Posušje je sljedeće:

Tablica 9. Stanje poljoprivredne mehanizacije u općini Posušje (2022. godina)

VRSTA	BROJ	Starost (procjena)
a) DVOOSOVINSKI TRAKTORI	602	Prosjek 30 godina
do 35 KS	200	
Od 36 do 50 KS	380	
Od 51 do 90 KS	22	
b) JEDNOOSOVINSKI SAMOHODNI STROJEVI (ručni traktori, moto kultivatori, moto kopačice sa sjedištem i bez)	360	Prosjek 15 godina
c) SAMOHODNE MOTORNE KOSAČICE (sa sjedištem i bez sjedišta)	5	Prosjek 10 godina
d) KOMBAJNI	8	Od 10 do 15 godina

Izvor: Općina Posušje – Odsjek za gospodarstvo i razvoj

2.5.2. Biljna proizvodnja (2017.- 2022.)

Ukupna površina poljoprivrednog zemljišta u općini Posušje prema podacima iz katastra iz 2022. godine iznosi 17.310 ha. Od toga: oranice, bašće i vrtovi zauzimaju površinu od 5.143 ha, voćnjaci zauzimaju površinu od 19 ha, vinogradi 12 ha, livade 1.564 ha i pašnjaci 10.572 ha. Neobrađena površina oranica iznosi 4.427 ha.

Biljna proizvodnja se oslanja na raspoložive poljoprivredne površine uz veće navedeni problem je nedovoljno iskorištavanje oranica kao najkvalitetnijih poljoprivrednih površina. Prema statističkim podacima koje općina Posušje dostavlja Federalnom zavodu za statistiku (FZS) za 2022. godinu, ukupna površina pod žitaricama je 214 ha, industrijskog i ljekovitog bilja je 14 ha, 304 ha stočnog krmnog bilja i povrtnih kultura 184 ha.

Tablica 10. Pregled pojedinih poljoprivrednih kultura zasijanih u periodu od 2018. do 2022. godine (u ha)

Red.br	<u>ŽITA</u>	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
1.	pšenica	122	108	115	106	112
2.	raž	2	2	2	2	2
3.	ječam	85	75	78	70	75
KRMNO BILJE						
1.	Djetelina	123	110	112	102	96
2.	Lucerna	80	75	75	70	68
3.	Travno-djetelinske smjese	15	15	14	14	14
POVRTNO BILJE						
1.	Krumpir	120	110	116	108	114
2.	Mrkva	2	2	2	2	2
3.	Crni luk	10	8	10	8	8
4.	Bijeli luk	8	7	8	7	7
5.	kupus	50	45	46	35	36

Izvor: Općina Posušje – Odsjek za gospodarstvo i razvoj

2.5.2.1. Ratarstvo

Pšenice je prema statističkim podacima iz 2022. godine zasijano 112 ha, raži 2 ha, ječam (ozimi i jari) 75 ha, zobi 2 ha, kukuruza 18 ha, tritikalea 4 ha i heljde 1 ha. U navedenoj tablici je prikazana razlika u proizvodnji pojedinih žitarica, stočnog krmnog bilja i povrtnog bilja u periodu od 2018. do 2022. godine te se može zaključiti da postoji blagi pad proizvodnje žita.

2.5.2.2. Proizvodnja krmnog bilja

Usporedbom podataka za stočno krmno bilje u 2022. godini uočava se pad površina zasijanih djetelinom u odnosu na 2018. godinu također i površina zasijanih lucernom a za travno-djetelinske smjese (TDS) se može reći da su u blagom padu.

2.5.2.3. Povrtlarstvo

Na ukupnoj površini od 184 ha povrtnog bilja najviše zasijanih površina ima pod krumpirom. Analizirajući 2022. godinu pod krumpirom je bilo zasijano 114 ha, iza slijedi kupus na površini od 36 ha, na površini od po 8 ha je zasijano graha i crnog luka, bijelog luka na površini od 7 ha a ostalo povrtno bilje; paprika, rajčica, grah, grašak zauzimaju površinu od po 1-3 ha. I u povrtlarstvu se također uočava pad proizvodnje u odnosu na 2018. godinu.

2.5.2.4. Voćarstvo i vinogradarstvo

Od voćarskih kultura ukupan broj zasađenih stabala u 2022. godini: trešnje 3.000 stabala, višnje 1.000 stabala, jabuke 4.100 stabala, kruške 1.100, dunje 130, šljive 11.200 stabala i 1.300 stabala oraha. U 2018. godini broj zasađenih stabala gore spomenutih voćnih vrsta: trešnje 3.050 stabala, višnje 1.050 stabala, jabuke 4.200, kruške 1.120, dunje 250, šljive 11.000 i 1.300 stabala oraha. U promatranom periodu od 2018. do 2022. godine vinogradarstvo u općini Posušje je gotovo zanemareno. Općina Posušje se nalazi na sjeverozapadnom dijelu submediteranskog područja BiH i zauzima rubno područje za uzgoj vinove loze. Čimbenici ograničenja uzgoja, prije svega su klimatski od kojih bi kao najznačajniji bila pojava kasnih proljetnih mrazeva koji mogu potpuno reducirati uzgoj vinove loze. Također ograničavajući čimbenik u uzgoju vinove loze je nedostatno znanje i vještina farmera u uzgoju vinove loze kao kulture.

2.5.2.5. Ljekovito bilje

Obilaskom šireg područja općine Posušje na terenu je utvrđen raznovrstan biljni pokrov koji je bogat biljnim vrstama, naročito ljekovitim i aromatičnim biljem. Na livadama i pašnjacima je utvrđeno raznoliko ljekobilje (vrijesak, majčina dušica, macina trava, pelin, komorač, konjogriz, lavanda, divlja metvica, gospina trava, smilje i dr.)

Iz dostupnih podataka Strategije razvoja općine Posušje 2014. – 2023. vidljivo je kako se u općini proizvodi i bere značajna količina smilja. U 2014. i 2015. godini je bilo zasađeno oko 25 ha i u pripremi je bilo još 35 ha novih zasada smilja. U općini Posušje aktivno je djelovala jedna poljoprivredna braniteljska udruga EKO Hercegovina koja se bavila prerađom odnosno destilacijom smilja da bi se dobilo eterično ulje od smilja, koja je 2018. godine ugašena.

Zbog nemogućnosti nalaženja tržišta za prodaju, značajno je opala proizvodnja pa tako od 2018. godine kad je zasađeno 70 ha proizvodnja se smanjivala tako da u 2022. godini imamo oko 4 ha zasađenog smilja.

2.5.3. Stočarska proizvodnja

Stočarska proizvodnja bi na najbolji način trebala iskorištavati mogućnosti koje pružaju klimatski i pedološki čimbenici u kombinaciji sa znanjem i tradicijom proizvođača.

Tablica 11. Brojno stanje stoke od 2018 do 2022. godine

Red.br		2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
1.	Goveda	2.600	2.350	2.200	1.900	1640
2.	Ovce	2.500	2.600	2680	2.600	2500
3.	Koze	240	250	250	300	300
4.	Svinje	500	450	400	400	320
5.	Perad	21.000	20.500	19.000	20.000	20.000
6.	Košnice pčela	2.200	3.080	3.000	2.800	2.400

Izvor: Općina Posušje – Odsjek za gospodarstvo i razvoj

2.5.3.1. Govedarstvo

Prema podacima o brojnom stanju stoke i stočne proizvodnje za poljoprivredna gospodarstva na području općine Posušje za 2022. samo za fizička lica općine Posušje registrirano je 1.640 goveda. U promatranom periodu uočava se pad u uzgoju goveda.

2.5.3.2. Svinjogoštvo

U uzgoju svinja se uočava pad proizvodnje u 2022. godini s time da je proizvodnja stagnirala u 2020. i 2021. godini.

2.5.3.3. Ovčarstvo i kozarstvo

Ovčarstvo na području općine Posušje uglavnom stagnira u promatranom periodu s time da se uočava blagi porast u 2019., 2020. i 2021. godine nakon čega opet pada.

2.5.3.4. Peradarstvo

Peradarstvo je u blagom padu u odnosu na 2018. godinu.

2.5.3.5. Pčelarstvo

Najveći broj košnica je bio u 2019. godini kada je broj košnica iznosio 3.080. Broj košnica je bio u porastu u 2019. godini sa 600 na 880 u 2019. godini. Nakon toga u razdoblju 2020. i 2022. godini broj košnica se smanjio na 2.400 komada. Pčelarstvo u općini Posušje uglavnom predstavlja sporednu (nekomercijalnu ili hob) poljoprivrednu djelatnost. Prema podacima pčelarske udruge „IVA“ Posušje, na teritoriji općine Posušje postoji oko 60-ak aktivnih pčelara početnika sa oko 2.500 košnicama, uglavnom na stacionarnim pčelinjacima koji su relativno ravnomjerno raspoređeni po svim mjesnim zajednicama. Sjeverni prostor općine, na području naseljenoga mjesta Rakitna u ljetnom i jesenskom periodu, pored domaćih pčelinjaka nastanjen je i selećim pčelinjacima iz južne Hercegovine.. Dakle, sjeverni dio općine je prilično zasićen košnicama što uvelike doprinosi razvoju flore i osnaživanju biološke raznolikosti na ovom području Rakitna i rubnoga dijela Parka prirode Blidinje.

Potrebno je u narednom periodu uložiti dodatne napore za razvoj pčelarstva kako bi se uvođenjem većeg broja košnica i na taj način osnažio i osigurao stabilan razvoj biološke raznolikosti te povećao broj pčelara u općini Posušje.

2.5.3.6. Akvakultura

Na području općine Posušje nema proizvodnje u akvakulturi (ribnjaci i drugo).

2.5.4. Organska i integralna proizvodnja

Certifikat organske proizvodnje, područje biljne proizvodnje, broj: 2020011-009-22 dobiven od Društva za podršku i razvoj organske proizvodnje „**ORGANSKA KONTROLA**“ d.o.o. Sarajevo, posjeduje OPG Jukić koji se bavi uzgojem bobičastog voća, prvenstveno aronije. OPG Narcis se bavi sakupljanjem prirodnog ljekovitog bilja od kojeg pravi proizvode na prirodnoj osnovi i nakon što prođe zakonsku proceduru za dobivanje certifikata organske proizvodnje, uskoro se nada i dobivanju istog.

2.5.5. Usluge od značaja za poljoprivrednu

2.5.5.1. Poljoprivredno savjetodavstvo

U općini Posušje nije registrirana ni jedna savjetodavna služba niti poljoprivredni savjetodavaca. Savjetodavni rad je na Županiji Zapadno hercegovačkoj povjeren Zavodu za poljoprivrednu sa sjedištem u Ljubuškom. Općina Posušje ima izvrsnu suradnju sa Federalnim agromediteranskim zavodom (FAZ) iz Mostara kada je u pitanju savjetodavni rad u poljoprivredi i ruralnom razvoju (predavanja, demonstracije i praktična obuka – Škola rezidbe ili predavanja iz područja animalne proizvodnje).

2.5.5.2. Veterinarske usluge

Veterinarske usluge na području općine Posušje pružaju dvije veterinarske stanice: Veterinarska stanica Posušje i Veterinarska stanica Rakitno. U obadvije stanice je zaposleno pet (5) veterinara (dr. vet-med.)

2.5.5.3. Otkup poljoprivrednih proizvoda

Na području općine Posušje ne postoji niti jedna registrirana otkupna stanica na kojoj bi poljoprivrednici mogli prodati svoje proizvode. Manju količinu, prvenstveno jabuka znaju otkupiti tržni centri u općini. Glavna prodaja poljoprivrednih proizvoda ide preko Facebook stranice „**Posuška pijaca**“ gdje poljoprivrednici oglašavaju svoje proizvode. Ovo je svojevrsni kratki lanac opskrbe (*short food supply chain- SFSC*).

2.5.5.4. Protugradna zaštita

Organizirana protugradna zaštita ne postoji na području općine Posušje, kao niti na području cijele županije Zapadno hercegovačke.

2.5.5.5. Kreditiranje poljoprivrede

Pristupačnost povoljnih kreditnih linija za kreditiranje sjetve ili dugoročno financiranje poljoprivrede i ostalih aktivnosti u ruralnim područjima u ovom trenutku ne postoji. Svakako da svoje podružnice imaju Unicredit banka, Raiffeisen bank, Nova Banka i Mikrofin, ali su uvjeti kreditiranja nepovoljni kako za poljoprivrednu, tako i za financiranje nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima.

Podružnica Razvojne banke federacije (RBF) je u Mostaru (50 km od Posušja) koja jedina ima povoljne kreditne linije za financiranje poljoprivrede i ostalih aktivnosti u ruralnim područjima.

2.5.5.6. Poljoprivredno osiguranje

2.5.5.7. Stepen/stupanj organizacije poljoprivrednih proizvođača i ruralnog stanovništva

Poljoprivredni klasteri još nisu prepoznati kao oblik poslovnog povezivanja u općini Posušje. Isto tako, s obzirom na negativno povijesno nasljeđe vrlo slabo se formiraju zadruge kao oblik povezivanja malih proizvođača s tržištem. U narednim godinama je potrebno uložiti puno truda u

podizanju svijesti o zadrugarstvu i njegovu značaju za razvitak lokalne zajednice. Također, iako još nemamo zakonsku regulativu na višim razinama vlasti, proizvođačke organizacije se u EU nameću kao favorit kada je u pitanju poslovno povezivanje malih proizvođača s tržistem. Ipak, formirana je zadruga Eko vitezovi na području općine Posušje koja ima za cilj okupljanje malih proizvođača i plasman njihovih proizvoda i promociju same destinacije općine Posušje. Braniteljska zadruga osnovana je 2018. godine s 12 ukupno upisanih članova u sudski registar, ali možemo reći kako se broj zainteresiranih za članstvo povećavao. Djelatnost se odnosi na proizvodnju i preradu bobičastog, orašastog i ostalog voća. Pored Zadruge Eko vitezovi formirana je i Udruga pčelara „*IVA*“ koja svojim aktivnostima promovira razvoj pčelarstva na području općine Posušje.

2.5.5.7.1. Udrženja/udruge žena/ udruge mladih

- ✓ Udruga za promicanje kulture ***APOLLO*** Posušje koja djeluje na ekološkim i kulturnim projektima. U ekološke aktivnosti spadaju akcije čišćenja, pošumljavanja, uređenja zelenih otoka s kontejnerima za razne vrste otpadaka na području općine Posušje.
- ✓ Udruga osoba s invaliditetom koja radi na poboljšanju položaja članova udruge kao što su ublažavanje posljedica socijalne isključenosti osoba s invaliditetom im senzibiliziranjem javnosti o njihovim potrebama i problemima.
- ✓ Udruga obitelji poginulih, nastalih i stradalih hrvatskih branitelja Domovinskog rata općine Posušje. Cilj udruge je očuvanje sjećanja na poginule, nestale i stradale branitelje s područja naše općine.
- ✓ Udruga gospodarstvenika utemeljena dana 29.10.2011. godine radi unaprjeđenja i ostvarivanja zajedničke aktivnosti i interesa svojih članova u razvoju privrede u općini Posušje.
- ✓ Vijeće mladih Županije Zapadno hercegovačke, osnovano 23.07.2015. godine. Kroz prve dvije godine je u svom sastavu imalo tri lokalna vijeća mladih, točnije Vijeće mladih Grada širokog brijege, Vijeće mladih Općine Posušje i Vijeće mladih općine Grude a 12.12.2017. godine se u članstvo uključuje i vijeće mladih Općine Ljubuški. Sada Vijeće mladih Županije Zapadno hercegovačke pokriva gradove i općine u ŽZH kojima je cilj promicanje mladih u pozitivnom svijetlu te ukazivanje na probleme s kojima se mlađi susreću.

2.5.5.8. Civilno društvo

Na području općine Posušje prema popisu udruga Ministarstva pravosuđa i uprave Zapadno hercegovačke županije registrirano je 146 udruga iz različitih područja djelovanja (sportske udruge, udruge mladih, ekološke udruge, kulturno umjetnička društva i sl.). Općina nastoji svojim svakodnevnim aktivnostima i projektnim djelovanjem ostvarivati što više kontakata s udrušama i raditi na njihovoj promociji i djelovanju. U ovisnosti od aktivnosti Udruga općina podržava akcije i djelovanje udruge. Udruge su partneri u nekim projektnim aktivnostima bilo u partnerstvu s općinom Posušje ili samostalno, a sve u svrhu poticanja realizacije strateških ciljeva iz Strategije razvoja općine Posušje. U odnosu na 2013. godinu treba spomenuti kako se promjene očituju kroz intenzivniji rad i suradnju u aktivnostima s općinom Posušje. Kad je riječ o jačanju njihovih kapaciteta uvijek postoji prostor za daljnje učenje i napredovanje na čemu i Općina radi i pravovremeno ih obavještava kada postoji prilika za seminare i edukacije. **Preuzeto: Strategija razvoja općine Posušje 2014-2023 (Revidirana za razdoblje 2019-2023), str.18.**

2.6. Biodiverzitet i zaštita prirode

2.6.1. Zaštićena područja i zaštićene biljne i životinjske vrste

Na dijelu općine Posušje zaštićen je kao park prirode prostor Blidinja (sjeveroistočni dio općine) prema općini Jablanica. Drugih razina zaštite, kao npr. nacionalni parkovi nema na području općine Posušje.

Park prirode Blidinje prostire se na 350 km² kao zaštićeno područje Park prirode, u skladu s propisima IUCN Regionalne kancelarije za istočnu Europu i centralnu Aziju koja radi na očuvanju vrsta i izgradnji funkcionalnog sistema zaštićenih područja. Da je Blidinje zanimljiv prostor za zaštitu govore podaci da je 1890. austrijski geodet Philip Balif kotirao Blidinje, a 1936. Hrvatsko planinarsko društvo “*Bjelašnica*” vrh “*Vilinac*” na Čvrsnici za skijaški izlazak.

Blidinjski biser znan je po još jednom fenomenu – *najveći je to u Europi endemski kompleks bora munike*, za središnji i zapadni Balkan te južni dio Apeninskog poluotoka. I ne samo to, na njegovom području rastu čak četiri vrste bora, što Blidinje svrstava među jedinstvene zone u Europi. To su, pored *Munike, još Crni bor, Obični ili Bijeli bor te Klekovina, Planinski bor*.

Pored Blidinjskog, ovaj Park prirode ima i nekoliko jezera:

- ✓ *Čvrsničko (1.710 mnv),*
- ✓ *Ledeno (1.850 mnv),*
- ✓ *Jezerine (1.350 mnv) i*
- ✓ *Crepulja (1.560 mnv).*

Blidinjsko područje daje čak 40 % vode rijekama Neretvi, Radobolji, Drežanki, Lištici i Trebižatu. Poznato je kao “*zračna banja*³” i *antialergijski prostor* te predstavlja istinski magnet za sve kojima zbog zdravstvenih problema posjeta Blidinju može donijeti oporavak.

Brojan je biljni i životinjski svijet koji obitava na ovom području, čineći ga time još bogatijim i raznovrsnijim. Od biljnih vrsta u Parku se posebno izdvaja *Hendel-Macetijeva mišjakinja, stenoendem*. Posebno je to bogatstvo jer su stenoendemi ili strogi endemi usko lokalizirani na manja područja, kao što je jedan planinski vijenac, kanjon ili grupa otoka.

Tu su i brojne endemske vrste, među kojima su i *Frajnov karanfil, Prenjska oštrica, Hercegovački zvončić, Kitjabelov jaglac, Kovrčava sirištara, Dinarski encijan, Apeninski petoprst, Travnatolisna mišjakinja, Fresnica, Alpska medvjedka, Crvenkasti žednjak, Alpsi vidoc. Također, Runolist ovdje raste na 1.118 m.n.v, što je novitet.*

Park se može pohvaliti i s tri segmenta koji su zaštićeni kao geomorfološki spomenici prirode:

- a) *već spomenuto jezero Blidinje,*
- b) *Hajdučka vrata na Čvrsnici i*
- c) *Mijatova pećina na Vran planini.*

Hajdučka vrata na vrhu Čvrsnice prirodni su fenomen od krečnjačke tvorevine koju je priroda napravila u obliku kamenih vrata iza kojih je provalila i strmina te su dobila ime po hajducima.

³ Pogodno za zdravstveni turizam

Svim planinarima je to meka za slikanje, pogotovo inozemnim posjetiteljima. Postala su simbolom Čvrsnice.

Također, tu je i ***Mijatova pećina na Vranu***, prostor gdje je obitovao i sakriva se hajduk Mijat Tomić, poznat po djelovanju na prostoru Blidinja.

Posjetitelji Blidinja pored uživanja u ljepoti nedirnute prirode, mogu se zabaviti i nekim od brojnih sadržaja koje Park nudi, kao što su ***biciklizam, skijanje, jahanje, trke, najam quadova te raznovrsna ekološka eno gastronomска ponuda hrane i pića.***

2.6.2. Upravljanje otpadnim vodama

2.6.2.1. Stanje kanalizacione mreže i način tretmana otpadnih voda

U općini Posušje kanalizacijski sustav krenuo se raditi 2017. godine. Nažalost, zbog enormno velikih finansijskih izdataka potrebnih za ovaj projekt realizacija ovog projekta odvija se jako sporo i po fazama. Tako je do sada izgrađeno tek nešto više od 2 km kanalizacije što u gradu što izvan grada. Bitno je naglasiti kako se ne staje te se ovaj projekt svake godine nastavlja. Objekti koji se prave rade sami svoju kanalizaciju, tj. septičke jame.

2.6.2.2. Postojeće usluge zbrinjavanja otpada i pokrivenost uslugom sakupljanja i odvoza otpada

U 2015 godini je zaklano 800% više junadi u odnosu na 2016 zbog jednokratnog izvoza mesa za Tursku. U općini Posušje postoji registriranih oko 6.000 putničkih automobila i oko 1.000 gospodarskih vozila. Procijenjena količina otpadnih motornih ulja na prostoru općine Posušje je oko 35.000 litara godišnje i oko 6000 otpadnih automobilskih guma na godišnjoj razini ili minimalno 20.000 kg otpadnih automobilskih guma. Motorno ulje u automehaničarskim servisima se prikuplja u bačve te se ustupa ili prodaje prikupljačima kojih ima više na području Hercegovine. Otpadno motorno ulje se ne baca. Otpadne auto gume se deponiraju na privremeno reciklažno „dvorište“ na Oluju u krugu privatnog komunalnog poduzeća Ladanušić Čistoća.

Aktivnosti na prikupljanju, odvozu i odlaganju komunalnog otpada sa područja Općine Posušje obavljaju sljedeća poduzeća:

- ✓ ***JP „Vodovod“ d.o.o. Posušje i***
- ✓ ***Poduzeće „Ladanušić“ d.o.o. Posušje.***

Na osnovu Odluke Općinskog vijeća Posušje od dana 01.08. 2011. godine o prikupljanju, odvozu i odlaganju komunalnog otpada (Službeni glasnik Općine Posušje, broj: 06/11), JP „Vodovod“ d.o.o. Posušje i poduzeće "Ladanušić" d.o.o. koji obavljaju aktivnosti prikupljanja, odvoza i odlaganja komunalnog otpada. Odlukom su utvrđeni uvjeti i način prikupljanja, odvoza i odlaganja komunalnog otpada.

Na području općine pod ingerencijom JP „Vodovod“ d.o.o. prikupljanjem je obuhvaćeno 99% stanovnika. Komunalni otpad se prikuplja kod cca 3.200 korisnika (kućanstva i pravne osobe). Općina Posušje, odnosno Služba za prostorno uređenje i zaštitu okoliša u suradnji sa Javnom ustanovom za komunalne djelatnosti "***Urbikom***" d.o.o. organizira po potrebi i godišnji odvoz glomaznog i drugog otpada s područja Općine po utvrđenom programu i potpisanim ugovorom sa odabranim Isporučiteljom komunalnih usluga.

Selektivno prikupljanje komunalnog otpada na području Općine je na zavidnoj razini, jer je Općina Posušje svrstana među prve općine u FBiH po količinama reciklažnih materijala koje su se prikupile u toku 2015. godine. Otpad na području Općine Posušje se odvojeno prikuplja na više od 100 lokacija u gospodarstvu i putem 6 zelenih otoka s kontejnerima za papir, plastiku i staklo. Također, na području općine postoje kontejneri za prikupljanje papira i transportne ambalaže uz svaki veći poslovni objekt i kod općinskih i drugih javnih institucija. Papir i karton kao i ostale reciklažne materijale prikuplja poduzeće Ladanušić Čistoća iz Rakitna.

Na području Općine mehanizacija za prikupljanje i zbrinjavanje otpada je uglavnom zastarjela i ima ograničene performanse. Jedan od najvećih problema komunalnog poduzeća predstavlja nedovoljan broj i starost vozila za odvoz komunalnog otpada čiji prosjek starosti iznosi 15 godina. Ovo je identificirana potreba za ruralni razvoj.

2.6.2.3. Infrastruktura za upravljanje otpadom

Komunalni i drugi otpad po karakteristikama sličan komunalnom, sa područja Općine Posušje se odlaže na **deponiju komunalnog otpada „Konjovac“**. U općini Posušje upravljanje otpadom je povjereno poduzeću JP "Vodovod" d.o.o. Posušje, koje se nalazi u 100 %-om vlasništvu općine Posušje, a koje se osim prikupljanja, utovara, transporta i odlaganja otpada iz kućanstava i industrije bavi sakupljanjem, pročišćavanjem i distribucijom vode, a u manjem obimu ili privremeno i niskogradnjom, instalacijskim radovima, trgovinom na veliko metalnom robom, instalacijskim materijalom, uređajima i opremom za i slično. **Javno poduzeće „Vodovod“ d.o.o. vrši prikupljanje, odvoz i odlaganje komunalnog otpada sa području 4/5 Općine Posušje**, dok na preostalom dijelu općine (1/5 površine) prikupljanje otpada vrši poduzeće "Ladanušić" d.o.o. Posušje. Prema podacima JP "Vodovod" d.o.o. Posušje građani odlaganje otpada vrše u:

- ✓ *plastičnim vrećicama;*
- ✓ *kućnim kantama (120 l);*
- ✓ *kontejnerima (1.100 l);*
- ✓ *otpad iz gospodarskih objekta se prikuplja kontejnerima;*
- ✓ *komunalni otpad sa javnih površina se prikuplja u uličnim korpama.*

Veliki broj kontejnera nalazi se na neadekvatnim lokacijama kao što su: trotoari, prometnice, zelene površine itd. Općinska deponija "Konjovac" nalazi se u MZ Tribistovo iznad sela Sobča, od regionalnog puta (R 419) Posušje - Rakitno udaljena je 2 km (makadam), sjeverno od centra Posušja udaljena 6 km zračne linije i sela Sobča je udaljena 2 km zračne linije. Deponija je locirana na parceli na k.č. br. 3761/1, čiji je posjednik 1/1 Šumska uprava Posušje, a ukupna površina parcele je 1.946.645 m².

Krajem 2022. Općina Posušje u suradnji s ovlaštenim operaterima za zbrinjavanje otpada (sekundarnih sirovina) zaokružila prvih pet (5) etapa reciklažnog ciklusa i upisala se u pet lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini po kulturi gospodarenja otpadom. Nabavom namjenskog vozila za prikupljanje razdvojene plastike i stakla u suradnji s ovlaštenim operaterom za zbrinjavanje otpada Eko život d.o.o. Tuzla, Općina Posušje, J. P. Vodovod Komunalno Posušje i Eko život d.o.o. Tuzla zaokružilo je prvih pet etapa reciklažnog ciklusa.

Nabava namjenskog vozila u iznosu 40.000 KM dogovorena je u veljači 2022. godine.

Namjensko vozilo nabavljeno je jednakim sufinanciranjem Općine Posušje i Eko života d.o.o. Tuzla. Nabava namjenskog vozila uvelike olakšava rad i prikupljanje sekundarnih sirovina

(plastike i stakla). Nakon višegodišnjeg edukativnog i terenskog rada i suradnje (2017. – 2022.) općina Posušje i ovlašteni operateri za zbrinjavanje otpada; Eko život d.o.o. Tuzla (plastika i staklo), KimTec Eco d.o.o. Vitez (elektronika), Vuprom d.o.o. Čitluk, realizirani su sljedeći projektni zadaci:

- ✓ provedene prve sveobuhvatne (institucionalne) ekološke edukacije u BiH (preko 2000 učenika)
- ✓ uspostava jedinstvenog reciklažnog dvorišta
- ✓ uspostava kontejnera za razdvajanje otpada
- ✓ uspostava kontejnera za razdvajanje elektronskog otpada
- ✓ uspostava kontejnera (prvog u BiH) za razdvajanje tekstila
- ✓ sanacija divljih deponija
- ✓ sanacija objekata
- ✓ gospodarenje otpadom i održivi razvoj

Namjenski reciklažni kontejner za elektronski i električni otpad postavljen 2021. godine u Općini Posušje u suradnji sa ovlaštenim operaterom za zbrinjavanje – Kim Tec eko d.o.o. Vitez. Koliko su Posušani reciklirali elektronske i električne otpadne opreme govore i službeni podaci. Više od tone otpadne elektronske i električne opreme isporučeno je ovlaštenom operateru. Elektronski i električni otpad kategorizira se opasnim zbog mješavine raznih kemijskih elemenata i materijala, te se reciklaža realizira posebnim i stručnim postupcima. Zbog iskorištenosti svih dostupnih potencijala namijenjenih za reciklažu Općina Posušje je u Poslovnim novinama BiH istaknuta kao ogledni primjer lokalnog gospodarenja otpadom na području Hercegovine.

2.7. Gospodarske i uslužne djelatnosti u ruralnim područjima

2.7.1. Šumarstvo i prerada drveta

Na području općine Posušje djeluje šest (6) obrta koji se bave izradom/proizvodnjom namještaja (podaci dobiveni iz Službe za gospodarstvo). Isto toliko imamo i poduzeća koja se bave preradom drveta i proizvodnjom namještaja. Kad je riječ o geografskom položaju svi oni se nalaze u prigradskom području općine. **Potrebno je iznaći stimulativne mjere za otvaranje ovakvih pogona u ruralnim naseljima bliže izvoru sirovina (oblovina), poradi otvaranja radnih mesta u ruralnim područjima.**

Gospodarenje šumama na principu potrajnosti svih njenih funkcija poznatih kao princip kontinuiteta gospodarenja uključuje prednosti studija ekologije sa ciljem zaštite biodiverziteta ekosustava, čime se čovjeku omogućava korištenje neophodnih resursa primjenom metoda koje štite cjelovit ekosustav. Sve bitne aktivnosti u području gospodarenja šumama planiraju se i provode šumsko-gospodarskim osnovama koje se donose za šumsko-gospodarska područja. Realizaciju planova ŠGO treba provoditi do najniže uređajne jedinice putem projekata za izvođenje koji se donose za konkretnе objekte - odjeljenja i odsjeke. Iz razloga što je regionalni ekonomski

prosperitet vezan uz očuvanost ekosustava, potrebna je odgovarajuća briga društvene zajednice na tome planu.

Skupština Županije Zapadno hercegovačke na 27. sjednici održanoj dana 26. travnja 2013. godine, donijela je **Zakon o šumama ŽZH** u cilju osiguranja racionalnog i trajnog gospodarenja šumama i šumskim tlima formira šumsko-gospodarsko područje u koje ulaze i površine privatnih šuma, odnosno u administrativnim granicama Županije formira se jedno šumsko-gospodarsko područje. Granice **ŠGO „Posuško“** identične su sa administrativnim granicama općina Posušje i Grude i gradova Široki Brijeg i Ljubuški. Na prostoru općine Posušje šume se vode u dvije gospodarske jedinice koje su formirane u Van-šumsko-gospodarsko područje koje kojim gospodari šumska uprava Posušje i to:

1. G.J. „Posušje“ s odjelima 17, 31-40, 42-234 površine 25.149 ha i
2. G.J. „Čvrsnica“ s odjelima 1–26 površine 4.368 ha.

(Podatci uzeti Nacrtu „ŠUMSKE GOSPODARSKE OSNOVE ZA DRŽAVNE ŠUME za rokom važenja od 01.01.2023. do 31.12.2032. godine) -

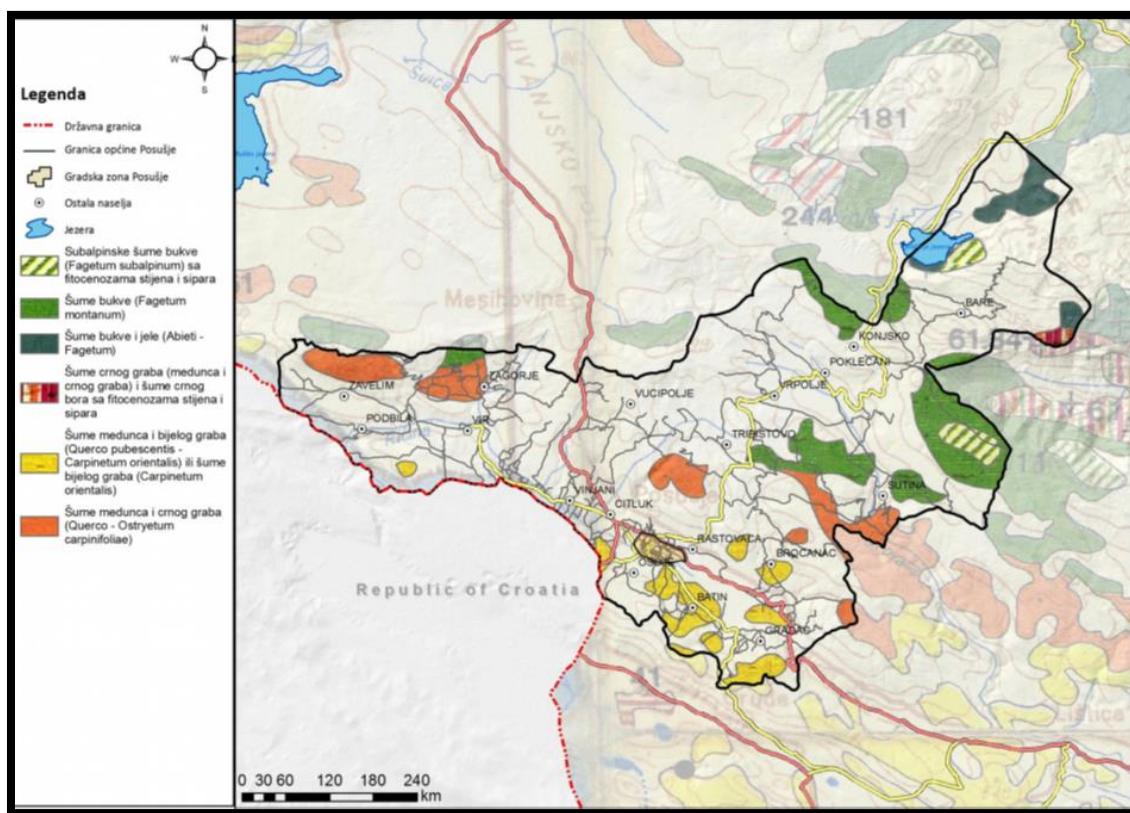
Šumarska uprava je u sastavu županijskog Ministarstva gospodarstva sa sjedištem u Posušju. Šumama na području općine Posušje upravlja **Šumsko-gospodarsko društvo ŽZH d.o.o. Posušje**, čiji je zadatak gospodarenje šumama i šumskim zemljištima na području ŽZH i ostvarivanje ekonomskih koristi. Neposredno čuvanje šuma (*čuvarska služba*) organizirano je kroz županijsku **Šumarsku upravu**. Čuvari šuma financiraju se iz županijskog proračuna, iz sredstava za općekorisne funkcije šuma (OKŠ). Šumski resursi predstavljaju opće dobro od posebnog značaja za općinu Posušje, ne toliko zbog njihovog gospodarskog značaja, koliko zbog višestruko korisnih funkcija koje šume permanentno vrše na mnogo širem prostoru od onog kojeg pokrivaju:

- a) *funkcija staništa za mnoge vrste flore i faune;*
- b) *funkcija stvaranja kisika i pročišćavanja zraka od prašine i štetnih plinova;*
- c) *funkcija sprečavanja erozije i svih njenih štetnih okolišnih posljedica (vode i tlo),*
- d) *funkcija prostora rekreatije za lokalno stanovništvo;*
- e) *funkcija povoljnog utjecaja na mikroklimu, vodni režim, plodnost tla i poljoprivrednu proizvodnju;*
- g) *funkcija vrijednog turističkog resursa (posebno kroz podizanje estetske vrijednosti pejzaža i stvaranje kvalitetnog prostora za boravak i rekreatiju).*

Pošto se cjelokupno područje općine Posušje nalazi u području krša, općekorisne funkcije šuma su daleko značajnije od neposredne vrijednosti drvne mase.

2.7.1.1. Stanje šumskih područja

Ukupne površina šuma kao i obrazac šumo posjedovnih odnosa u općini Posušje nisu poznati. Površina državnih šuma i šumskog zemljišta na području općine Posušje iznosi 13.620 ha. Šumovitost ovog područja iznosi 47,8% što je manje od prosjeka šumovitosti FBiH (prosjek šumovitosti FBiH je oko 55%). Prema podatcima Ekološko-vegetacijske rajonizacije BiH realnu vegetaciju u submediteranskom planinskom području čine u mozaičnome rasporedu šume bukve i jеле bez smreke (*Abieti – Fagetum*), a samo na najvišim dijelovima u uvalama i šume bukve i jеле sa smrekom (*Piceo – Abieti – Fagetum*), zatim šume običnog i crnog bora i smreke (jеле), (*Piceo – Pinetum*) i sekundarne šume bukve (*Fagetum montanum – Illyricum*). Na površinama eksponiranim prema jugu i zapadu sporadično se javljaju šume cera (*Orno – Quercetum cerris*). Subalpski pojasi zauzimaju šume subalpske bukve (*Fagetum subalpinum*) sa fitocenozama stijena i sipara, a najviši pojasi čini bor krvulj (*Pinetum mugi dinaricum*). Potencijalnu vegetaciju na najvećem dijelu submediteranskog planinskog područja čine šume bukve i jеле bez smreke unutar kojih toplije položaje zauzimaju šume cera i kitnjaka (*Quercetum petraeae – cerris*) i šume cera (*Orno – Quercetum cerris*), a zatim šume crnog graba (*Orno – Ostryetum*) i termofilne šume bukve (*Seslerio – Fagetum*), a u kraškim poljima šume lužnjaka i običnog graba (*Carpino betuli – Quercetum roboris*).

Realna šumska vegetacija Općine Posušje

Struktura šuma je nepovoljna sa četiri puta većim površinama izdanačkih šuma od površina visokih šuma, kako slijedi:

- ✓ visoke šume: 2.532 ha ili 8,9 %.
- ✓ šikara: 11.088 ha ili 33,9 %.

Detaljna struktura šuma nije poznata, pa tako nisu poznate površine goleti pogodnih za pošumljavanje, goleti nepovoljne za pošumljavanje, kulture visoke šume koje su degradirane i sl. Za šume i šumska zemljišta u privatnom vlasništvu nema dostupnih podataka o površinama, strukturi i kvaliteti. Za prepostaviti je kako je stanje slično stanju u šumama i šumskom zemljištu u državnom vlasništvu.

2.7.1.2. Izvršenje plana sječa za razdoblje 2008. - 2021

Za razdoblje 2008.-2021. godine plan sječe (etat) izračunat je za razdoblje od 14 godina, na temelju valjanosti ŠGO (10 godina), temeljem plana sječa u visokim šumama s prirodnom obnovom (1.000 i šumski zasadi kat. 3.000 i izdanačke šume kat. 4000). Plan sječa realiziran je kako je prikazano u donjoj tablici:

Tablica 12. Izvršenje plana sječa (etata) u razdoblju 2008.-2021.

Kategorija šuma	Vrsta drveća	Planirane sječe m ³ krupno drvo	Izvršene sječe m ³ krupno drvo				Izvršeno %
			Redovne	%	Sanitarne	Ukupno	
1000	čet.	13.160	8.993	68,33	5.575	14.568	110,70
	list.	107.800	81.841	75,92	4.343	86.184	79,95
	Σ	120.960	90.834	75,09	9.918	100.752	83,29
3000	list.	46.200	9.450	20,45	5.593	15.043	32,56
	Σ	46.200	9.450	20,45	5.593	15.043	32,56
4000	čet.	13.160	8.993	68,33	5.575	14.568	110,70
	list.	154.000	91.291	59,28	9.936	101.227	65,73
	Σ	167.160	100.284	59,99	15.511	115.795	69,27
ŠGP	čet.	13.160	8.993	68,33	5.575	14.568	110,70
	list.	154.000	91.291	59,28	9.936	101.227	65,73
	Σ	167.160	100.284	59,99	15.511	115.795	69,27

Izvor: (Podaci uzeti Nacrtu „ŠUMSKE GOSPODARSKE OSNOVE ZA DRŽAVNE ŠUME za rokovanje važeći od 01.01.2023. do 31.12.2032. godine)

Prikazani podatci o izvršenju plana sječa u gornjoj tablici odnose se na redovne sječe, planirane šumsko-gospodarskom osnovom i sanitarni sječe iz kojih se vidi da je realizirano 110,70% planirane drvene mase četinjača i 65,73% listača ili prosječno 69,27% planiranog etata. Sječivi etat u visokim šumama sa prirodnom obnovom i šumskim nasadima realiziran je sa 83,29%, što je u zadovoljavajućem obujmu. Od realiziranog etata u visokim šumama sa prirodnom obnovom i šumskim nasadima 24,91% je realizirano sanitarnim sječama. U izdanačkim šumama realizirani etat je 32,56% od planiranoga.

2.7.1.3. Pregled izvršenja planirane proizvodnje drvnih sortimenata

Tablica 13. Izvršenje proizvodnje drvnih sortimenata

Kategorija šuma	Sortimenti	Planirano				Realizirano			
		četinjače	%	listače	%	četinjače	%	listače	%
1000 3000	trupci	4.466	34,58	35.756	33,20	2.845	19,53	19.809	22,98
	ost. tanka obl.	476	12,25	0	0,00	3.746	25,71		
	celulozno	1.344	33,70	0	0,00	5.601	38,45		
	ogrjev		0,00	54.544	50,60			51.793	60,10
	Σ	6.286	80,53	90.300	83,80	12.192	83,69	71.602	83,08
4000	trupci			1.386	3,00				
	ogrjev			36.036	78,00			12.090	80,37
	Σ	0	0,00	37.422	81,00	0	0,00	12.090	80,37
Kategorija šuma	Sortimenti	Planirano				Realizirano			
		četinjače	%	listače	%	četinjače	%	listače	%
ŠGP	trupci	4.466	34,58	37.142	24,12	2.845	19,53	19.809	19,57
	ost. tanka obl.	476	12,25	0		3.746	25,71	0	
	celulozno	1.344	33,70	0		5.601	38,45	0	
	ogrjev	0	0,00	90.580	58,82	0		63.883	63,11
	Σ	6.286	80,53	127.722	82,94	12.192	83,69	83.692	82,68

Izvor: (Podatci uzeti Nacrta „ŠUMSKE GOSPODARSKE OSNOVE ZA DRŽAVNE ŠUME za rokom važenja od 01.01.2023. do 31.12.2032. godine)

Analizom podataka iz gornjeg tabličnog pregleda evidentiranih u razdoblju od 2008. – 2021. godine vidi se ostvareni i planirani omjeri sortimenata na temelju iskorištene mase krupnog drveta za razmatrano razdoblje. Izvršeni procenti iskorištenja drvne mase u odnosu na planirane su nešto veći i to kod četinjača veći su za 3,16%, a kod listača su manji za 0,26% u odnosu na planirane. Proizvodnja obli vrjedniji sortimenata četinjača je neznatno manja od planiranih vrijednosti za 1,58%, a kod listača ta vrijednost je još niža i iznosi 4,55%. Uzme li se u obzir da u provedbi plana sječe značajnu ulogu ima sanitarna sječa kojom se sijeku oštećenja stabala smanjene tehničke vrijednosti.

2.7.1.4. Industrijski kapaciteti za opskrbu drvetom na ŠGP-U „POSUŠKO”

Na teritoriji koje zauzima ovo područje, trenutno ne postoje pilane koje se mogu opskrbljivati oblovinom sa ovoga područja.

2.7.1.5. Miniranost područja općine Posušje

Na ovom šumsko-gospodarskom području je na temelju podataka iz karata Centra za uklanjanje mina u Bosni i Hercegovini „**BH MAC**“ na kojima su evidentirana kontaminirana područja minsko-eksplozivnim sredstvima u BiH izdvojene su površine od **373,08 ha** (odjelu/odsjeku: 219a, 219b, 221c 222a i 222b, G.J. „Posušje“) kao sumnjiva površina. Radi se o gospodarskim klasama 1319 i 7601.

2.7.1.6. Opće mjere zaštite šuma u općini Posušje

Pravilnikom o načinu izrade, sadržaju i postupku odobrenja i revizije šumsko-gospodarskih osnove propisuje se opći prikaz za područje po vidovima zaštite koje se odnose na odvojene cjeline zaštite šuma i šumske zasada (kultura) od:

- ✓ *štetnih insekata i drugih životinja (glodavci, ptice, divljač, stoka),*
- ✓ *uzročnika bolesti,*
- ✓ *požara,*
- ✓ *ostalih štetnih faktora (abiotski, antropogeni i drugi).*

2.7.1.6.1. Zaštita šuma od štetnih insekata i drugih životinjskih vrsta

Na zdravstveno stanje šuma mogu negativno utjecati insekti, glodavci, ptice, divljač i druge životinjske vrste, ukoliko se prenamnože, kao i domaća stoka na pojedinim lokalitetima, ukoliko ispaša nije pod kontrolom, te mogu nanijeti veće štete lokalnog karaktera do razine područja i šire. Ovdje iznosimo kratak opis navedenih štetnih faktora koji se mogu manifestirati u šumama ovoga područja, bez obzira na trenutno stanje ugroženosti i potrebu poduzimanja mjera.

2.7.1.6.2. Zaštita šuma od uzročnika bolesti

Patogeni šumskog drveća od kojih su najčešće gljive, bakterije, virusi i biljke nametnice često mogu dostići i epidemische razmjere. Zaštita bilja gdje od navedenih biljnih organizama regulirana je međunarodnom konvencijom iz 1950. godine čiji je potpisnik bivša SFRJ, a prema kojoj svaka zemlja članica mora imati službe za zaštitu bilja. U FBiH donijeti su neki zakonski propisi takve vrste, ali su uglavnom na snazi propisi preuzeti od SFRJ i SR BiH od kojih navodimo najvažnije:

Mjere zaštite prema trenutno važećoj legislativi neophodno je provoditi. Ukoliko preventivne mjere ne daju rezultate ili se ne poduzmu blagovremeno treba poduzeti direktne (represivne), koje su u literaturi poznate kao terapijske mjere, počevši od rasadnika do mladika i sastojina svih debljinskih, odnosno dobnih klasa u prirodnim šumama i nasadima. Na ŠGP „Posuško“, nisu registrirane jače pojave biljnih bolesti.

2.7.2. Zaštita šuma od požara

U okviru ovog uređajnog razdoblja planirana je izgradnja protupožarnih putova u dužini od 6,99 km, za čiju je izgradnju planiran utrošak sredstava 4.000 KM/km.

Ukoliko se iz objektivnih razloga ukaže potreba za izmjenom planiranih putnih dionica može se ista dužina gradnje realizirati na drugom lokalitetu. Planirani putovi za gradnju idejnog su karaktera ucrtani na karti, a njihove stvarne dužine bit će poznate nakon izrade projekata.

Tablica 14. Planirana gradnja šumskih putova

GJ	Vrsta puta	Naziv dionice puta	Ukupna dužina km
03 „Posušje“	Protupožarni	Odjel 75,76	1,40
03 „Posušje“	Protupožarni	Odjel 241,244	3,56
03 „Posušje“	Protupožarni	Odjel 70, 74	2,03
Ukupno protupožarni		6,99	

Izvor: Općina Posušje, Služba za gospodarstvo

Šumski požari zauzimaju prvo mjesto u nizu čimbenika koji oštete ili uniše velike površine šuma u vrlo kratkom vremenskom razdoblju. Pored šteta koje nanose šumskim ekosustavima nanose štete i drugim gospodarskim granama među kojima su drvna industrija, poljoprivreda, turizam i lovstvo, a požari većih razmjera utječu i na ekološke prilike područja. Šume i šumska tla na osnovu uzgojne klasifikacije šuma i ostalih parametara koji služe za procjenu ugroženosti od šumskih požara, prema ovoj ŠGO, razvrstane su u:

- ✓ *područja vrlo velike opasnosti – I. stupanj (šumski nasadi (kulture), površine 1.554,38 ha,*
- ✓ *područje velike opasnosti – II. stupanj (sve ostale površine šuma i šumskih tala), površine 47.414,40 ha.*

Područje Županije Zapadno hercegovačke je podijeljeno na 14 čuvarskih rajona u svrhu čuvanja šuma, a na svakom rajonu je postavljen jedan (1) čuvar šuma. U periodu povećane opasnosti od požara na području Oštrc-Tribistovo, općina Posušje, uspostavlja se motrilačko-dojavna služba,

G.J. Posušje, odjel 117., nadmorska visina: 1.142 m, zbog velike površine šumskih (borovih) kultura na tom području (Lugarski rajon Tribistovo). Djelatnici motrilačke službe su opremljeni sljedećom opremom: mobitel, dalekozor, zemljovid, početna oprema za gašenje požara (naprtnjača), te dnevnik rada. U trenutku kada inicijalni požar preraste u otvoreni požar većih razmjera, zadatak promatračko dojavne grupe je, pored obavijesti nadležnim institucijama, obavijestiti i pozvati svoje nadređene u šumariji koji donose odluku o dalnjem postupanju gašenja u koordinaciji sa nadležnim službama općine/gradova. Odgovorna osoba šumarije, koja prema operativnom planu kao temeljni koordinator preuzima odgovornost na gašenju, aktivira sve ostale raspoložive djelatnike šumarije na gašenje požara sa svom raspoloživom opremom.

2.7.3. Zaštita šuma od štetnih abiotских čimbenika

Najčešći vidovi štetnog djelovanja abiotiskih čimbenika (klime i tla) manifestiraju se u vidu olujnih vjetrova, snijega, visokih ili niskih temperatura, isušivanja tla i drugih abiotiskih čimbenika, koji se javljaju ili se mogu javiti na ovome području.

2.7.4. Zaštita šuma od štetnog djelovanja čovjeka (antropogeni čimbenik)

Zaštitu šuma od štetnog djelovanja čovjeka, potrebno je provoditi u okviru sveobuhvatne integralne zaštite šuma po svim aspektima zaštite okoliša i socio-ekonomskog razvoja, jer pored šumskih požara koje u većini slučajeva prouzrokuje čovjek, antropogeni čimbenik ima znatnoga učešća i u ostalim vidovima šteta kao:

- ✓ *propusti u gospodarenju šumama,*
- ✓ *direktne štete (bespravne sječe, usurpiranje šuma i šumskog tla), - bespravna gradnja objekata u šumi i na šumskom tlu,*
- ✓ *zagadživanje okoliša.*

2.7.4.1. Edukacija posjetitelja, lovaca i lokalne populacije

Pored uposlenih kadrova ovoga ŠGP-a po naprijed navedenom, podjednako je važna permanentna edukacija i informiranje članova lovačkih udruženja, posjetitelja i domicilnog stanovništva na području staništa ugroženih vrsta. Krivolov i lovokrađa, sakupljanje ljekovitog bilja, gljiva i šumskih plodova, te pašarenje su redovna pojava u području, čime se umanjuju izvori hrane, vode, zaklona i konkurenциje u pogledu prostora i uznemirava divljač, što je posebno važno u periodu reprodukcije i odgajanja mladih.

Iz tih razloga mora se podići nivo znanja i jačanja svijesti kod lokalnog stanovništva o značaju očuvanja i uzgajanja autohtonih životinjskih vrsta. Ovo se može postići putem odgovarajućih radio i televizijskih emisija, postera i brošura, koje imaju za cilj opću edukaciju stanovništva, sa aspekta biodiverziteta, razvoja ruralnih području, te zadovoljenja svih interesa i potreba društva u odnosu na lovnu i ne lovnu faunu.

2.7.5. Industrija

2.7.5.1. Prehrambena industrija

Na području općine Posušje postoje kapaciteti dvije industrijske klanice (MIR „Šišović“ i Mesna industrija „Dušići“). Obadvije mesne industrije imaju razdvojene linije klanja za goveda, svinje te ovce i koze, što im omogućava zadovoljavanje određenih standard (Halal i Košer). Ova dva kapaciteta su veliki potencijal za izvoz mesa na istočna tržišta. Pored linija klanja MIR „Šišović“ ima razvijenu cijelu paletu prerađenih proizvoda (kobasice, salame, obareni proizvodi te konfekcionirani suhomesnati proizvodi).

Šišović doo "Šišović" d.o.o. posjeduje objekte za uzgoj goveda, svinja, ovaca i janjaca, kako na farmi "Bašinac" tako i na farmama "Risovac", "Koljani", "Vakuf", "Kratine" i "Kadjevača". Sve navedene farme se nalaze na širem području Rakitna i podnožju Vran planine. Također u svom vlasništvu posjeduje pet mesnice od kojih se jedna nalazi u Rakitnu, jedna u Posušju, jedna u Širokom Brijegu, jedna u centru grada Mostara i jedna na Buni.

Tvrtka Meggle d.o.o. Posušje ima logističko-distributivni centar u Rastovači (Posušje). Postoje mala OPG koja prerađuju voće (sok od aronije – OPG Jukić).

2.7.5.2. Druge industrijske djelatnosti

Prema podacima iz poslovne baze Bisnode Portfolio Intelligence od ukupnog broja poduzeća koja su predala završne račune iz općine Posušje, najveći broj poduzeća bavi se trgovinom na veliko i malo (djelatnost grane G) 40% (114). Slijedi prerađivačka industrija (djelatnost grane C) sa 18% (52), a na trećem mjestu najzastupljenijih djelatnosti nalazi se građevinarstvo (djelatnost grane F) sa 8% (23). Broj poduzeća se tijekom trogodišnjeg razdoblja povećavao za 6%, dok se broj poduzeća po strukturi djelatnosti nije mijenjao.

2.7.6. Obrti

U 2022. godini općina Posušje ima **227 registriranih obrta** (osnovno zanimanje – 137 i dopunsko zanimanje - 90). Porast broja obrta u odnosu na prethodne godine je izravna posljedica Odluke načelnika općine o besplatnoj registraciji obrta. Ova mjera JLS je dala rezultate i može biti primjer ostalim općinama u Federaciji BiH. U prilogu (registrirani obrti po djelatnostima).

2.7.7. Zanatstvo (tradicionalni i moderni zanati)

U 2022. godini općina Posušje ima 27 registriranih tradicionalnih obrta. *S obzirom da ne postoje specifične šifre za proizvodnju starih stvari možemo reći kako imamo 5 registriranih koji se bave proizvodnjom drvenih stvari poput stolova, stolica (starih) te 1 koji se bavi popravkom i restauracijom starih glazbala.*

2.7.8. Trgovina

2.7.8.1. Broj i vrsta trgovinskih radnji i njihova disperzija na području općine

Na području općine Posušje izuzetno je zastupljena trgovina. Prema podacima Dun&Bradstreet čak 115 njih je registrirano kao doo te 44 registriranih kao STR. Trgovačke radnje zastupljene su u svim mjestima pa i onim najruralnijim, tako imamo trgovinu i u Viru, Zagorju i Rakitnu. Najviše trgovina zastupljeno je u gradu i prigradskom dijelu.

2.7.9. Turizam

2.7.9.1. Turističke atrakcije

Općinu Posušje karakterizira prekrasna priroda u kojem dominiraju planinski masiv Čvrsnice, Park prirode Blidinje s istoimenim jezerom, bogatim lovištem i fascinantnim planinskim obroncima, šumsko područje (bor i jela), Masna Luka s nekoliko planinskih izvora, akumulacija Tribistovo, kanjon Ričine, izvor Žukovice, Podbila (Čemer) Bosiljna, Gorni i Donji Dabio, te Dobrinjaska draga. Riječ je o brdovitom prostoru krša i šuma koji bi trebalo predstavljati središnje mjesto za osobe željne aktivnog odmora, adrenalinskih aktivnosti i ekoturizma u maksimalno očuvanom prirodnom okruženju.

a) Golf teren Topala

Golf klub Posušje osnovan je krajem prosinca 2006. godine od strane nekoliko entuzijasta i zaljubljenika u ovaj sport. Upornim radom i ustrajnošću svih članova i ljudi dobre volje danas s ponosom pišemo o uspješnoj izgradnji golf kluba i terena sa 9 rupa i do sada jedinim terenom u Bosne i Hercegovini sa rupom od PAR5 . Golf teren otvoren je za igru svakim radnim danom i vikendom, dok sezona traje preko 300 dana godišnje zahvaljujući povoljnoj klimi. Golf teren Topala nalazi se u Posušju BiH, nedaleko od Hrvatske granice. Udaljeno je svega pola sata od Makarske rivijere, od Međugorja 45 minuta vožnje kao od Mostara i Splita također. Udaljenost od Sarajeva i Dubrovnika je manja od 3 sata.

b) Kanjon Ričine-Brina u Posušju.

Rijeka Ričina duboko se usjekla u kanjon Brine, stvarajući dugačku usjeklinu i mnoge geološke oblike. Ričina se spominje prije imena Posušje. Dakle, naziv Ričina je najstariji pisani trag s područja današnje općine Posušje.. U kanjonu su se nastanile razne životinje i biljke.

Posuški kraj je prostranstvo krša kojeg karakterizira ljepota kamena, ugodna klima krasiti mjesto koje je nadomak mora i planina. Postoji dio posuške Brine koja je fantastična adrenalinska šetnica. Ova je staza 60-ih godina prošlog stoljeća probijena u istočnim liticama kanjona prilikom izgradnje starog vodovoda (Klesar firma 60-ih godina) i danas joj po atraktivnosti može parirati rijetko koja staza u našem bližem okruženju. Dužina Brine se proteže na 5560m, na mjestima se čiste vertikale spuštaju u korito i do 90m a ima i visina po 200m od vrha kuka do korita.

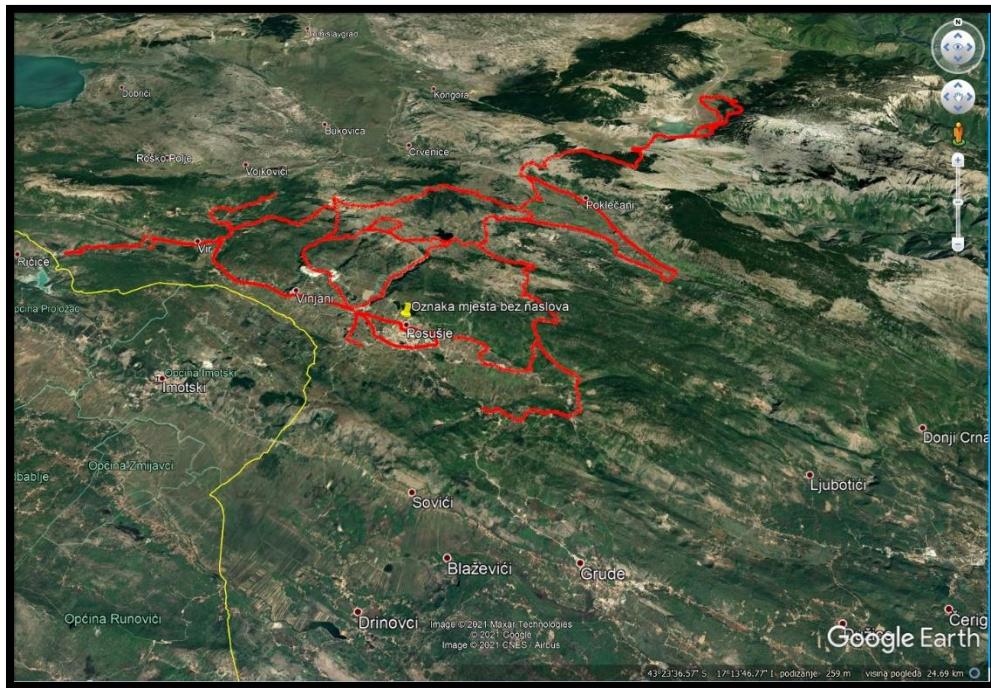
Kanjon Brina je već dijelom afirmiran kroz planinarsku stazu koja prolazi kroz kanjon. Planinarska staza polazi od nekropole stećaka Ričina u Posušju, a završava kod izletišta na jezeru Tribistovo. U Kanjonu Brina su u pripremi i sljedeći turistički sadržaji: **zip-line, viseći most.**

c) Masna Luka u Parku prirode Blidinje u Posušju.

U Masnoj Luci se već nalazi samostan sa duhovnim centrom, a u završnoj fazi izgradnje je Planinarski dom sa pratećim ugostiteljskim sadržajima. Isto tako, u funkciji je i sjedište JP Park Prirode Blidinje u okviru kojeg je i sjedište udruge Visit Blidinje, kao i smještajni kapaciteti. Nadalje, uređena je lokacija za edukacijski kompleks Masna Luka na kojem se redovito u srpnju održava godišnji skup planinara iz cijele regije te Blidinje Gastro festival. Iz Masne Luke polazi nekoliko planinarskih staza koje vode do vrha Čvrsnice (Pločno), kao i do drugog vrha na Čvrsnici (Vilinac), te do Hajdučkih vrata.

Kroz projekt Cycling Rural uređene su i markirane biciklističke staze te je postavljena signalizacija koja povezuje ruralni prostor Posušja.

d) Mapirane biciklističke rute u općini Posušje

- e) **Vodopad Žukovica** nalazi se u mjestu Zagorje, udaljeno oko 4 kilometra od središta Posušja. Ovaj neotkriveni prirodni dragulj nalazi se u zarasloj šumi, sakriven je od ljudske ruke. Uz vodopad nalazi se Žukovačka pećina koju su istraživali i brojni ugledni arheolozi.
- f) **Tribistovo**
Jezero Tribistovo je nastalo kao akumulacija pitke vode za potrebe Posušja. Napravljeno je 1989. godine. Nalazi se na putu za skijalište Blidinje i Blidinjsko jezero, a između Posušja i Rakitna. Dužina mu je oko 500 metara, širina oko 300 metara, dok je najveća dubina oko 15 metara na najdubljim dijelovima. Oscilacije vode ovise o ljetnim sušnim periodima. Sama brana u Tribistovu nalazi se na 915 m.n.v. U jezero se ulijeva 220 povremenih i 80 stalnih izvora. Na jezeru je dopušten ribolov uz predviđenu dopusnicu. Jezero obiluje ribom (pastrva, šaran, klen, štuka, babuška...).
- g) **Šimića Pećina**-,,Dijelom je razvijena kao klasična pećina po primarnom, tektoniziranom pravcu s antiklinalom kao dominantnom geološkom strukturu. Oko toga pravca razvijeni su dijelovi pećine gotovo po cijelom polju i to kao među slojna, vodom proširena pukotina, nastala kao razlika krutog sloja i krovu (konglomerati) i plastičnih flišnih naslaga u podu (lapori i pješčari). Po primarnom, tektonskom pravcu razvoja ove poznate pećine, nalazi se više galerija s obilje pećinskog nakita. Povezuje ih vodotok koji se mjestimično proširuje u veće vodne površine sporog otjecanja. Katkada je pećinska cijev samo u obliku vertikalne ili vodoravne malo proširene pukotine (širine do 50 cm). Na mjestima, glavna pećinska cijev se račva u više pravaca koji istraživača vode u vrlo široke prostore među slojne pukotine (potrebni su orientirni za siguran povratak). Pećina je bogata biljnim i životinjskim vrstama. Šimićeva pećina u Vučipolu, pravi biser krša, zapravo je vrlo razvijeni i složeni podzemni vodotok. Niže od današnjeg ulaza u pećinu postojao je izdašni izvor. Otkrivena je zahvaljujući urušavanju pećinske cijevi zbog malog nad sloja. Ova pećina može biti, osim speleološki objekt u našem speleološkom parku prirode, i kompletni prirodni podzemni vrlo razvijeni vodotok dostupan promatranju, mjerjenju i proučavanju.“(prof. dr. Pero Marjanović). Ime joj se veže uz Andriju (Andrija) Šimića, Robin Hood-a ovih prostora i

znamenitog hajduka, zvanog "kralj gorskih klanaca", rodio se u siromašnoj obitelji u Alagovcu, nedaleko od Gruda, 2. listopada 1833. Imao je brata i pet sestara. Svojim djelovanjem postao je legendom među južnim Hrvatima, s obije strane granice (i austrijske i turske). Najčešće je hajdukovaо na potezu Imotski – Vrlika i zadržavaо se na planini Kamešnici, gdje se i danas pokazuje njegova pećina danas poznata kao Šimića pećina.

h) Ružički potok

Voda koja život znači, voda koja gasi žeđ Posuškog kraja, upravo je iz Ružičkog potoka, koji svojim vodama, dobrim dijelom opskrbljuje akumulacijsko jezero u Tribistovu.

- i) **Ćemeri- Podbila** (općina Posušje). Na lokalitetu Ćemeri u blizini Podbile nalazi se povijesno stambeni kompleks. Riječ je o župnoj kući iz 17. stoljeća, koju su prema predaji sagradili imotski franjevci uklesanoj u podnožju pedeset metara visoke litice, a litica je otvorena prema rijeci Ričice. Na litici su još uvijek uočljivi tragovi usijecanja kamena u svrhu učvršćenja kuće pomoću drvenih greda i ostalog što je bilo potrebno da bi kuća u litici mogla služiti svojoj svrsi. To je živa kuća, glavni zid joj je bila litica, visoka oko 50 metara, koja se pri vrhu nadvija nad kuću i štiti je od vremenskih nepogoda. Prilikom istraživanja otkriveni su nalazi koji nas vode još u prapovijesno doba. Keramički i drugi ostatci, kao i kosti, pronađeni u podnožju visoke litice slični su onima na drugim nalazištima posuške kulture. Iako prvi pisani tragovi datiraju s početka 17. stoljeća, moguće je kako je ovaj lokalitet bio u upotrebi od sredine ili od druge polovice 16. stoljeća.
- j) **Kula Podbila-** Arheološki lokalitet „*Turska kula*“ u mjestu Podbila, 20 km jugozapadno od Posušja istražena je tijekom 2016. godine pod vodstvom arheologa Ljube Oreča i Krunoslave Oreč, na inicijativu udruge Alpina. Lokalitet se nalazi na 589 m nadmorske visine, te predstavlja strateški značajnu poziciju u okolnom prostoru. Utvrda se na temelju ostataka arhitekture i pronađenoj pokretnoj građi datira u XVII-XVIII. stoljeće, dok je tijekom XX. stoljeća služila kao privremeno pastirsко sklonište. Uz lokalitet Ćemere, stare puteve koji vode prema mlinici koja i danas radi, most preko Ričine, ostatke stare župne kuće uklesane u živoj stijeni iz XVI. stoljeća, nekoliko izvora vode, mogućnost smještaja u renoviranim kamenim kućama, koje predstavljaju dio autohtone graditeljske baštine s ovih prostora, mjesto Podbila predstavlja idealno odredište za jednodnevni izlet u Općini Posušje.
- k) **Gradina Nečajno, Osoje**, je arheološki lokalitet čiji nalazi vežu se za fenomen Posuške kulture. Smještena je na brdovitom pojusu između Posuškog i Imotskog polja. Uski plato gradine branjen je dvostrukim suho zidnim bedemima. Gradinu su sondirali arheolozi sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Pronađeni su keramički predmeti iz ranog brončanog doba.

I) Nekropola sa stećima na Ričini (nacionalni spomenik)

Srednjovjekovno nalazište stećaka koje po svojim monumentalnim dimenzijama spadaju među najveće na prostoru Bosne i Hercegovine, po nekim procjenama nastali su krajem 15. stoljeća. Stećci su rađeni od lokalne miljevine kamena karakterističnog za ovo područje.

m) Nekropola sa stećima Donje Bare (nacionalni spomenik)

Sastoji se od 26 stećaka, od toga su 13 ploča, 3 sanduka, 2 visoka sanduka, 4 sljemenjaka, 1 krstača i 3 stećka u fragmentima. Između stećaka vide se ostaci nekadašnjih stećaka ili

amorfno kamenje. Na području su vidljiva dva zemljana tumulusa. Na jednom od njih je smješten dio nekropole. Jedanaest spomenika je ukrašeno.

n) Stari most na Ričini

Stari most, povijesna građevina iz 30-ih godina XX. stoljeća, je kameni most koji je po predaji umjetničko djelo posuških graditelja stvoreno od kamena iz hercegovačkog tla, iznimne umjetničke vrijednosti.

o) Rimska utvrda

Prva ozbiljna arheološka istraživanja u posuškoj općini započeo je Franjo Fiala kao pristav bosansko-hercegovačkog zemaljskog muzeja 1893./1894. Najuočljiviji rimski ostaci zamijećeni su na brijegu iznad župne kuće na jugoistočnom kraju posuške kotline. Taj predio mještani zovu Gradina. Na gradini je postojala značajno rimska naselje sa snažnim zidovima mjestimice debelim i do tri metra, proteže 76x61 m. materijal u zidovima bio je pravilno tesan vapnenac izmiješan s komadićima crijeva. Na najvišu terasu tog naselja prilazio se stubama i podzidama. Nedaleko od Gradine Fiala je otkrio ostatke rimske utvrde na lokalitetu Kulini. Proteže kamene razvaline bile su 100x70 m. Na maloj glavici unutar utvrde bila je sagrađena jedna omanja četvrtasta zgrada. Na Gradini je Fiala otkrio nekoliko kamenih stupova, kamenih ulomaka sa natpisima od kojih je jedan bio posvećen rimskom caru Klaudiu. Također se spominju August, Vespazijan i Domicijan....

p) Ranokršćanska Bazilika Gradac

Ranokršćanska bazilika u Gradcu, nalazila se na lokalitetu Brižak, općina Posušje, Bosna i Hercegovina. Bazilika otkrivena je 1968. god., a istražena je pod vodstvom Pavla Andelića i Petra Oreča. Sastoji od sjeverne – veće i južne – manje crkve. Veća crkva podignuta je početkom V. st., dok manja crkva podignuta je u samom početku VI. st. Crkve su spaljene istodobno u VI. ili početkom VII. st. Nakon uništenja, crkve nisu obnavljanе, već u ranom srednjem vijeku kao ruševine postale su groblje. Vanjske dimenzije sjeverne crkve su: dužina 17,40 m i širina 11,20 m, a prostorije od kojih se sastoji su: prezbiterij, naos, narteks, krstionica i još jedna prostorija. Manja crkva je prislonjena uz veću crkvu, a vanjske mjere manje crkve iznose: dužina 13,10 m i širina 4,60 m, i sastoji se od prezbiterija i naosa. Unutar veće crkve je kripta ili grobnica na svod, sa sarkofagom od velikih mramornih ploča, od kojih je pet ploča profilirano, a dvije nisu. Izgrađena je od tzv. miljevine i jednog komada (stupac) korčulanskoga mramora, donesena sa antičkog hrama. Grobnica je opljačkana prije arheoloških ispitivanja. Pronađena je srebrena fibula (kopča) sa željeznim trnom koja predstavlja stiliziranu životinju u trku, s rupom na repu, krugovima na nožnim zglobovima i očima, te ugraviranim linijama kod zadnjih i prednjih nogu. Slične fibule sa životinjama u trku pronađene su u Italiji, i pripisuju se langobardskim radionicama iz 6. ili 7. st. Vrijedan nalazak, predstavlja i križolika baptisma piscina u krstionici. Od nalaza izdvaja se željezni jezičac (VII. st.) i par željeznih ostruga (IX. st.). Nalazi glagoljskih slova (iz XII. ili XIII. st.) i slova bosančice u kamenu (iz XIV. ili XV. st.), te pozlaćeni prsten s monogramom IHS (iz XIV. ili XV. st.) svjedoče o pisarskoj i drugim aktivnostima u srednjem vijeku u Gradcu.

q) MUZEJ

- ✓ Franjevački muzej - zbirka „*U kući oca mojega*“, Posušje

- r) Knjižnice
 - ✓ Narodna knjižnica Posušje
 - ✓ Knjižnica franjevačkog muzeja „U kući oca mojega“, Posušje

2.7.9.2. Turističke i kulturne manifestacije

Turističke i kulturne manifestacije koje imaju veliki turistički potencijal i koje su već postigle međunarodnu reputaciju mogu se izdvojiti:

- a) **Posuško lito** - Kulturno – sportska manifestacija „**Posuško lito**“ održava se niz godina i s početkom ljeta postaje središte događanja u Hercegovini. U bogatom programu kroz cijelo ljeto održava se niz zabavnih, kulturnih, sportskih i drugih događaja. Posuško lito traje od svibnja do rujna.
- b) **Festival klapske pisme Posušje** je manifestacija koja se održava u sklopu „Posuškog lita“ i prvi je festival takve vrste u Bosni i Hercegovini. Festival traje tri (3) dana i svake godine okuplja sve veći broj izvođača. Festival se svake godine održava u prvom vikendu kolovoza.
- c) **Blidinje Gastro Festival** koji je prvi put organiziran u 2018. godini i koji okuplja lokalne i regionalne proizvođače hrane i tradicionalnih proizvoda. Festival je prvi put organiziran kroz projekt financiran od strane EU i GIZ, gdje je općina nositelj organizacije u suradnji sa lokalnim udruženjima. Blidinje Gastro Festival neće biti samo turistički događaj već i instrument okupljanja lokalnih proizvođača hrane i drugih proizvoda, te će omogućiti izravnu prodaju i poticaj stvaranju lokalnih lanaca opskrbe.
- d) **Memorijalni susret planinara** u Masnoj Luci koji se organizira svake godine ispred Planinarskog doma.
- e) **Božić u Posušju** koji okuplja lokalno stanovništvo u vrijeme božićnih blagdana i koji može biti odlična prilika za dodatnu promociju i uvezivanje lokalnih proizvođača.
- f) **Dan općine Velika Gospa** – 15.8. svake godine u Posušju se obilježava Dan općine. Tradicionalna Sveta misa i „dernek“ su sastavni dio ovog događaja koji privlači ljude iz raznih krajeva.

2.7.9.3. Turističke organizacije i agencije

- a) **Turističke organizacije** – Trenutno u općini Posušje nema turističkog ureda ali je u tijeku njegovo osnivanje zbog sve veće potražnje za turističkim sadržajima.
- b) **Putne agencije**:

Postoji samo jedna putna agencija: Laguna d.o.o., Posušje.

Sportske i pustolovne udruge/klubovi na području Općine Posušje

- ✓ **HPD Pločno Planinarenje Posušje**
- ✓ **HGSS Posušje Gorska služba spašavanja Posušje**
- ✓ **BK Pony Posušje Biciklizam Posušje**
- ✓ **Golf klub Posušje**
- ✓ **Športsko ribolovno društvo „Braco Vidić“ Posušje**
- ✓ **Lovačko društvo “Radovanj“**
- ✓ **Lovačko društvo “Jarebinjak“**
- ✓ **Lovačko društvo “Milan-Mikulić-Bikan“**

Od sekundarne turističke infrastrukture u općini Posušje ima oko 130 km obilježenih planinarskih staza ali još uvijek nema uvezane turističke ponude. Obilježenih biciklističkih staza do 2015. nije bilo. Golf igralište Topala kojim upravlja Golf klub Topala ima 9 rupa i uređenu klupsku kuću sa svim potrebnim sadržajima. U odnosu na 2015. godinu uređeno je oko 18 km pješačkih i planinarskih staza, te je pokrenuta izgradnja i uređenje kampa u Masnoj Luci i dodatno uređenje planinarskog doma. Golf klub Topala je dodatno uredio prihvatnu infrastrukturu na terenu (mokri čvorovi, ostave, parking i sl.). Također, u tijeku 2017-2019. godine provedbom projekata koji naglasak stavljaju na aktivni i pustolovni turizam, te ruralni i agroturizam kako bi se unaprijedila turistička ponuda samog Posušja ali i šire kroz uvezivanje s planinarima ali i 16 ostalim pružateljima turističkih usluga. U turističku svrhu pripremljene su dvije nove lokacije: kanjon Ričina i Tribistovo. Tribistovo jezero je nastalo kao akumulacija pitke vode za potrebe Posušja. U prekrasnom planinskom ambijentu, na 900 metara nadmorske visine smjestilo se Akumulacijsko jezero Tribistovo, a pored njega i bazen s uređenom plažom i popratnim sadržajima za djecu i odrasle. Blizina mora i Parka prirode Blidinje zasigurno je jedan od razloga zašto se strani turisti upućuju u ovaj naš planinski kraj. Tribistovo samo po sebi sadržava znamenitosti koje vrijedi posjetiti. U blizini je vrh Orlov kuk, Šimića pećina kao i kanjon Ričine. **Izvor: Strategija razvoja općine Posušje 2021.-2027. stranica 15**

Kroz projekt Cycling rural provodene su aktivnosti saniranja puta koji se prilagodio biciklistima, a koji se veže na više mapiranih biciklističkih ruta cca 200 km koje su označene turističkom informativnom signalizacijom. Izvor: Općina Posušje- Odsjek za gospodarstvo i razvoj

Objekti za smještaj i posluživanje hrane i pića

Tablica 15. Smještajni turistički kapaciteti u općini Posušje

Naziv	Broj smještajnih jedinica
Motel Viktorija	14
Motel Penava	15
Motel Bagušić	15
Restoran Bosiljna	2
UKUPNO:	46

Izvor: Strategija razvoja turizma ŽZH, stranica 20

Osim ovih registriranih smještajnih kapaciteta, postoje još brojni smještajni kapaciteti u obiteljskim kućama koje su preuređene za prijem gostiju te dva objekta u Masnoj Luci: Objekt JU Park Prirode Blidinje 45 ležajeva te Planinarski dom Masna Luka kojim upravlja HPD Pločno sa 60 ležajeva i Crkva sv. Ilike u Masnoj luci sa smještajnim kapacitetom gdje se održavaju razni seminari duhovne obnove. Neovisno o relativno velikom broju smještajnih objekata, ukupan broj smještajnih jedinica je malen. Drugim riječima, smještajni objekti uglavnom nisu građeni za potrebe stacionarnog boravka odmorišne potražnje, već je više riječ o objektima koji opslužuju poslovnu i ili tranzitnu potražnju.

c) ***Restorani***

1. ***Restoran Bosiljna***
2. ***Restoran Mašić***
3. ***Caffe Restaurant MIKA***
4. ***Restoran ANTIK***
5. ***Restoran Astorija***
6. ***Restoran Blago***

Evidencija broja gostiju ne postoji jer još uvijek nisu osnovane Turističke zajednice pri Ministarstvu kao ni pri Općini.

Prema evidenciji koju posjedujemo registriranih ruralnih, seoskih agro turističkih obrta na području općine Posušje nema. Diversifikacija djelatnosti u ruralnim područjima podrazumijeva razvitak ruralnoga turizma. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG) u cilju stabilizacije prihoda pribjegavaju diversifikaciji svoje djelatnosti ponudom turističkih sadržaja – agroturizam (veza između poljoprivredne proizvodnje OPG-a i izravne potrošnje kroz turističku ponudu). S druge strane u naseljenim mjestima (selima) postoje gospodarstva koja nemaju poljoprivrednu proizvodnju ali razvijaju turističku ponudu u seoskom prostoru. Agroturizam i seoski turizam su dvije bitne sastavnice ruralnog turizma. Ruralni turizam ŽZH je na početku i nedovoljno razvijen, što je posljedica dugogodišnjeg zapostavljanja ruralnih područja i obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. *Izvor: Strategija ruralnog razvijanja Županije Zapadno hercegovačke za razdoblje 2020.-2030. godine, stranica 20.*

2.8. Eno gastronomска ponuda (tradicionalna jela i pića)

Eno gastronomija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG) kao turistički proizvod još uvijek nije dovoljno razvijena i istražena. Restorani nude široku paletu jela, uključujući i jela karakteristična za ovo podneblje

Jela: pole sa sirom iz mišine, uštipci (kvasani i lijevani) sa sirom, pršutom i kajmakom, pura i lučnica, kiseli kupus sa suhim mesom, raštika sa mesom, meso i krumpir ispod peke, sarma, japrak, domaći pekmez, domaći kompoti, kruh ispod peke s brašnom od autohtonih žitarica, kruh tempsijaš, čvarci, pita od krumpira, sira i masla.

Pića: razni likeri od ljekovitih trava, domaća grožđa, prirodni sokovi, domaći čajevi od ljekovitog bilja, craft pivo...)

Iako je U Posušju napravljen značajan iskorak, prije svega u uspostavljanju zakonskog okvira i strateškog plana i infrastrukture za razvoj turizma (ruralni, outdoor, kulturni), potrebno je nastaviti ulagati u razvoj turističke infrastrukture te ulagati kontinuirane napore na brendiranju općine Posušje kao poželjne turističke i poslovne regije.

2.9. Financijske usluge

2.9.1. Dostupnost financijskih usluga (banke i MKO)

U samom centru Posušja smještene su podružnice banaka i MKO Mikrofin. U naseljenim ruralnim mjestima nema podružnica banaka. Dakle, OPG, obrti, d.o.o. ili drugi oblici poslovnog organiziranja su prisiljeni iz ruralnih područja svako jutro polagati dnevni utržak ili obaviti plaćanja, dolaziti u centar općine Posušje. Dakle, javlja se potreba uspostavljanja podružnica banaka u ruralnim područjima (s obzirom na udaljenost barem u Rakitnu i Viru).

2.10. Kvaliteta života u ruralnom području

2.10.1. Stanje ruralne fizičke infrastrukture u općini

2.10.1.1. Putna infrastruktura

Općina Posušje ima ukupno 25 km magistralnih i 60 km regionalnih cesta. Od ukupne dužine regionalnih cesta u ŽZH u općini Posušje se nalazi 41%. Lokalnih cesta u općini Posušje ima ukupno 191 km od čega je 26% ili **50 km još uvijek neasfaltirano** i prvenstveno se nalazi u manjim zaseocima. Od ukupne dužine neasfaltiranih puteva, oko 5 kilometara su putevi koji prolaze kroz naseljena mjesta i koja je potrebno asfaltirati u sljedećem strateškom razdoblju. Trenutno, 99% stanovništva ima pristup asfaltiranim cestama, a asfaltiranjem dodatnih 5 kilometara, svi stanovnici općine imati će pristup asfaltnim cestama.

Pored lokalnih cesta koje su u nadležnosti općine, problem za Općinu Posušje predstavlja i usko grlo na magistralnoj cesti Posušje – Mostar na području Vranića, što usporava komunikaciju Posušja s regionalnim središtem. Naporima Općine uz pomoć JP Ceste Federacije BIH riješen je problem koji je u nadležnosti općine Posušje te je sada dio Vranića uređen i uređene su tri trake za protok prometa, umjesto dosadašnje dvije trake. Dio koji dalje treba urediti odnosi se na područje grada Širokog Brijega. Većina mjesta imaju asfaltirane ceste za pristup svojim kućama, objektima i sl. **Jedino mjesto Korita nema asfaltiran put, u tom mjestu je svega 10-ak stanovnika.**

2.10.1.2. Vodovod i kanalizacija

Ukupna dužina do sada izgrađenog vodoopskrbnog sustava u općini Posušje je 21 km, od čega je 14 km vodoopskrbnog sustava izgrađeno u razdoblju od 2013. do 2017. godine, 4 km u 2018. godini, a 3 km u 2019. godini. **Još uvijek postoji potreba za izgradnju vodovodnog sustava u mjestima gdje nema izgradene vodovodne mreže što ukupno iznosi oko 5km.** Izgradnjom ovih 5 km vodovodne mreže završila bi se cijelokupna izgradnja vodovodne mreže na području općine Posušje. Ukupno je na vodoopskrbni sustav priključeno do sada 3.800 priključaka. U 2018. godini imamo novih 10 priključaka, u 2019. dodatnih 20 priključaka, u 2020. 100. Dodatnom izgradnjom vodovodne mreže omogućilo bi se priključivanje još 400 priključaka. **Pokrivenost stanovništva vodoopskrbnim sustavom je oko 90%.** Potrošnja vode u općini Posušje od 2015. godine do kraja 2019. godine je 2.220.000 m³ (godišnje cca 550.000 m³ vode). Projekcija potrebnih količina vode za općinu Posušje za razdoblje u sljedećih 5 godina je oko 3.000.000 m³ pitke vode. **U sljedećem razdoblju neophodno je raditi na dovršetku vodoopskrbnog sustava Rakitno i vodoopskrbnog sustava Vir-Zagorje, kao i dovršetku izgradnje pročistača pitke vode (Senjakovina).**

Pokrivenost separatnim kanalizacijskim sustavom je još uvijek slaba jer je izgrađeno samo 2,2 km mreže u prethodnih 5 godina. Jedan od ključnih projekata za Općinu Posušje „Pročistač

vode“ nije izgrađen zbog nedostatka finansijskih sredstava odnosno zbog nemogućnosti da Općina financira izgradnju ili da zbog prezaduženosti krene u izgradnju kroz neki od kreditnih aranžmana. Međutim, ovaj projekt je od iznimne važnosti za općinu Posušje i ostaje kao jedan od glavnih prioriteta za rješavanje u sljedećem razdoblju. Zajedno s Općinom, JP Vodovod je zaduženo za realizaciju projekata iz vodnog sektora na području općine Posušje i bilježi znatan porast prihoda, jačanje ljudskih kapaciteta kao i učinkovitiju administraciju.

2.10.1.3. Elektromreža (uključujući uličnu rasvjetu)

Sva mjesta na području općine Posušje pokrivena su elektromrežom. Također, elektromreža se proširuje svake godine i na najudaljenija ruralna područja i mjesta za vikendice (Vučipolje, Zagorje, Masna Luka).

Potrošnja električne energije u javnoj rasvjeti se od 2015. godine povećava što je razlog dodatnog postavljanja i osvjetljavanja područja, a ponajviše zaselaka i sela, koja nisu bila pokrivena rasvjetnim stupovima. Što se tiče rasvjetnih tijela u 2015. godini ih je bilo 390, a u 2019. godini 680, što je značajno povećanje od 74%. Po godinama broj povećanja je išao kako slijedi: 2015-390, 2016-550, 2017-600, 2018-630, 2019-680. Iako je došlo do povećanja broja rasvjetnih tijela, troškovi električne energije su u opadanju u 2019. u odnosu na 2018. godinu jer je rađena ugradnja i zamjena LED sijalica. **Plan je da se u sljedećim godinama nastavi sa postavljanjem rasvjete u ruralnim naseljima koja nisu pokrivena javnom rasvjetom.**

2.10.1.4. Telekomunikacijska infrastruktura

Gotovo sva mjesta na području općine Posušje imaju telekomunikacijsku mrežu i ADSL/VDSL Internet. Ovdje ne govorimo o nenaseljenim mjestima kao što su Vučipolje i Masna Luka. **GSM mreža je dostupna na cijelom području općine Posušje.**

2.10.1.5. Ustanove kulture

Kino dvorana koja može služiti i za ostale kulturne aktivnosti smještena je u centru općine Posušje. **Dom kulture kao javna ustanova još nije izgrađen, a također je u planu izgradnja Vatrogasnoga doma.** Općina Posušje od 1993. godine ima radio postaju.

2.10.1.6. Sportski objekti

Nogometni stadion N.K. Posušje se nalazi u centru općine. U ruralnim područjima svaka područna osnovna škola ima igralište (asfaltirano) za mali nogomet, rukomet i košarku. Sportska dvorana (natkriveni prostor) se nalazi u centru općine (košarkaški klub Posušje). Sportskih objekata u ruralnim područjima nema mnogo, većina je smještena u samom centru gradu, u Viru imamo sportsku dvoranu te u Rakitnu i Vraniću. U ostalim mjestima imamo igrališta u sklopu škole koja nisu zatvorenog nego otvorenog tipa.

Kad je riječ o športu krovna organizacija u općini Posušje je Sportski savez Posušje koji broji 9 udruženja i klubova. U 2017. godini broj članova Sportskog saveza na području općine Posušje je 550. Planirane aktivnosti što se tiče proširenja Sportskog saveza odnose se na uključenje ženskog nogometnog kluba Inter kao i Hrvatskog kluba Cheerleading Posušje.

Pored udruženja unutar sportskog saveza treba spomenuti još 9 ostalih kulturnih udruženja koji broje 250 članova. U segmentu kulture zabilježen je napredak u prethodnom razdoblju te je kulturni život značajno poboljšan. Što se tiče posjetitelja, 2013 ih je bilo 6000 za sve kulturne manifestacije u tom razdoblju dok je u 2017. taj broj osjetno veći i to je oko 10000 posjetitelja. 2013. godine broj manifestacija je bio 35, a 2017. je povećan za 10 i iznosi 45. Pokrenut je festival klapske pjesme koji je prepoznat i izvan granica BIH. Također, pored postojećih kulturnih institucija i udruga kao što su Hrvatsko kulturno društvo Napredak podružnica Posušje, Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo „Fra Petar Bakula“, Matica hrvatska Posušje, aktivna je i Udruga mladih „Pauk“ koja organizira različite kulturne sadržaje. *Preuzeto: Strategija razvoja općine Posušje 2014-2023 (Revidirana za razdoblje 2019-2023), str.17.*

2.10.1.7. Pijace /tržnice

Tržnica za proizvode OPG-a ne postoji, ali je planirana njezina izgradnja u 2023. godini. Utorkom se odvija prodaja na mjestu iznad Doma zdravlja (centar grada) te ostalim danima također na istom mjestu. U planu je da se napravi tržnica koja bi bila smještena iznad stadiona Mokri Dolac.

2.10.2. Dostupnost usluga ruralnom stanovništvu

2.10.2.1. Obrazovanje

Nastava u Osnovnoj školi Ivana Mažuranića Posušje organizirana je u jednoj smjeni ali u dvije odvojene zgrade. Nastava se odvija i u područnim školama Vinjani, Batin i Čitluk. Također, imamo OŠ Vranić, OŠ Vir-Zagorje, OŠ Tribistovo, OŠ Rakitno. Srednja strukovna škola i Gimnazija smještene su u samom centru grada. Visokog obrazovanja u Posušju nema.

Tablica 16. Osnovno obrazovanje (2021/2022)

Općine	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Stanovništvo (procjena sredinom godine)	Broj učenika na 1000 stanovnika
Grude	11	87	1.377	124	16.947	81
Ljubuški	18	121	1.994	105	27.505	72
Posušje	13	102	1.782	173	20.324	88
Široki Brijeg	23	144	2.498	195	28.920	86
ŽZH	65	454	7.651	597	93.696	82

Izvor: Služba za gospodarstvo općine Posušje

Tablica 17. Srednje obrazovanje (2021/2022)

Općine	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Stanovništvo (procjena sredinom godine)	Broj učenika na 1000 stanovnika
Grude	1	39	755	56	16.947	45
Ljubuški	2	40	1.012	85	27.505	37
Posušje	3	41	829	93	20.324	41
Široki Brijeg	3	60	1.207	112	28.920	42
ŽZH	9	180	3.803	346	93.696	41

Izvor: Služba za gospodarstvo općine Posušje

Broj učenika blago varira iz godine u godinu te se ne bilježe značajnija odstupanja.

2.10.2.2. Zdravstvo

Dom zdravlja Posušje je javna ustanova osnovana 1974. god. Nalazi se na adresi Stjepana Radića 7. Dom zdravlja Posušje pruža zakonom utvrđenu djelatnost primarne zdravstvene zaštite. Također pruža i određene vidove specijalističko – konzultativne zdravstvene zaštite pučanstva općine Posušje. Osnivač Doma Zdravlja je Skupština Županije Zapadno hercegovačke, a vlasnik je Vlada Županije Zapadno hercegovačke Dom zdravlja posluje i sudjeluje u pravnom prometu pod nazivom **DOM ZDRAVLJA POSUŠJE**.

O promjeni i proširenju djelatnosti doma zdravlja odlučuje upravno vijeće uz suglasnost Ministarstva. Dom zdravlja je pravna osoba upisana u sudski registar ustanova i evidenciju ustanova koju vodi Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Županije Zapadno hercegovačke. U pravnom prometu Dom zdravlja istupa u svoje ime i za svoj račun s neograničenim ovlaštenjem osim u zaključivanju ugovora o stjecanju, raspolaganju i otuđivanju nekretnina. Financijska sredstva za rad Doma Zdravlja osiguravaju se putem Zavoda za zdravstveno osiguranje. Za obveze u pravnom prometu Dom zdravlja odgovara svim sredstvima kojima raspolaže – potpuna odgovornost, solidarno i neograničeno. Promet novčanih sredstava Doma zdravlja obavlja

se preko jedinstvenog žiro-računa. U listopadu 2014 god. otvoreno je novo krilo doma zdravlja i hitne službe. U Viru i Rakitno rade podružnice DZ Posušje – ambulanta Vir i ambulanta Rakitno.

Tablica 18. Broj ljekara i stomatologa u odnosu na broj stanovnika

Općina	Stanovništvo (procjena sredinom godine)	Broj ljekara	Broj stomatologa	Broj bolesničkih postelja	BROJ STANOVNIKA		
					Na 1 ljekara	Na 1 stomatologa	Na 1 bolničku postelju
Grude	16.947	16	5	0	1.059	3.389	0
Ljubuški	27.505	24	6	0	1.146	4.584	0
Posušje	20.324	16	4	0	1.270	5.081	0
Široki Brijeg	28.920	23	6	0	1.257	4.820	0
ŽZH	93.696	79	21	0	1.186	4.462	0

Izvor: Zdravstvo u FBiH u 2017. godini (navesti stanje u 2021/2022)

2.10.2.3. Prigradski i javni prijevoz

Javnog prijevoza u Posušju nema (tramvaji, autobusi). Školski autobusi uredno voze u vrijeme nastave te služe za prijevoz djece do škole. **Općina u cijelosti subvencionira javni prijevoz učenika osnovnih i srednjih škola.** Na području općine Posušje ima registrirano nekoliko taxi prijevoznika i jedna turistička agencija Laguna koja prijevoz obavlja po dogовору.

2.10.2.4. Socijalna zaštita

Socijalna zaštita na području općine Posušje ostvaruje se putem Centra za socijalni rad čiji osnivač je Općina Posušje i rad Centra (plaće i materijalni troškovi) financiraju se iz općinskog Proračuna. Financiranje prava iz socijalne skrbi financiraju se iz Proračuna Zapadno hercegovačke županije, a jednim dijelom iz Proračuna FBiH.

Centar za socijalni rad Posušje je Ustanova od posebnog društvenog interesa koja pruža usluge kojima se u cijelini ili djelomično zadovoljavaju socijalne i druge potrebe korisnika socijalne zaštite. U realiziranju poslova, Centar za socijalni rad Posušje rukovodi se Federalnim i Županijskim propisima iz području socijalne i obiteljske zaštite. Korisnici socijalne skrbi su osobe koje se nalaze u stanju socijalne potrebe, a to su: djeca bez roditeljske skrbi, djeca čiji je razvoj otežan obiteljskim prilikama, odgojno zanemarena i zapuštena djeca, djeca ometena u psihičkom i fizičkom razvoju, materijalno neosigurane i za rad nesposobne osobe, osobe starije životne dobi bez obiteljske skrbi, osobe s društveno negativnim ponašanjem, osobe i obitelji u stanju socijalne potrebe kojima je uslijed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne skrbi, osobe s invaliditetom i osobe ometene u psihičkom i fizičkom razvoju te civilne žrtve rata. Financijska sredstva za korisnike usluga izdvajaju se iz županijskog proračuna, dio sredstava za jednokratne novčane

pomoći iz općinskog proračuna, dok se finansijska sredstva za ostvarivanje prava osoba s invaliditetom osiguravaju iz proračuna FBIH preko Federalnog ministarstva zdravstva rada i socijalne politike Sarajevo. U 2020. godini Centar za socijalni rad Posušje osiguravao je kvalitetnu i uspješnu neposrednu zaštitu pojedinaca i obitelji u stanju socijalne potrebe, a u skladu s vlastitim mogućnostima.

U centru za socijalni rad Posušje je prijavljeno preko 100 djece s različitim poteškoćama u razvoju i potrebom za stručnom pomoći. U Osnovnoj školi Ivana Mažuranića Posušje postoji odjel za rad s djecom s poteškoćama u razvoju koji je uspostavljen 2009 godine, a koji pohađaju nastavu sukladno prilagođenom programu za rad s njima. Broj djece koji pohađaju ovaj odjel (uključuje i djecu iz Osnovne i Srednje škole s problemima u razvoju) je 15 i nema značajnih oscilacija u razdoblju 2013-2017 što se tiče broja djece. Također, centar za socijalni rad Posušje u suradnji s psihologom i socijalnim radnikom redovno održava vježbe za različite kategorije sukladno svojim mogućnostima i prijavljenim potrebama roditelja za njihovu djecu. Broj djece kojima je potrebna dodatna pomoć i podrška je cca. 100. Od 2013. do 2017. godine nema većih oscilacija što se tiče broja djece i taj broj je uvijek oko 100 djece po godini. Po informacijama s terena, ima određen broj djece kojima je potreban svakodnevni i intenzivan rad, a što zbog velikog broja prijavljenih u centar za socijalni rad Posušje ne mogu to ostvariti odlaze u druga mjesta i privatne klinike pa čak i izvan BiH. Centar za socijalni rad Posušje pruža usluge logopeda i defektologa, a fizioterapijske usluge Dom zdravlja Posušje od 2018. godine. S obzirom na dosta velik broj djece kojima je potreban svakodnevni rad po različitim kategorijama njih čak 50% odlazi i izvan Županije, ali i izvan granica BiH po potrebne usluge.

Projekt izgradnje centra za mentalno zdravlje je i dalje u planu realizacije kao projekt. Otvoren je dialog sa potencijalnim partnerima i započete su pripreme na realizaciji ovog projekta. Centar za socijalni rad kontinuirano pruža već gore spomenute usluge sukladno finansijskim mogućnostima i ostalim projektnim aktivnostima (neki su jednogodišnji, a neki višegodišnji). Pored svega navedenog vrijedi istaknuti kako je u Domu zdravlja Posušje u 2018. godini pušten u rad neuro razvojni odjel za djecu s poteškoćama u razvoju. Uz sve dosadašnje aktivnosti iz područja zdravstvene i socijalne zaštite potrebno je raditi i na jačanju svijesti kod roditelja za iskazivanje potreba njihove djece. Preuzeto: Strategija razvoja općine Posušje 2014-2023 (Revidirana za razdoblje 2019-2023), str.18.

2.10.2.5. Komunalna javna poduzeća (odvoz otpada, čišćenje ulica...)

2.10.2.5.1. Upravljanje otpadom

Općina Posušje ima 100 postotnu pokrivenost stanovništva i teritorija organiziranim prikupljanjem otpada. Ukupno se prikupi 3500 tona otpada godišnje što je skoro isti iznos kao i 2013. godini kada je to bilo cca. 3.600 tona. Prema evidenciji općinske Sanitarne inspekcije od 2013. godini uklonjene su 22 divlje deponije. Glede selektivnog prikupljanja otpada do sada u Općini Posušje postoji otkup papira i sekundarnih sirovina, najviše željeza. Procjenjuje se da se ukupno selektira samo 5% otpada. U odnosu na 2013. godinu procjena je da je došlo do poboljšanja kad je u pitanju upravljanje otpadom iako se ne vodi službena statistika o količini prikupljenog otpada. Međutim, još uvijek treba raditi na izgradnji reciklažnog dvorišta te uklanjanju divljih deponija otpada. Također, problem regionalne komunalne deponije na koju bi se odlagao otpad još uvijek nije riješen. Preuzeto: Strategija razvoja općine Posušje 2014-2023 (Revidirana za razdoblje 2019-2023), str.19.

Na području općine Posušje djeluju dva komunalna poduzeća JP Vodovod d.o.o. Posušje i JU Urbikom. Poduzeće djeluje kao jedinstvena cjelina, a obaveze poduzeća koje proistječu iz registrirane djelatnosti su slijedeće:

- *Sakupljanje, pročišćavanje i distribucija vode*
- *Prikupljanje, odvoz i odlaganje komunalnog otpada od građanstva, privrede, ustanova i obrtnika*
- *Poslovi javne higijene i zelenila – čišćenje i održavanje javne higijene i zelenih površina*
- *Održavanje gradskih i lokalnih ulica i javnih površina u zimskim uvjetima u skladu sa Operativnim programom održavanja u zimskim uvjetima na prostoru općine Posušje*

Navedene djelatnosti poduzeća financiraju se na slijedeći način:

- *Djelatnosti Poduzeća koje direktno financiraju korisnici usluga na osnovu korištenja usluga (prikljupljanje, odvoz i saniranje otpada, potrošnja vode)*
- *Komunalne djelatnosti koje se financiraju iz proračuna općine Posušje (sredstva namijenjena za čišćenje i održavanje javnih površina.*
 - a) **JP Vodovod d.o.o. Posušje** posluje u skladu sa Statutom, Statutom su utvrđeni organi koji upravljaju Društvom, te koordiniraju i nadziru rad poslovanja u skladu sa Statutom Društva, Zakonom o javnim poduzećima u F BiH i Zakonom o gospodarskim društvima. Društvo zastupa i predstavlja Uprava, a osoba ovlašteno za zastupanje i predstavljanje je Direktor Društva.
 - b) **JU Urbikom Posušje.** Administrativno-upravni poslovi vezani za naknadu za uređenje građevinskog zemljišta i komunalnu naknadu. Od prikupljenih sredstava naknade za uređenje građevinskog zemljišta financira se uređenje građevinskog zemljišta u što spada trasiranje i izgradnja pristupnih putova do ranga prohodnosti, te dovođenje vodovodne mreže do ruba parcela, a sve u urbanom dijelu općine.

2.10.2.6. Stanje vatrogastva u općini (javna poduzeća, dobrovoljna vatrogasna društva i broj članova, broj zaposlenih, opremljenost...)

- a) **Profesionalna vatrogasna postrojba (PVP) Posušje** zadužen je za nadzor i intervencije na čak 461 kilometar četvorni površine, od čega je veliki dio šumskog područja, a čak 58 posto šuma u Županiji Zapadno hercegovačkoj se nalazi na teritoriju Posušja. Tu su još i vatrogasna društva Vir i Rakitno. Vatrogasna društva su relativno dobro opremljena. Tako je 2021. u vatrogasnem domu u Posušju izvršena primopredaja opreme za Dobrovoljno vatrogasno društvo Vir koje je osnovano ove godine. Riječ je o prvoj isporuci s osnovnim setom opreme koji uključuje komplet vatrogasnih odjela i naprtnjače za gašenje za šest vatrogasaca. Osigurala ju je općina Posušje u suradnji s Profesionalnom vatrogasnom postrojbom Posušje. Također, 2021. je i Profesionalna vatrogasna postrojba Posušje bogatija za jedno operativno vozilo koje je im je osigurala Općina Posušje. Riječ je o terenskom vozilu opremljenom vatrogasnom opremom za izvid i inicijalno djelovanje. Inače PVP Posušje zadužena za nadzor i intervencije na čak 461 kilometar četvorni površine, od čega je veliki dio šumskog područja. Čak 58% šuma u Županiji Zapadno hercegovačkoj se nalazi na teritoriju Posušja. **Broj profesionalnih vatrogasaca je 7.**
- b) Godine 2022. na Međunarodni dan civilne zaštite, osnovano je Dobrovoljno vatrogasno društvo (**DVD**) **Rakitno**. Inicijativu osnivanja je potakla mjesna zajednica, a Skupštini Društva koja je održana u njenim prostorijama nazočila su 24 osnivača. **Broj članova danas je 57.** Ovo je drugo dobrovoljno vatrogasno društvo na području Posušja, jer je 2021.godine osnovano je **DVD Vir**. **Broj članova 24.**

Osnivanje DVD-ova, pored Profesionalne vatrogasne postrojbe Posušje, itekako je svrhovito, uzme li se u obzir površina općine Posušje i konfiguracija terena. Čak 461 kilometar četvorni površine pod nadležnosti je vatrogasnih društava s područja općine Posušje, od čega je veliki dio šumskog područja.

Angažmanom osnovanih dobrovoljnih vatrogasnih društava na prostoru navedenih mjesnih zajednica, smanjuje se dosadašnji vremenski period od dojave do početka intervencije, s obzirom da je do nekih sjevernih područja općine Profesionalnoj vatrogasnoj postrojbi bilo potrebno i preko pola sata do dolaska na mjesto požarišta.

Treba napomenuti da se upravo na širem području Rakitna nalazi i dio Parka prirode Blidinje s vrijednim endemskim šumskim i biljnim fondom. Osnivanjem DVD-a Rakitno, učinkovitost gašenja eventualnih požara na ovom području svakako će se podignuti na višu razinu. Također, angažman DVD-ova će biti itekako dragocjen u zajedničkoj borbi s većim požarištima na bilo kojem dijelu općine.

2.11. SWOT analiza (ovo moramo ispočetka – zajedno)

a) Snage utvrđene u programskom području:

- ✓ Poljoprivreda je povijesno važna i predstavlja najčešću ekonomsku aktivnost stanovništva u ruralnim područjima,
- ✓ Kvalitetno zdravo i nezagađeno poljoprivredno zemljište,
- ✓ Raspoloživi vodni resursi,
- ✓ Dobra prometna povezanost (cestovna, blizina zračnih luka Mostar, Dubrovnik i Split - 120 km),
- ✓ Iskustvo i tradicija u poljoprivrednoj proizvodnji - privatni sektor,
- ✓ Postoji infrastruktura (zemljište, strojevi, građevinski objekti),
- ✓ Razvijene pojedine grane poljoprivrede i prva faza prerade (voćarstvo, ratarstvo, stočarstvo, pčelarstvo),
- ✓ Ekološka proizvodnja - povećan interes proizvođača za integriranu i ekološku proizvodnju,
- ✓ Volja i entuzijazam za rad, te usvajanje novih znanja i tehnologija,
- ✓ Tehnička i tehnološka motiviranost ruralnoga stanovništva
- ✓ Registracija poljoprivrednika (RPG/RK) u skladu s propisima BiH (FBiH),
- ✓ Dobro organizirani i educirani pčelari,
- ✓ Ruralni, seoski i agroturizam kao dopuna djelatnosti poljoprivrede i visoko kvalitetni prirodni izvori i kulturna baština, te ekstenzivna obiteljska gospodarstva (OPG) pružaju čvrstu bazu za razvoj ruralnog turizma,
- ✓ visoko kvalitetni domaći proizvodi zbog povoljnih prirodnih uvjeta i tradicionalnih metoda proizvodnje: postoji realna mogućnost povećanja broja registriranih proizvoda s oznakama kvalitete koji se prijavljuju za EU registraciju (nakon usvajanja pravnih okvira EU),
- ✓ Iskustvo u sastavljanju lokalnih planova razvoja za strategije temeljene na mjestu i lokalno upravljanje i
- ✓ Povećana svijest o okolišu u ruralnim područjima općine:

b) Slabosti utvrđene u programskom području:

- ✓ Pristupačnost stručnih savjetodavnih službi u Općini Posušje osigurana je osnivanjem Zavoda za poljoprivredu i općinskim savjetodavnim službama s malim brojem

savjetodavaca i neuvezanim sustavom praćenja računovodstvenih podataka po sustavu FADN koji bi se koristili za strateška planiranja,

- ✓ Nedovoljno znanje i obučenost savjetodavaca s obzirom na provedbu novih tehnika i tehnologija koje doprinose održivoj i učinkovitoj uporabi prirodnih resursa,
- ✓ Ograničena primjena istraživačkog znanja i njegovog prijenosa u poljoprivredni i šumarski sektor s oskudnim interesom poljoprivrednika za razvoj, ispitivanje, primjenu i objavljivanje najnovijih znanja i inovacija,
- ✓ Ograničena znanja za upravljanje ruralnim područjima (menadžeri teritorijalnoga razvoja)
- ✓ Nezadovoljavajuća tehnička i tehnološka opremljenost poljoprivrednog i šumarskog sektora (starost)
- ✓ Ograničeni zemljišni resursi raspoloživi malim gospodarstvima (općina u programu ANC-a)
- ✓ Usitnjeno poljoprivrednih posjeda i nepovezanost između poljoprivrednika,
- ✓ Mala i srednja gospodarstva vode osobe starije dobi,
- ✓ Tradicionalni pristupi proizvodnji ,
- ✓ Nedostatak odgovarajućih kapaciteta za pripremu proizvoda za tržište (sortirnice, pakirnice i hladnjače),
- ✓ Educiranost i znanje malih poljoprivrednika je na niskoj razini,
- ✓ Nezadovoljavajuća obrazovna struktura starijih poljoprivrednih gospodarstava,
- ✓ Visoko ulazni troškovi (inputi-rezultiraju negativne outpute),
- ✓ Neorganizirano i nedovoljno razvijeno tržište poljoprivrednih proizvoda,
- ✓ Nedovoljno poslovno povezivanje (udruge, zadruge, proizvođačke organizacije i klasteri) ili lokalne akcijske grupe (LAG),
- ✓ Slabija suradnja s državnim institucijama,
- ✓ Migracija obrazovnog kadra iz BiH u zemlje zapadne Europe,
- ✓ Neprepoznavanje vlastitih vrijednosti,
- ✓ Nepovoljan pristup povoljnim kreditnim sredstvima i nedostatak vlastitih obrtnih sredstava,
- ✓ Pčelarstvo –hobi, a visoko dohodovna djelatnost??
- ✓ Zanemarivanje fizičke, rekreacijske i socijalne infrastrukture u ruralnim područjima.
- ✓ Konsolidirani trend migracija iz ruralnih područja prema urbanim aglomeracijama, označenim osobito u dobnoj skupini od 20-35 godina,

- ✓ Veliki broj malih OPG-a ne može profitirati od ekonomije razmjera i na rubu su ekonomske održivosti,
- ✓ Nedostatak informacija, marketinga i uključenosti poljoprivrednih i šumarskih proizvođača u sustavima kvalitete,
- ✓ Nedostatak samodostatnosti za većinu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i nepovoljan omjer uvoza i izvoza,
- ✓ Nekonkurentna poljoprivredna proizvodnja i niska produktivnost uz nisku razinu dodane vrijednosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda,
- ✓ Niska razina investicija u modernizaciju, tehnologiju i inovaciju poljoprivrednih gospodarstava, šumarstva i prerađivačke ekonomije uzimajući u obzir strukturu, prosječnu veličinu gospodarstva kao i njegovu ekonomsku veličinu, zajedno s manjom kvalitetnih sredstava potpore na višim razinama (FBiH i BiH),
- ✓ Nedostatna razina završne obrade i prerađe drvnih sirovina i materijala,
- ✓ Slabo prihvaćanje inovacija zbog niske razine obrazovanja i znanja,
- ✓ Nedostatak općenitih informacija i obrazovanja u ruralnim zajednicama o važnosti i koristima održivog upravljanja eko-sustavima u poljoprivredi i šumarstvu i očuvanju biološke raznolikosti,
- ✓ Mala pokrivenost polica osiguranja u proizvodnji poljoprivrednih i šumarskih proizvoda od šteta uzrokovanih prirodnim nepogodama i divljači,
- ✓ Gubitak tla i njegove plodnosti zbog erozije, značajno viši od prosjeka EU, a 23,23% poljoprivredne površine nalazi se pod visokim rizikom od erozije tla,
- ✓ Nedovoljna sposobnost adekvatnog zbrinjavanja stajskog gnoja na poljoprivrednim gospodarstvima,
- ✓ Poljoprivredna gospodarstva i objekti za preradu hrane nisu u potpunosti usklađeni s EU standardima u smislu javnog zdravlja, kvalitete hrane, zdravlja i dobrobiti životinja, te zaštite prirode,
- ✓ Propadanje krajolika i smanjenje bioraznolikosti zbog napuštanja poljoprivrede i intenzifikacije poljoprivredne proizvodnje,
- ✓ Veliki dio degradacijskih stadija šumske sastojine, koji utječe na 43,58 % šuma i šumske zemljišta i nedovoljno obogaćivanje šumskega eko-sustava s rijetkim i ugroženim autohtonim vrstama drveća i grmlja;
- ✓ Prisutnost miniranih šuma i poljoprivrednih područja: 613,6 km² trenutačno se smatra sumnjivim minskim područjem, od čega je 81% šumske površine i 19% poljoprivrednog površine; Nizak udio šumskih područja u privatnom vlasništvu s međunarodnom potvrdom za održivo gospodarenje i 60% šuma u privatnom vlasništvu ne posjeduje plan gospodarenja šumom,

- ✓ Niska razina uporabe obnovljivih izvora energije: nedostatna promocija i prijenos znanja za korištenje šumske biomase.

c) **Prilike utvrđene u programskom području:**

- ✓ Usvajanje novih tehnologija i znanja,
- ✓ Eko proizvodnja i izgradnja tradicionalne tržnice eko proizvoda,
- ✓ Korištenje obnovljivih izvora energije,
- ✓ Zdrav okoliš,
- ✓ Ljudski resursi,
- ✓ Gospodarski resursi,
- ✓ Infrastruktura,
- ✓ Tržišne niše za poljoprivredno-prehrambene proizvode (proizvodnja izvornih proizvoda)
- ✓ Povezivanje i zajednički nastup na tržištu (udruga, zadruga, klasteri..)
- ✓ Osnivanje i organiziranje zadruga i klastera u poljoprivrednoj proizvodnji,
- ✓ Zaštita zemljopisnog podrijetla i stvaranje brendova kao npr: poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, duhana i duhanskih proizvoda (*Hercegovački med, hercegovački pršut, slanina, pečenica* i drugi..),
- ✓ Zaštita oznake zemljopisnog podrijetla (PDO, PGI npr. sir iz mijeha ...) i oznake tradicionalnog specijaliteta (TSG),
- ✓ Pristup EU fondovima nakon stjecanja statusa zemlje kandidata za članstvo u EU (korištenje pred pristupnih fondova),
- ✓ LAG - kao provjerena metoda ruralnog razvoja,
- ✓ Usklađivanje i provođenje zakonskih mjera s legislativom EU,
- ✓ Povećani interes u područjima visokog krajolika i kulturne vrijednosti ruralnih područja kao dio zahtjeva za zelenim/ruralnim turizmom u Općini, snažno povezanim s prirodom, lokalnim proizvodima i kulturnom tradicijom i
- ✓ Bolja povezanost ruralnih zajednica uključujući prilike za izravnu prodaju od strane malih proizvođača putem ICT i pristup širokopojasnoj mreži unutar i izvan općine.

d) **Prijetnje utvrđene u programskom području:**

- ✓ Velika inozemna konkurenca na potpuno otvorenom i neorganiziranom tržištu poljoprivredno –prehrambenih proizvoda u BiH,

- ✓ Nedostatak mjerodavnoga ministarstva poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvijenja na razini BiH kao nositelja ukupne agrarne i ruralne politike u BiH ,
- ✓ Na BiH razini nije uspostavljena Agencija za plaćanja u poljoprivredi BiH i Agencija za intervencije na tržištu poljoprivredno – prehrambenih proizvoda,
- ✓ Nedostatak zakonske regulative na BiH razini (Zakon o organizaciji tržišta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Zakon o duhanu – nema pravilnika (4) i drugi..),
- ✓ Nedostatan stupanj subvencija u poljoprivredi i ruralnom razvijenju (većina na FBiH),
- ✓ Potreba prilagodbe u proizvodnjama i asortimanu proizvoda zahtjevima standardima EU tržišta,
- ✓ Usklađivanje tradicijskih običaja u proizvodnji, preradi i plasmanu s normama i zakonima EU tržišta i nedostatna educiranost poljoprivrednika zahtjevima EU tržišta,
- ✓ Nepredvidivost plaćanja i dugi rokovi naplate potraživanja za poljoprivredne proizvode (OPG) – od strane trgovачkih lanaca,
- ✓ Klimatski utjecaj i klimatske promjene;
- ✓ Teža dostupnost kreditnih linija za mala OPG-a i nepovoljni uvjeti kreditiranja,
- ✓ Nema sustava subvencija kroz kapitalna ulaganja i podizanje tehničko-tehnološke razine i kapitalne opremljenosti OPG-a,
- ✓ Izostanak kvalitetne suradnje sa savjetodavnim službom,
- ✓ Nedostatan nadzor nad repromaterijalom i zaštitnim sredstvima u poljoprivrednoj proizvodnji (degradacija okoliša),
- ✓ Sve starije stanovništvo u ruralnim područjima može povećati pritisak na dostupnost zdravstva i službi u potpori zdravstvu, te jedinice lokalne samouprave,
- ✓ Nastavak migracija može dovesti do smanjenja ruralnih zajednica i napuštanje ruralnih naselja, s pripadajućim gubitkom kulturnih i tradicionalnih vrijednosti,
- ✓ Svjetska finansijska kriza i slab investicijski potencijal pogoršani su nedostatkom pristupa kreditima, time se stvara prepreka modernizaciji,
- ✓ Visoki troškovi plasmana poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u velike prodajne lance,
- ✓ Ranjivost ruralnih područja prema elementarnim nepogodama, kao što su poplave, suše, vjetar (bura) kojima se riskira način života u poljoprivrednom sektoru i
- ✓ Napuštanje poljoprivrednih površina uz odljev ruralnog stanovništva, zajedno sa izmjenama (sukcesija) i posljedičnim smanjenjem i intenzitetom gospodarenja šumskim eko-sustavima.

2.12. Presjek potreba na temelju SWOT – analize

Tablica 19. Lista potreba utvrđena na temelju SWOT analize

LISTA POTREBA		
(P)	Opis potrebe	Napomena
P1	Potpore start-up poduzećima, obrtima i poljoprivredi	
P2	Potpore pronatalitetne politike	
P3	Potpore komasaciji i arondaciji „okrupnjavanje“	
P4	Potpore kapitalnim ulaganjima za OPG i I fazu prerade (oprema)	
P5	Potpore kapitalnim ulaganjima za preradu drveta (oprema)	
P6	Subvencije javnom prijevozu učenika (osnovna i srednja škola) na relaciji centar Općine Posušje – ruralna naselja	
P7	Potpore izgradnji moderne tržnice za poljoprivredno-prehrambene proizvode u centru Općine Posušje	
P8	Potpore organskoj proizvodnji i certifikaciji po ISO standardima	
P9	Potpore zaštiti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda oznakama PDO, PGi i TSG	
P10	Sufinanciranje premija osiguranja u poljoprivredi	
P11	Potpore poslovnom povezivanju (klasteri, zadruge, proizvođačke organizacije) u svim segmentima gospodarstva	
P12	Potpore osnaživanju ženskoga poduzetništva	
P13	Potpore promociji prirodnih ljepota u svrhu razvoja turizma (planinarski, zdravstveni, biciklistički, golf i drugi)	
P14	Podizanje kvalitete života u ruralnim područjima: <i>Izgradnja kanalizacijske mreže,</i> <i>Nabava modernije mehanizacija za prikupljanje otpada</i> <i>Iznaći stimulativne mjere za otvaranje pogona u ruralnim naseljima</i> <i>Održavanje protupožarnih putova u šumskim područjima</i> <i>Podrška otvaranju obrta i tradicionalnih zanata i rukotvorina</i> <i>Promocija kulturno-povijesne baštine i turističkih manifestacija</i> <i>Potpore razvoju ruralnoga turizma (seoski i agroturizam) – opremanje objekata, promocija, izgradnja smještajnih kapaciteta</i> <i>Promocija tradicionalnih jela i pića</i> <i>Potpore za 50 km neasfaltiranih putova</i> <i>Završetak izgradnje vodovodne mreže vodovodne mreže (oko 5 km) i pročistača pitke vode (Senjakovina).</i> <i>Postavljanje ulične rasvjete u ruralnim naseljima</i>	
P15	Potpore otvaranju novih radnih mjestu u ruralnim naseljima (stimulativne mjere)	

3. VIZIJA ruralnog razvoja općine Posušje do 2027. godine

Jaka, otporna, povezana i prosperitetna

Općina Posušje će biti jaka i prepoznatljiva županija ruralnog turizma, poslovna regija i regija kulture.

Općina Posušje je danas povezana te će jedna od najpoduzetnija općina u BiH kroz poslovnu infrastrukturu, poduzetničke inicijative, proizvodnju, izvoz, broj poslovnih subjekata.

Općina Posušje će biti privlačna i prosperitetna turistička regija jer će ljudi željeti posjetiti Općinu i njezine turističke lokacije. Poduzetna u poslovnom smislu jer će poslovni svijet željeti uložiti svoj kapital u našu Općinu. Već sada je privlačna jer mladi ljudi žele ostati živjeti u općini.

Općina Posušje treba biti prepoznatljiva ne samo u Bosni i Hercegovini već i šire. Naime, u Općini već postoje svjetski prepoznatljivi brendovi kao što su Blidinje, te će na temeljima toga biti prepoznatljiva ne samo u turizmu već i u gospodarstvu i kulturi.

“Ruralne zajednice kamen su temeljac europske otpornosti i neovisnosti. A kad život na našem ruralnom području cvjeta, cvjeta i naš europski način života.”
Predsjednica EK Ursula von der Leyen, lipanj 2022.

Posušje; 26. ožujka 2023.

Načelnik Općine Posušje

Ante Begić

4. Strateški ciljevi ruralnog razvoja općine

Na temelju prvoga dijela ili situacione analize, utvrđeni su sljedeći strateški ciljevi i prioriteti ruralnog razvoja. U skladu sa zakonskim odrednicama ciljevi i prioriteti su usklađeni sa strateškim dokumentima viših razina vlasti (Županija Zapadnohercegovačka, Federacija BiH).

Strateški ciljevi (SC)	Prioriteti
<i>Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbe hrana (SC 1)</i>	<p>P 1. Podrška (poticanje) održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hrana</p> <p>P 2. Jačanje tržišne orijentiranosti i povećanje konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju</p> <p>P 3. Unaprjeđenje položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda</p>
<i>Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena (SC 2)</i>	<p>P 4. Doprinos ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije</p> <p>P 5. Podrška (poticanje) održivog razvoja i efikasnijeg upravljanja prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak</p> <p>P 6. Doprinos zaštiti biodiverzitetu, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i krajolika</p>
	P 7. Privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima
<i>Jačanje socio-ekonomiske strukture (održivog razvoja) ruralnih područja (SC3)</i>	P 8. Promocija zapošljavanja, rasta socijalne inkluzije i lokalnog razvoja u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo
	P 9. Poboljšanje odgovora poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja

Izvor: Strategija poljoprivrede i ruralnoga razvoja Federacije BiH za period 2023. – 2027.

Napomena: Preuzeto iz navedenoga dokumenta zbog zakonske obveze usklađivanja strateških dokumenta sa višim razinama vlasti.

1. Opis ciljeva i prioriteta

Prioritet 1. Potpora održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbljenosti hrana

P1 – poticanje proizvodnje hrane u cilju održivoga dohotka te povezivanje i prilagodba poljoprivrednika zahtjevima tržišta (ponude i potražnje). Na drugoj strani potrošačima osigurati sigurnost opskrbe hranom koja je zdravstveno siguran i hranjiva. Na strani proizvodnje potrebno je osigurati održivu proizvodnju uz smanjenje bacanja hrane. Također, prioritet je osigurati upravljanje rizikom putem subvencioniranja premija osiguranja. Poseban prioritet su područja s prirodnim ograničenjima (Area with Natural Constraints – ANC). Plaćanja trebaju osigurati izgubljenu dobit koja nastaje uslijed prirodnih ograničenja proizvodnje. Prioritet je uključivanje mladih poljoprivrednika (prvi prioritet – mladi poljoprivrednici do 25 godina i drugi prioritet mladi između 25 i 40 godina. Posebnu pozornost treba posvetiti angažmanu žena. *Potpore dohotku za mlade poljoprivrednike u početnom razdoblju nakon pokretanja poslovanja.*

Prioritet 2. jačanje tržišne orijentiranosti povećanje konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

P2 – svaki OPG sam planira svoju proizvodnju vodeći se kretanjima na tržištu, što znači da trebaju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu. Ponuda i potražnja, pokidani globalni lanci opskrbe, klimatske promjene (učestali ekstremi suše i vlage u zadnjih 5 godina), Covid -19, pojava štetočina i bolesti na biljkama, pojava bolesti na životinjama i drugi čimbenici mogu ugroziti prihode poljoprivrednika. Proizvodnja je rizična jer je to „tvornica pod otvorenim nebom“. Sve pobrojano traži odgovarajuće finansijske potpore za ulaganja i pristup obrtnom kapitalu, osposobljavanju, prijenosu znanja i savjetovanju. Pri planiranju i uspostavi savjetodavne službe za poljoprivredna gospodarstva treba imati u vidu njihovu gospodarsku, okolišnu i socijalnu dimenziju kako bi pored trenutne ekonomске uspješnosti poljoprivrednog gospodarstva pomogle dugoročno održivo upravljanje gospodarstvom ali i dugoročni razvoj ruralnog područja. Poljoprivredna i šumarska savjetodavna služba treba pomoći poljoprivrednim proizvođačima da postanu svjesniji veze između upravljanja poljoprivrednim gospodarstvom sa standardima, zahtjevima i informacijama koje im nameće zakonodavstvo.

Prioritet 3. Unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

P3 – položaj OPG-a u ukupnom lancu vrijednosti (*„farm to fork“*) je uvijek najrizičniji i nedovoljno valoriziran, zbog čega je potrebno urediti tržište poljoprivrednih proizvoda. Na taj način se mogu izbalansirati i staviti u ravноправan i pošten položaj svi dionici u lancu vrijednosti. Ove intervencije su na višim razinama vlasti, ali se uvijek prelamaju preko jedinica lokalne samouprave (JLS). Ovdje su posebno ranjivi sektori voća i povrća, vina, mlijeka i mesa i drugih proizvoda. Položaj poljoprivrednika u ukupnom lancu vrijednosti moguće je poboljšati potporama u stvaranju organizacija proizvođača, klastera, zadruga i udruženja.

Strateški cilj 2

Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena

Prioritet 4. Doprinos ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

P-4 – sve proizvodnje mogu doprinijeti zaštiti okoliša i smanjenju stakleničkih plinova. Mjera se posebno razrađuje na višima razinama vlasti, a općina se uključuje u mjeru u skladu sa mogućnostima proračuna u projektnom razdoblju. Mjera se ostvaruje putom niza uvjetovanja u isplatama u dijelu izravnih plaćanja, potporama investicijama u primarnu poljoprivredu i preradu koja najmanje zagađuje okoliš, zrak i podzemne vode. Veliki doprinos realizaciji ovoga prioriteta se očekuje od proizvodnje energije iz obnovljivih izvora na OPG –u (za vlastitu potrošnju i tržište).

Prioritet 5. Potpora (poticanje) održivog razvoja i efikasnijeg upravljanja prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

P5 –sve izravne potpore trebaju biti uvjetovane ispunjavanjem okolišnih standarda koji su propisani na nacionalnoj i EU razini. Jedna o mjeru je uvođenje standarda dobre poljoprivredne prakse (**Good Agricultural Practice** ili **GAP**). Tome treba dodati standarde dobrih poljoprivrednih i okolišnih uvjeta korištenja zemljišta (GAEC). Navedeni osnovni standardi trebaju pomoći boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i podizanju svijesti korisnika potpore o potrebi poštivanja tih standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom.

Prioritet 6. Doprinos zaštiti biodiverziteta, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i krajolika

P6 – ova plaćanja se u velikom dijelu osiguravaju na višim razinama vlasti, ali se općina uključuje u skladu sa mogućnostima proračuna u projektnom razdoblju. Prioritet je očuvanje genetske raznolikosti, održiva uporaba i razvoja genetskih resursa. Prioritet je potpora za konverziju ili prelazak sa konvencionalne na ekološku proizvodnju (3 godine) i sama potpora ekološkoj proizvodnji. Mjere za šumarstvo trebaju se dodjeljivati na temelju programa za šumarstvo i planovima upravljanja šumama koje donose jedinice lokalne samouprave (JLS) te omogućiti razvoj šumarskih područja i održivo upravljanje šumama.

Strateški cilj 3

Jačanje socioekonomске strukture (održivog razvoja) ruralnih područja

Područja s prirodnim ograničenjima u proizvodnji (ANC) su po definicije područja sa slabo dostupnim prilikama za zapošljavanje, manjkom znanja i vještina, nedovoljnim ulaganjima u povezanost, infrastrukturu i osnovne usluge, depopulacijom područja i odlaskom mladih i radno sposobnih stanovnika, pa je od najveće važnosti ojačavanje socioekonomске strukture tih područja. Zbog toga treba potaknuti zapošljavanje i ekonomski rast u ruralnim područjima, promicati socijalnu uključenost i generacijsku obnovu, podržavati uspostavu novih ruralnih lanaca vrijednosti poput obnovljive energije, novog bio gospodarstva, kružnog gospodarstva i ekoturizma, stvarati povoljno okruženje za dobar rast i stvaranje radnih mjesta u ruralnim sredinama.

Prioritet 7. Privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima

P7 – temeljni cilj svih mjera u područjima s prirodnim ograničenjima (ANC) je sprječavanja depopulacije ruralnih prostora i očuvanje gospodarskih aktivnosti. Za o(p)stanak prije svega mlade populacije potrebna su ulaganja u proizvodne aktivnosti u ANC područjima s posebnim naglaskom na poslovne aktivnosti žena. Poslovne aktivnosti trebaju biti podržane sa viših razina vlasti, uz sufinanciranje JLS (općine) ulaganjima u infrastrukturu: putovi, energetska mreža, Internet, vodoopskrbu, škole, primarnu zdravstvenu zaštitu (domovi zdravlja), domove kulture – kino dvorana, sportska igrališta, dječje vrtiće. Prioritet je ujednačavanje uvjeta življjenja u ruralnim i urbanim naseljima. Prioritet je potpora osnivanju obrta, zadruga, d.o.o. ili drugoga oblika poslovnog povezivanja u cilju osiguranja primjerenoga dohodak stanovnicima manje povoljnih područja. JLS nizom mjera i olakšica može potaknuti ove aktivnosti. Međutim, jedna od učinkovitih mjera za poslovne subjekte u manje povoljnim područjima bi bilo smanjenje poreza na dobit (sa 10% na 5%). Ovo su prihodi županija te je potrebno donijeti odgovarajuće odluke na temelju dokaza (karta manje povoljnih područja).

Prioritet 8. Promocija zapošljavanja, rasta socijalne inkluzije i lokalnog razvoja u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

P-8 - treba omogućiti uspostavu i provedbu suradnje poput uspostave sistema kvalitete, promicanja kratkih lanaca opskrbe i lokalnih tržišta, potporu udrugama poljoprivrednika, partnerstva poljoprivrednih gospodarstava, aktivnosti u okviru LEADER pristupa, osnivanje proizvođačkih grupa (PG) i proizvođačkih organizacija (PO) ili skupina proizvođača. Prioritet je posvetiti posebnu pozornost ženama i njihovoј ulozi u zadržavanju stanovništva u ruralnim – manje povoljnim područjima. Prioritet je realizacija lokalnih strategija razvoja (LRS) pod vodstvom lokalne zajednice. Rješavanje pitanja zdravstvenog i mirovinskog osiguranja nositelja obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva od velike je važnosti za sve članove gospodarstva, a za što je potrebna izmjena postojećeg zakonskog okvira. Uvođenje više kategorija poreza na dohodak bi olakšalo OPG-ima sa manjim prihodima prelazak u formu obrta i otvorilo nove poslovne mogućnosti obzirom na pristup kreditima, investiranje i prodaju na tržištu. Općina se uključuje u skladu sa mogućnostima proračuna u projektnom razdoblju.

Prioritet 9. Poboljšanje odgovora poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.

P-9 – u cijelosti se odnosi na više razine vlasti, a općina se svakako aktivno uključuje u provedbu donesenih pravnih akata uz sufinanciranje. Potrebno je osigurati da i niže razine vlasti u Federaciji BiH svoje intervencije provode poštujući navedene međunarodne obveze.

5. Prioriteti i mjere

MJEРЕ⁴

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanom sigurnošću opskrbljenosti hranom		
<i>Prioritet</i>	Prioritet 1: Potpora održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstva kako bi se poboljšala sigurnost opskrbljenosti hranom		
<i>Naziv mјere</i>	1.1.1. Potpora poslovanju poljoprivrednih gospodarstava na područjima sa prirodnim ograničenjima (ANC)		
<i>Opis mјere sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p>Mjera je namijenjena poljoprivrednim gospodarstvima koja se nalaze u područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima koja nepovoljno utječe na odvijanje poljoprivredne proizvodnje. To su prije svega planinska područja koja zbog velike nadmorske visine ili zbog strmih padina na nižim visinama odnosno zbog niske produktivnosti prirodnog okoliša i udaljenosti od većih centara imaju za posljedicu nisku gustoću naseljenosti i sve manji broj stanovnika koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom.</p> <p>Potpore se isplaćuje u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištene zemljišne površine kojim raspolaže poljoprivredno gospodarstvo, osim pašnjaka. Za livade bi plaćanje bilo uvjetovano brojem uvjetnih grla stoke kojim raspolaže određeni PG (0,33 UG/ha). Potpora bi trebala pokriti prosječan gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih ograničenja područja na kojem se nalazi poljoprivredno gospodarstvo. U uvjetima Federacije BiH iznos od 200 KM/ha osigurao bi dovoljnu kompenzaciju za PG-ove koja se nalaze na takvim područjima, a površina za koju se mјera dodjeljuje planirana je na razini od najviše 12.000 ha.</p> <p>Općina se uključuje u sufinciranje do 20% ili 40,00 KM/ha u ANC područjima.</p> <p>Mjera je usklađena s Uredbom (EU)1305/2013 o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) - Članak 17. - Ulaganja u fizičku imovinu ; Članak 20. - Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima, Članci 48. i 49. Plaćanja povezana s područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima, Članak 32., Određivanje područja s prirodnim ograničenjima i ostalim posebnim ograničenjima. Mjera je usklađena SDG⁵ 2030 (SDG 1,2,3,5,8,11,15 i 16)</p>		
<i>Strateški projekti</i>			
<i>Indikatori za praćenje</i>	✓ Indikatori	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti

⁴ Sve pobrojane mјere su usklađene s važećim Uredbama (EU) i to Uredbe: 1303/2013, 1305/2013 i 1307/2013 i

⁵ SDG = Sustainable Development Goals – Ciljevi održivoga razvoja

<i>rezultata mjera</i>	<i>✓ Broj poljoprivrednih gospodarstava iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere</i>	0	10		
	<i>✓ Površina u hektarima za koje se isplaćuje Potpora za područja sa prirodnim ograničenjima</i>	100	17.500		
<i>Razvojni efekt i doprinos mjerne ostvarenju prioriteta</i>	<i>Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH, potrebno je dodjeljivati potporu poljoprivrednicima koji žive na područjima sa prirodnim i drugim posebnim ograničenjima. Mjerom se doprinosi ostvarenju Prioriteta 1. budući da doprinosi ublažavaju pojave nižih prihoda koji nastaju kao posljedica prirodnih ograničenja područja, što omogućava opstanak PG-a i održavanje ruralnog stanovništva na vrlo rijetko naseljenim područjima.</i>				
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	2024.	2025.	2026.	2027.
	<i>Proračun</i>	12.000	15.000	11.500	15.000
	<i>Vanjski izvori</i>	57.000	57.000	57.000	57.000
	<i>Ukupno:</i>	69.000	72.000	68.500	72.000
<i>Razdoblje implementacija mjerne</i>	<i>2024.-2027.</i>				
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju implementacija mjerne</i>	<i>Općina Posušje</i>				
<i>Nositelji mjerne</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>				
<i>Ciljne grupe</i>	<i>Poljoprivrednici čija je osnova djelatnost poljoprivreda, a poljoprivredna gospodarstva im se nalaze na područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima</i>				

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenosti hranom
<i>Prioritet</i>	Prioritet 1: Potpora održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstva kako bi se poboljšala sigurnost opskrbljenosti hranom

<i>Naziv mjere</i>	1.1.2. Dodatna potpora dohotku za mlade poljoprivredne proizvodače koji preuzimaju upravljanje OPG-om				
<i>Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p>Mjera se odnose na mlade poljoprivrednike koji su po prvi put osnovali poljoprivredno gospodarstvo ili preuzeли upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom, a imaju ulogu nositelja poljoprivrednog gospodarstva i mlađi su od 40 godina. Isplata potpora vršit će se po prihvatljivom hektaru površine što će biti regulirano novim Zakonom o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju. Mjera se treba početi primjenjivati od 2024. godine. U uvjetima FBiH planirana je dodatna potpora od 100 KM/ha u prve tri (3) godine od preuzimanja uloge nositelja PG-a. Mjera planira obuhvatiti 100 PG-a sa prosječnom površinom od 1,00 ha, odnosno ukupno 100 ha. Općina se uključuje u sufinanciranje do 20% ili 40,00 KM/ha u ANC područjima.</p> <p>Mjera usklađena s Uredbom (EU) br. 1307/2013, članci 50. i 51. sufinanciranje do 20% ili 40,00 KM/ha u ANC područjima. Mjera usklađena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,5,7,8,9,10)</p>				
<i>Strateški projekti</i>					
<i>Indikatori za praćenje rezultata mjera</i>	✓ <i>Indikatori</i>	<i>Polazne vrijednosti</i>	<i>Ciljne vrijednosti</i>		
	✓ Broj mlađih poljoprivrednika koji upravljaju OPG-om	0	100		
	✓ Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora u	0	100		
	✓				
<i>Razvojni efekt i doprinos mjeri ostvarenju prioriteta</i>	<p>Starosna struktura nositelja poljoprivrednih gospodarstva upisanih u Federalni RPG je vrlo nepovoljna i prevladavaju nositelji PG-a prosječne starosti između 50 i 60 godina.</p> <p>Mjera doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1. na način da podržava snažnije uključivanje mlađih poljoprivrednika u razvoj gospodarske djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima u početnom razdoblju nakon pokretanja odnosno preuzimanja uloge nositelja PG-a.</p> <p>Mjera doprinosi i ostvarivanju Prioriteta 7. vezano za privlačenje mlađih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima kroz jačanje socio-ekonomске strukture kao važnog preduvjeta za održivi razvoj ruralnih područja.</p>				
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	2024.	2025.	2026.	2027.
	<i>Proračun</i>	4.000	4.000	4.000	4.000
	<i>Vanjski izvori</i>	10.000	10.000	10.000	10.000
	<i>Ukupno:</i>	14.000	14.000	14.000	14.000
<i>Razdoblje implementacije mjeri</i>	2024.-2027.				

<i>Institucija odgovorna za koordinaciju implementacija mjeru</i>	<i>Općina Posušje</i>
<i>Nositelji mjeru</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>
<i>Ciljne grupe</i>	<i>Mladi poljoprivrednici (prvi prioritet: mladi do 25 godina i drugi prioritet: mladi 25 do 40 godina. Posebno ciljna grupa žene na područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima)</i>

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 2: Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena		
<i>Prioritet</i>	Prioritet 6: Doprinos zaštiti biodiverziteta, poboljšanje usluga ekosistema te očuvanje prirodnih staništa i krajolika		
<i>Naziv mjeru</i>	1.1.3. Potpora za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji		
<i>Opis mjeru sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p>Mjera se odnosi na dodatno godišnje plaćanje po hektaru pod organskom proizvodnjom, odnosno za nadoknadu troškova i gubitka prihoda za organsku proizvodnju koja se nalazi u fazi konverzije. Iznos potpore zasniva se na razlici prihoda po jedinici površine zbog nižih prinosa nastalih kao posljedica primjene principa organske proizvodnje. Podrška za prelazak (konverziju) iz klasične poljoprivredne proizvodnje u organsku proizvodnju vršila bi se kroz razdoblje od pet (5) godina. Planirana je dodatna podrška sa razine FBiH od 250 KM/ha, a površina bi se povećavala sa početnih 1.750 ha do očekivanih 3.500 ha pod organskom proizvodnjom, odnosno pod proizvodnjom u konverziji u organsku proizvodnju. Općina sufinancira mjeru u planiranom obuhvatu od 100 PG-a sa prosječnom površinom od 1,00 ha, odnosno ukupno 100 ha. Općina se uključuje u sufinanciranje do 20% ili 50,00 KM/ha u ANC područjima .</p> <p>Mjera je usklađena s Uredbom (EU)1305/2013 o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) - Članak 29. Ekološki uzgoj ,Članak 17. - Ulaganja u fizičku imovinu ; Članak 20. - Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima, Članak 27. Uspostavljanje skupina i organizacija proizvođača – Local Action Groups (LAG), Članak 28. Poljoprivreda, okoliš i klimatski uvjeti,. Mjera je usklađena s Uredbom (EU)1307/2013 o izravnim plaćanjima, članci 36. – do 47. Mjera usklađena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,5, 8,9,10,12,15,16)</p>		
<i>Strateški projekti</i>			
<i>Indikatori za</i>	<i>✓ Indikatori</i>	<i>Polazne</i>	<i>Ciljne</i>

<i>praćenje rezultata mjera</i>	<i>vrijednosti</i>		<i>vrijednosti</i>	
✓ Broj PG koja su obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u konverziji	0	100		
✓ Površina pod hektarima obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u konverziji	0	100		
<i>Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta</i>	<i>Dodjela plaćanja za ekološki uzgoj, odnosno prelazak na ekološki uzgoj, doprinosi ostvarenju Prioriteta 6. odnosno zaštiti i poboljšanju cjelokupnog ekosistema, osigurava održivost poljoprivredne proizvodnje i očuvanje tla, vode i zraka, te daje zdrave rezultate</i>			
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	<i>2024.</i>	<i>2025.</i>	<i>2026.</i>
	<i>Proračun</i>	5.000	5.000	5.000
	<i>Vanjski izvori</i>	25.000	25.000	25.000
	<i>Ukupno:</i>	30.000	30.000	30.000
<i>Razdoblje implementacije mjere</i>	2024.-2027.			
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere</i>	<i>Općina Posušje</i>			
<i>Nositelji mjere</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>			
<i>Ciljne grupe</i>	Poljoprivrednici koji se bave organskom proizvodnjom ili proizvodnjom u prelasku (konverziji) na organsku			

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenošću hranom
<i>Prioritet</i>	Prioritet 1: Potpora održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstva kako bi se poboljšala sigurnost opskrbljenošću hranom
<i>Naziv mjere</i>	1.1.4. Dodatna potpora dohotku – za osnovno plaćanje po hektaru obradive površine
<i>Opis mjere sa okvirnim</i>	<i>Mjera se odnosi na jedinstveno plaćanje po hektaru zajedničko je za sve poljoprivredne proizvodnje a osnovica za obračun je prihvatljivi hektar biljne</i>

<i>područjima djelovanja</i>	<i>proizvodnje koji se definira u Zakonu o poljoprivredi ili Zakonu o novčanim potporama FBiH Potpora sa razine općine ej dodatni prihod i motivacija poljoprivrednika za implementaciju ove mjere koja je uskladena sa mjerama EU (2023-2027.) U našim uvjetima to može biti hektar oranice, voćnjaka i vinograda, ili hektar obradivog poljoprivrednog zemljišta koje koristi OPG u općini. Planirana podrška FMPVŠ iznosi 500 KM/ha. Općina se uključuje do 10% od iznosa potpore na federalnoj razini ili 50,00 KM/ha. Uvjet za ovu mjeru je primjena mjeru na razini FBiH. Mjera je uskladena s Uredbom (EU)1305/2013 o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR), Članak 17. - Ulaganja u fizičku imovinu ; Članak 20. - Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima, Mjera je uskladena s Uredbom (EU)1307/2013 o izravnim plaćanjima, članci 32. – do 40. Mjera uskladena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,5, 8,9,10,12,15,16)</i>				
<i>Strateški projekti</i>					
<i>Indikatori za praćenje rezultata mjeru</i>	<i>✓ Indikatori</i>		<i>Polazne vrijednosti</i>	<i>Ciljne vrijednosti</i>	
	<i>✓ Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora u</i>		<i>0</i>	<i>100</i>	
	<i>✓ Iznos isplaćen za potporu</i>		<i>0</i>	<i>5.000</i>	
<i>Razvojni efekt i doprinos mjeru ostvarenju prioriteta</i>	Mjera se provodi u cilju podizanja konkurentnost I ukupne razine dohotka. Podrška se dodjeljuje samo za površine definirane kao prihvatljivi hektari				
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	<i>2024.</i>	<i>2025.</i>	<i>2026.</i>	<i>2027.</i>
	<i>Proračun</i>	<i>5.000</i>	<i>5.000</i>	<i>5.000</i>	<i>5.000</i>
	<i>Vanjski izvori</i>	<i>50.000</i>	<i>50.000</i>	<i>50.000</i>	<i>50.000</i>
	<i>Ukupno:</i>	<i>55.000</i>	<i>55.000</i>	<i>55.000</i>	<i>55.000</i>
<i>Razdoblje implementaciјe mjeru</i>	<i>2024.-2027.</i>				
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju u implementaciјe mjeru</i>	<i>Općina Posušje</i>				
<i>Nositelji mjeru</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>				

<i>Ciljne grupe</i>	<i>Poljoprivrednici u području biljne proizvodnje</i>
---------------------	---

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenoštih ronom			
<i>Prioritet</i>	Prioritet 1: Potpora održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstva kako bi se poboljšala sigurnost opskrbljenoštih ronom			
<i>Naziv mјere</i>	1.1.5. Dodatna potpora dohotku – za uvjetno grlo			
<i>Opis mјere sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p>Mjera se odnosi na jedinstveno plaćanje za sve animalne proizvodnje prema utvrđenom obrascu obračuna broja uvjetnih grla (UG) Potpora sa razine općine dodatni prihod i motivacija poljoprivrednika za implementaciju ove mјere koja je usklađena sa mjerama EU (2023-2027.) Planirana podrška FMPVS iznosi 500 KM/grlu. Općina se uključuje sa 10% od iznosa potpore na federalnoj razini ili 50,00 KM/ha. Uvjet za ovu mjeru je primjena mјere na razini FBiH.</p> <p>Mjera je usklađena s Uredbom (EU)1305/2013 o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR), Članak 17. - Ulaganja u fizičku imovinu ; Članak 20. - Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima.. Mjera je usklađena s Uredbom (EU)1307/2013 o izravnim plaćanjima, članci 32. – do 40. Mjera usklađena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,7,8,9,10,12)</p>			
<i>Strateški projekti</i>				
<i>Indikatori za praćenje rezultata mјera</i>	<p>✓ Indikatori</p> <p>✓ Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora u</p> <p>✓ Iznos isplaćen za mjeru (KM)</p>	<i>Polazne vrijednosti</i>		<i>Ciljne vrijednosti</i>
		0	100	
		0	5.000	
<i>Razvojni efekt i doprinos mјere ostvarenju prioriteta</i>	Mjera se provodi u cilju podizanja konkurentnosti i ukupne razine dohotka. Podrška se dodjeljuje samo za površine definirane kao prihvatljivi hektari i broj uvjetnih grla (UG)			
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	2024.	2025.	2026.
	Proračun	5.000	5.000	5.000
	Vanjski izvori	50.000	50.000	50.000
	Ukupno:	55.000	55.000	55.000
<i>Razdoblje implementacije</i>	2024.-2027.			

<i>mjere</i>	
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju u implementacijske mjerne</i>	<i>Općina Posušje</i>
<i>Nositelji mjerne</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>
<i>Ciljne grupe</i>	<i>Poljoprivrednici u području animalne proizvodnje</i>

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenoštihranom		
<i>Prioritet</i>	Prioritet 1: Potpora održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstva kako bi se poboljšala sigurnost opskrbljenoštihranom		
<i>Naziv mjerne</i>	1.1.6. Dodatna potpora za strateške proizvodnje od posebnog interesa za općinu		
<i>Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p>Mjera se odnosi na jedinstveno plaćanje za sve animalne i biljne proizvodnje na području s prirodnim ograničenjima na kojemu se tradicionalno proizvodi ovčji sir iz mijeha. To su sjeverna područja općine koje će biti posebno definirana u Odluci koju donosi Skupština. Predviđena je mjera 50 KM/grlu. Mjera se odnosi na OPG sezonskog stočarenja na područjima: Rakitno, Lib, Blidinje... Ovo je tradicionalna proizvodnja koja predstavlja povijesno i kulturno nasleđe općine. Mjera je uskladjena s Uredbom (EU) br. 1305/2013 o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) i stavljanju izvan snage Uredbe Vijeća (EZ) br. 1698/2005- Članak 28. Poljoprivreda, okoliš i klimatski uvjeti, Članak 29. Ekološki uzgoj, Članak 31. Plaćanja povezana s područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima, Članak 32. određivanje područja s prirodnim ograničenjima i ostalim posebnim ograničenjima. Mjera uskladjena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,5,7,8,9,10,11, 15 i 16)</p>		
<i>Strateški projekti</i>			
<i>Indikatori za praćenje rezultata mjera</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Indikatori ✓ Broj grla (ovaca) obuhvaćenih potporom ✓ Iznos isplaćen za mjeru (KM) 	<i>Polazne vrijednosti</i> 0	<i>Ciljne vrijednosti</i> 1.000
		<i>0</i>	<i>5.000</i>

<i>Razvojni efekt i doprinos njere ostvarenju prioriteta</i>	Mjera se provodi u cilju podizanja konkurentnosti I ukupne razine dohotka. Podrška se dodjeljuje u cilju očuvanja tradicionalne proizvodnje koja u narednim godinama može postati vrlo važan i prepoznatljiv proizvod turističke potrošnje				
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	2024.	2025.	2026.	2027.
	<i>Proračun</i>	5.000	5.000	5.000	5.000
	<i>Vanjski izvori</i>	5.000	5.000	5.000	5.000
	<i>Ukupno:</i>	10.000	10.000	10.000	10.000
<i>Razdoblje implementacije mjere</i>	2024.-2027.				
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere</i>	<i>Općina Posušje</i>				
<i>Nositelji mjere</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>				
<i>Ciljne grupe</i>	<i>Poljoprivrednici u području animalne proizvodnje – ANC područje- sjeverni dio općine, koji će biti precizno određen prema Odlukama Skupštine općine</i>				

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenošću hranom
<i>Prioritet</i>	Prioritet 1: Potpora održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstva kako bi se poboljšala sigurnost opskrbljenošću hranom
<i>Naziv mjere</i>	1.1.7. Dodatna potpora za pčelarstvo
<i>Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<i>Opća korisna funkcija pčela je opravšivanje bilja⁶. Potpora sa razine općine dodatni prihod i motivacija pčelarima za o(p)stanak u ovoj proizvodnji. Planirana podrška FMPVŠ iznosi 35,00 KM/košnica. Općina 5,00 KM/košnici. Uvjet za ovu mjeru je primjena mjeru na razini FBiH. Mjera ima za cilj povećanje broja košnica I proizvodnje meda.</i> <i>Mjera je uskladjena s Uredbom (EU) br. 1305/2013 o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) i stavljanju</i>

⁶ Albert Einstein: Ukoliko nestane pčela na Zemlji život će se ugasiti za 4 godine

	<p><i>izvan snage Uredbe Vijeća (EZ) br. 1698/2005- Članak 28. Poljoprivreda, okoliš i klimatski uvjeti.</i></p> <p><i>Mjera usklađena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,7,8,9,10,11, 15 i 16).</i></p>																							
<i>Strateški projekti</i>																								
<i>Indikatori za praćenje rezultata mjera</i>	☒ <i>Indikatori</i> ☒ Broj košnica obuhvaćenih potporom ☒ <i>Iznos isplaćen za mjeru (KM)</i>	<i>Polazne vrijednosti</i>	<i>Ciljne vrijednosti</i>																					
		100	1.000																					
		500	5.000																					
<i>Razvojni efekt i doprinos mjerne ostvarenju prioriteta</i>	Mjera se provodi u cilju podizanja konkurentnost I ukupne razine dohotka. Podrška se dodjeljuje u cilju očuvanja tradicionalne proizvodnje koja u narednim godinama može postati vrlo važan I prepoznatljiv proizvod turističke potrošnje																							
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<table border="1"> <thead> <tr> <th><i>Izvor/Godina</i></th><th><i>2024.</i></th><th><i>2025.</i></th><th><i>2026.</i></th><th><i>2027.</i></th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td><i>Proračun</i></td><td>500</td><td>750</td><td>1.500</td><td>3.000</td></tr> <tr> <td><i>Vanjski izvori</i></td><td>3.500</td><td>3.750</td><td>7.500</td><td>15.000</td></tr> <tr> <td><i>Ukupno:</i></td><td>4.000</td><td>4.500</td><td>9.000</td><td>18.000</td></tr> </tbody> </table>	<i>Izvor/Godina</i>	<i>2024.</i>	<i>2025.</i>	<i>2026.</i>	<i>2027.</i>	<i>Proračun</i>	500	750	1.500	3.000	<i>Vanjski izvori</i>	3.500	3.750	7.500	15.000	<i>Ukupno:</i>	4.000	4.500	9.000	18.000			
<i>Izvor/Godina</i>	<i>2024.</i>	<i>2025.</i>	<i>2026.</i>	<i>2027.</i>																				
<i>Proračun</i>	500	750	1.500	3.000																				
<i>Vanjski izvori</i>	3.500	3.750	7.500	15.000																				
<i>Ukupno:</i>	4.000	4.500	9.000	18.000																				
<i>Razdoblje implementacije mjerne</i>	2024.-2027.																							
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju u implementacije mjerne</i>	<i>Općina Posušje</i>																							
<i>Nositelji mjerne</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>																							
<i>Ciljne grupe</i>	<i>Pčelari iz općine</i>																							

Prioritet 3. Unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

<i>Veza sa strateškim</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenostranom
---------------------------	---

<i>ciljem</i>				
<i>Prioritet</i>	Prioritet 3. Unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda Prioritet 9. Poboljšanje odgovora poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja			
<i>Naziv mjere</i>	1.1.8. Dodatna potpora za pilot šemu voća, povrća i mlijeka u školama i predškolskim ustanovama			
<i>Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p><i>Potpore sa razine općine dodatni prihod proizvođačima voća, povrća i mlijeka. S obzirom da je BiH dobila kandidatski status, a većina zemalja kandidata I posebice stalnih članica EU ima ovu mjeru, potrebno je početi s uvođenjem ove mjeru u škole. Mjera ima za cilj promociju zdravstveno sigurne prehrane, očuvanja zdravlja djece. U Federaciji BiH je predviđena ovaj mjeru. Za početak bi išlo mlijeko i voće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, povrće te drugi proizvodi. Kao korisnike mjeru obuhvaća djecu od vrtićke do srednjoškolske dobi. Uvjet za ovu mjeru je primjena mjeru na razini FBiH. Mjera usklađena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,5, 8,9,10)</i></p>			
<i>Strateški projekti</i>				
<i>Indikatori za praćenje rezultata mjeru</i>	☒ <i>Indikatori</i>	<i>Polazne vrijednosti</i>	<i>Ciljne vrijednosti</i>	
	☒ <i>Broj podržanih shema</i>	0	10	
	☒ <i>Isplaćen iznos za mjeru (KM)</i>	0	1.000	
<i>Razvojni efekt i doprinos mjeru ostvarenju prioriteta</i>	Mjera se provodi u cilju podizanja konkurentnosti i ukupne razine dohotka OPG-a. Ovom mjerom se podupire potrošnja navedenih proizvoda a sve u cilju očuvanja zdravlja ciljnih skupina za ovu mjeru. Provedbom ove mjeru postiže se akcija iz prioriteta P3 i P).			
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	<i>2024.</i>	<i>2025.</i>	<i>2026.</i>
	<i>Proračun</i>			10.000
	<i>Vanjski izvori</i>			40.000
	<i>Ukupno:</i>			50.000
<i>Razdoblje implementacije mjeru</i>	2024.-2027.			
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju</i>	<i>Općina Posušje</i>			

<i>implementacija mjere</i>	
<i>Nositelji mjere</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>
<i>Ciljne grupe</i>	Djeca od vrtićke do srednjoškolske dobi.

<i>Veza sa strateškim cijeljom</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranom povećanom sigurnošću opskrbljenoštihranom									
<i>Prioritet</i>	<p>Prioritet 3. Unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda</p> <p><i>P 9. Poboljšanje odgovora poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja</i></p>									
<i>Naziv mjere</i>	1.1.9. Dodatna potpora radu proizvođačkih organizacija									
<i>Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p>Potpore se odnosi na sufinanciranje programa Proizvođačkih organizacija koje se uteče na razini općine ili pak županije. Operativne programe provode isključivo organizacije proizvođača ili njihova udruženja. U operativni program mogu ući samo one intervencije koje su odabrane u okviru Strategije FBiH. Operativni programi traju najmanje tri, a najviše sedam godina. Njima se nastoji potaknuti razvoj ili npr. okolišno prihvatljive uzgojne prakse. Financiranje implementacije operativnih programa udruženja organizacija proizvođača će se djelomično vršiti od strane FMPVŠ, županija ili općina djelomično iz doprinosa organizacija koje čine udruženje. Uvjet za ovu mjeru je primjena mjeru na razini FBiH.</p> <p>Mjera je uskladena s Uredbom (EU) br. 1305/2013 <u>o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) i stavljanju izvan snage Uredbe Vijeća (EZ) br. 1698/2005 Članak 27. Uspostavljanje skupina i organizacija proizvođača – Local Action Groups (LAG), Članak 42. Lokalne akcijske skupine u okviru inicijative LEADER. Mjera uskladena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,8,9,10,11, 15 i 16)</u></p>									
<i>Strateški projekti</i>										
<i>Indikatori za praćenje rezultata mjeru</i>	<table border="1"> <thead> <tr> <th><i>✓ Indikatori</i></th> <th><i>Polazne vrijednosti</i></th> <th><i>Ciljne vrijednosti</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>✓ Broj utečenih proizvođačkih organizacija (PO)</td> <td>0</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>✓ Isplaćen iznos za mjeru (KM)</td> <td>0</td> <td>10.000</td> </tr> </tbody> </table>	<i>✓ Indikatori</i>	<i>Polazne vrijednosti</i>	<i>Ciljne vrijednosti</i>	✓ Broj utečenih proizvođačkih organizacija (PO)	0	1	✓ Isplaćen iznos za mjeru (KM)	0	10.000
<i>✓ Indikatori</i>	<i>Polazne vrijednosti</i>	<i>Ciljne vrijednosti</i>								
✓ Broj utečenih proizvođačkih organizacija (PO)	0	1								
✓ Isplaćen iznos za mjeru (KM)	0	10.000								

<i>Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta</i>	<i>Mjera se provodi u cilju podizanja konkurentnosti i ukupne razine dohotka OPG. Poljoprivrednici putem PO imaju snagu nastupati prema prerađivačima/otkupljivačima i vlasti. Svrha mjere je postizanje boljega statusa i ostvarivanja povoljnih cijena svojih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija Provedbom ove mjere postiže se akcija iz prioriteta P3 i P9).</i>				
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	<i>2024.</i>	<i>2025.</i>	<i>2026.</i>	<i>2027.</i>
	<i>Proračun</i>				<i>10.000</i>
	<i>Vanjski izvori</i>				<i>40.000</i>
	<i>Ukupno:</i>				<i>50.000</i>
<i>Razdoblje implementacije mjere</i>	<i>2024.-2027.</i>				
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju u implementacije mjere</i>	<i>Općina Posušje</i>				
<i>Nositelji mjere</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>				
<i>Ciljne grupe</i>	Poljoprivredni proizvođači u svim sektorima				

2. Mjere u području ruralnog razvoja

2.1.Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje utjecaja klimatskih promjena

2.1.1. Upravljanje prirodnim resursima

Poljoprivreda je djelatnost sa dvojakim odnosom prema prirodnim resursima, životnoj sredini i biodiverzitetu. Može im dati pozitivne doprinose, ali, posebno u sistemima intenzivne poljoprivrede, može biti i prvorazredan faktor njihovog ugrožavanja. Poljoprivreda i s njom uže vezane djelatnosti u visokoj su zavisnosti od obima i kvaliteta prirodnih resursa kojima je, zbog njihove ograničenosti i obaveze da ih se u dobrom stanju ostavi na raspolaganje budućim generacijama, potrebno upravljati na održiv način. Održivi razvoj sa svojim kontradiktornim motom "više (koristi) od manje (resursa)" uz zahtjeve za očuvanje resursa i zaštitu prirode nije lako postići posebno u zemljama u razvoju, ali mu treba težiti ili barem prestati sa djelatnostima koje pogoršavaju trenutno stanje. Multifunkcionalni karakter poljoprivrede postaje sve izraženiji čime i poljoprivreda zahtijeva nove politike podrške. Državne institucije svojim autoritetom treba da pomognu aktivnim akterima sektora da reagiraju na klimatske promjene, da odgovorno upravljaju poljoprivrednim zemljištem, da smanjuju emisije stakleničkih gasova, da štite biodiverzitet i tradicionalne pejzaže, da racionalno koriste vodne resurse i šume, itd.

Održivo upravljanje prirodnim resursima uvjet je i garancija dugoročnog razvoja poljoprivrede i ruralnih područja. U razvijenim zemljama modeli razvoja poljoprivrede sve su više modeli održive poljoprivrede s maksimalnom brigom za životnu sredinu i biodiverzitet. Praktično usvajanje ekološkog pristupa neminovno će biti prioritetni strateški smjer razvoja sektora u narednom razdoblju, a poljoprivredna gazdinstva će se u sve većoj mjeri morati baviti „zelenom“ poljoprivredom".

2.1.2. Održivo upravljanje poljoprivrednim zemljištem

Poljoprivredno zemljište je osnovni i ograničeni resurs za bavljenje poljoprivredom i proizvodnjom hrane. Sadašnje generacije su ga naslijedile i trebale bi ga u ne manjem obimu i u ne lošijem stanju ostaviti generacijama koje dolaze. Pitanje poljoprivrednog zemljišta je inače jedno od najtežih pitanja svake poljoprivredne politike, a iznalaženje optimalnih modela upravljanja zemljišnim resursima traži dugotrajna društvena usuglašavanja i, u pravilu, zahtjevne reforme zemljišne politike. Zemljište u državnom vlasništvu i neobrađeno poljoprivredno zemljište u privatnom vlasništvu su važna pitanja upravljanja zemljišnim resursima. U narednom periodu bi administrativno-legislativnim mjerama trebalo omogućiti olakšavanje dostupnosti državnog poljoprivrednog zemljišta tržišno orijentiranim poljoprivrednim proizvođačima kroz institucije zakupa.

2.1.3. Zaštita i održiva upotreba vodnih resursa

Imajući u vidu vrlo skromne dosadašnje rezultate, očigledno je da će dugoročno budžetske investicione intervencije morati biti usmjerenе na povećanje poljoprivrednih površina sa osiguranim *navodnjavanjem*, što je jedan od prvih, najčešćih i najefikasnijih načina borbe poljoprivrede sa klimatskim promjenama izraženim kroz sve češća i sve duža sušna razdoblja. Pored toga, osiguravanje navodnjavanja u pravilu dovodi i do povećanja prinosa, odnosno do povećanja fizičkog obima proizvodnje. Budući da je, inače skromna, stara infrastruktura za

navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta zapuštena i da traži visoke troškove za eventualnu rekonstrukciju, u perspektivi bi se trebalo koncentrirati na izgradnju nove i u smislu korištenja vodnih resursa efikasnije infrastrukture. Kod kreiranja instrumenata i mjera za upravljanje vodnim resursima treba voditi računa o potrebi da se, pored osiguranja vode za poljoprivredne kulture, maksimalno vodi računa kako o ograničenosti vodnih resursa, tako i o potrebi da se oni održavaju u najboljem mogućem ekološkom stanju.

2.1.4. Povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi

Opći trendovi povećanja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora imaju znatnog prostora i u poljoprivredi. Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gazdinstvu ili farmi, pored smanjenja troškova za nabavku energije iz sistema njenim snabdijevanjem, u potpunosti je u skladu sa pristupima ozelenjivanja poljoprivrede. Biomasa iz žetvenih i sličnih ostataka i otpadaka te bio-gas na farmama za uzgoj životinja najčešće su korišteni izvori za proizvodnju energije za potrebe gazdinstava, ali i za njenu eventualnu prodaju sistemima za distribuciju energije. Pored ohrabrvanja, bilo bi višestruko korisno da se i u okvirima poljoprivrednog budžeta ili njegovih linija za ruralni razvoj osiguraju sredstva za sufinanciranje investicija za proizvodnju energije iz biomase i bio-gasa na poljoprivredni gazdinstvima.

2.1.5. Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima

Kroz međunarodne projekte su uspostavljeni elementi za funkcioniranje gen-banke poljoprivrednih biljaka, ali se od efektivnog završetka ovih projekata nije mnogo uradilo na daljem povećanju tada prikupljenog gen-fonda. Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima u ovom kontekstu za cilj ima prije svega zaštitu i očuvanje autohtonih sorti biljaka i rasa domaćih životinja. Poljoprivrednicima koji na svojim gazdinstvima uzgajaju i čuvaju autohtone sorte i rase potrebno je osigurati makar simbolične budžetske stimulacije. Osim toga, potrebno je podržati i posebne istraživačke projekte na inventarizaciji i karakterizaciji zanimljivih, prije svega autohtonih, rasa domaćih životinja i poljoprivrednih biljaka. Projekti se realiziraju na višim razinama vlasti, a općina se uključuje putom sufinanciranja.

2.1.6. Unapređenje upravljanja otpadom iz poljoprivrede

Upravljanju svim vrstama otpada u BiH se, uglavnom zbog pritisaka institucija EU, ozbiljnije pristupilo tek tokom nekoliko posljednjih godina. Ne treba široko elaborirati sve posljedice koje još uvijek široko rasprostranjeno nekontrolirano odlaganje neselekcioniranog otpada svih vrsta ima po stanje životne sredine, ugrožavanje prirodnih resursa, zdravlje stanovništva pa i na opšti kulturno-civilizacijski nivo. Problemima upravljanja otpadom u ruralnim područjima (gdje, u pravilu, nema rada javnih komunalnih službi) se još uvijek posvećuje vrlo malo pažnje, polazeći od prepostavki da je u ovakvim područjima produkcija otpada mala zbog niže gustoće naseljenosti. Međutim, sama poljoprivreda je značajan generator različitog neopasnog, ali i opasnog otpada koji, nezbrinut i netretiran, može predstavljati opasnost po životnu sredinu i zdravlje ljudi, životinja i biljaka. Mnogo puta je isticana potreba i za izgradnjom i opremanjem regionalnih spalionica za uginule životinje, klaonički otpad i posebno opasan organski otpad iz industrije hrane životinjskog porijekla. Projekti se realiziraju na višim razinama vlasti, a općina se uključuje putom sufinanciranja.

2.1.7. Prilagodavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena

Poljoprivredna proizvodnja je neraskidivo povezana s vanjskim vremenskim utjecajima koji poljoprivredu, čine najosjetljivijom na aktuelne globalne klimatske promjene među svim ekonomskim djelatnostima. Poljoprivreda je djelatnost kojom se u osnovi bavi stanovništvo u ruralnim područjima pa se može očekivati da će negativni utjecaji klimatskih promjena posebno pogoditi ovo stanovništvo, ali i dijelove stanovništva ukupne populacije iz kategorija ranjivih kategorija i kategorija sa nižim primanjima. Pored toga, poljoprivreda se smatra jednim od važnih izvora stakleničkih gasova, pri čemu je stočarska proizvodnja najznačajniji svjetski emiter metana. Projekti se realiziraju na višim razinama vlasti, a općina se uključuje putom sufinanciranja.

2.2.Ulaganja

2.2.1. Podrška ulaganjima

Ulaganja u fizičku imovinu poboljšavaju ukupne rezultate i održivost poljoprivrednih gospodarstava i unapređuju obradu, plasiranje na tržište i razvoj novih proizvoda ili proizvodnih postupaka. Njima je obuhvaćena i infrastruktura vezana za razvoj, modernizaciju i prilagodbu poljoprivrede i šumarstva uključujući pristup poljoprivrednom gospodarstvu i šumskom zemljištu, konsolidaciju i poboljšanje zemljišta, opskrbu energijom i vodom ili njihovu uštedu. Mogu biti podržana i neproduktivna ulaganja koja se odnose na poljoprivredu, okoliš i klimu, uključujući zaštitu bioraznolikosti vrsta i staništa i jačanje vrijednosti javnog prostora.

Potpore u okviru ove mjere može biti dodijeljena i mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gospodarstvo kao upravitelji gospodarstva u pogledu ulaganja namijenjenih usklađivanju sa EU standardima koji se primjenjuju u poljoprivrednoj proizvodnji.

U zemljama EU ulaganja se mogu odnositi i na obnavljanje poljoprivrednog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim dogadjajima što kod nas za sada nije moguće provoditi.

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	<p>Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenosti hranom</p> <p><i>Strateški cilj 2: Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena</i></p>
<i>Prioritet</i>	<p>Prioritet 2. Jačanje tržišne orijentiranosti i povećanje konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju</p> <p>Prioritet 4: Doprinos ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije;</p>
<i>Naziv mјere</i>	1.1.10. Dodatna potpora ULAGANJIMA
<i>Opis mјere sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p><i>Ova mјera odnosi se na intervencije u vidu dodjele potpore za materijalna i nematerijalna ulaganja na ruralnom prostoru koja doprinose rastu konkurenčnosti poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije, podizanju kvaliteta života i životnog standarda stanovnika na ruralnom području, te osigurava zaštitu bioraznolikosti ruralnih područja.</i></p> <p><i>Podmјera vezana za ulaganja na PG i prehrambenoj industriji izravno doprinosi povećanju konkurenčnosti poljoprivrednih gospodarstava i</i></p>

prehrambene industrije, a može biti dodijeljena i sektoru šumarstva (privatne šume) na temelju plana upravljanja šumama.

Materijalna i nematerijalna ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju odnose se na sve vrste ulaganja na PG koja se odnose na proizvodnu infrastrukturu, ali i na nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvaliteta, zaštićene oznake geografskog porijekla i izvornosti) koji doprinose povećanju konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda ali i otpornosti, održivosti i tržišnom položaju samog PG-a.

Udio javnih sredstava treba biti ograničen na 50% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, s tim da nositeljima PG-a mlađim od 40 godina i ženama nositeljicama PG-a ta potpora može biti uvećana za dodatnih 5% vrijednosti prihvatljivih ulaganja. Za PG koji se nalaze na područjima sa prirodnim ograničenjima potpora treba biti povećana za dodatnih 10% iznosa prihvatljivih ulaganja.

Materijalna i nematerijalna ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda odnose se na sve vrste ulaganja u pogonima za doradu, preradu, pakiranje, čuvanje prerađenih proizvoda, kao i ulaganja u nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvaliteta, zaštićene oznake geografskog porijekla i izvornosti) koji doprinose povećanju kvalitete, sigurnosti hrane, cijene koštanja i prepoznatljivosti prerađenih proizvoda, ali i otpornosti i održivosti subjekata koji se bave preradom. Potpora za ulaganja u preradu treba biti ograničena na 40% vrijednosti prihvatljivih ulaganja. U slučaju da investicija sadrži i ulaganje u tretman otpadnih voda intenzitet potpore može se povećati za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja.

Prihvatljivi troškovi za ovu mjeru su:

Troškovi kupovine poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja i opreme do tržišne vrijednosti imovine, uključujući troškove njihove montaže/ugradnje;

Troškovi izgradnje, adaptacije i rekonstrukcije građevinskih objekata i to troškovi nabavke građevinskog materijala ili gotovih montažnih elemenata;

Troškovi izvođenja radova, uključujući pripremne, građevinske i instalaterske radove, troškove montaže na objektu ili troškove izvođenja radova na licu mjesta;

Troškovi transporta nabavljenih poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja, opreme i materijala;

Troškovi podizanja višegodišnjih nasada,

Troškovi priključka električne energije, vode i PTT;

Troškovi izgradnje i opremanja pogona za proizvodnju obnovljive energije za potrebe PG-a odnosno pogona za preradu;

Opći troškovi vezani za angažman arhitekata, inženjera i konzultantskih naknada koji se odnose na savjete vezane za okolišnu i ekonomsku održivost

projekata, uključujući studije izvodljivosti (prihvatljivi troškovi ne veći od 12% vrijednosti investicije);

Troškovi za pripremu i provođenje obuka korisnika;

U slučaju investiranja u objekte za proizvodnju obnovljive energije, podrška će ići samo onim projektima čiji kapacitet proizvodnje na godišnjoj razini ne prelazi samo potrošnju korisnika.

U okviru ulaganja kao posebna podmjera podržana su ulaganja u diversifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru. Diversifikacija (pokretanje raznolikih ekonomskih aktivnosti) radi stvaranja dodatnih izvora prihoda može biti provođena u okviru PG-a, ali se može odnositi i na druge poduzetnike i obrtnike koji su svoju djelatnost registrirali na ruralnim područjima, ili su im investicije, odnosno aktivnosti koncentrirane na ruralna područja. Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati projekti sa područja koja imaju prirodna ograničenja, poljoprivrednici nositelji PG mlađi od 40 godina i žene nositeljice PG-a, odnosno projekti koji imaju pismo podrške LAG-ova.

Primjeri mogućih ulaganja:

Ulaganje u alternativne poljoprivredne proizvodnje (sakupljanja i proizvodnja medicinskog, začinskog i šumskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i drveća, sakupljanja i uzgoj gljiva, uzgoj puževa, proizvodnja lumbrihumusa, pčelarstvo, mali obiteljski ribnjaci i sl.);

Ulaganje u pogone za preradu i doradu na PG;

Ulaganje u direktni marketing i prodaju (prerada poljoprivrednih proizvoda na PG-u, izravna prodaja na PG-u, prodaja na pijaci);

Ulaganje za pružanje usluga poljoprivrednim proizvođačima;

Ulaganja u pružanje općih usluga za ruralnu populaciju (dječji vrtići, starački domovi, PG za edukaciju, IT centri, transportne usluge, dječje igraonice, sportsko-rekreacijski centri);

Ulaganje u tradicionalno zanatstvo, (tipični poljoprivredni proizvodi, tradicionalna hrana, suveniri od drveta i sl.);

Ulaganje u ruralni turizam (smještaj i prehrana turista na OPG-u, jahanje, lov, ribolov, i sl.);

Ulaganje u proizvodnju obnovljive energije za prodaju na tržištu.

Ulaganje u obrte vezane za poljoprivredu i šumarstvo (radionice za popravak mehanizacije, iskorištanje sekundarnih šumskih proizvoda, upravljanje otpadom i sl.)

Udio javnih sredstava za potporu ulaganja u diversifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru treba biti do 50% prihvatljivih troškova ulaganja, s tim da mlađi poljoprivrednici i žene nositelji PG-a trebaju ostvariti

pravo na dodatnih 5%, a PG-i sa područja s prirodnim ograničenjima na dodatnih 10% prihvatljivih troškova ulaganja.

Ulaganja u zaštitu bioraznolikosti je podmjera koja u našim uvjetima treba biti usmjereni na zaštitu autohtonih vrsta biljaka (povrtlarske i voćarske kulture) i domaćih životinja (pramenka, koka hrvatica, domaći magarac, bosanski brdski konj, domaća buša, pas tornjak) u cilju očuvanja i zaštite njihovog genoma od smanjenja frekvencije gena ili od prijetnje potpunog izumiranja. Potpora treba biti dodijeljena kao i za aktivnosti ulaganja na drugim PG-ima s tim da se ovo ulaganje odnosi na autohtone biljne i životinjske vrste. Udio javnih sredstava treba biti do 75% iznosa prihvatljivih troškova ulaganja.

Ulaganja koja nisu prihvatljiva:

- ulaganje u kupovinu zemljišta osim u slučajevima posebnih programa za mlade poljoprivrednike koji po prvi put osnivaju PG ili preuzimaju upravljanje kao nositelj PG-a,*
- kupovina životinja i jednogodišnjih biljaka i njihova sadnja osim ako ne služe za obnovu poljoprivrednog i šumskog potencijala nakon elementarnih nepogoda i katastrofalnih događaja,*
- kamate na dug, s izuzetkom onih na bespovratna sredstva dana u obliku subvencija kamatne stope ili subvencija naknada za izdavanje jamstva,*
- ulaganja u navodnjavanje koja nisu u skladu s postizanjem dobrog stanja vodnih tijela uključujući širenje navodnjavanja na vodna tijela čije je stanje definirano kao manje dobro u relevantnom planu upravljanja riječnim slivom,*
- ulaganja u veliku infrastrukturu koja nisu dio strategija lokalnog razvoja,*
- ulaganja u pošumljavanje koja nisu u skladu s ciljevima u području klime i okoliša u skladu s održivim načelima upravljanja šumama kako je navedeno u paneuropskim smjernicama za pošumljavanje.*

Mjera je usklađena s Uredbom (EU)br. 1305/2013 o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) - Članak 17.- Ulaganja u fizičku imovinu; Članak 19. Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja, Članak 31. Plaćanja povezana s područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima, Članak 32. Određivanje područja s prirodnim ograničenjima i ostalim posebnim ograničenjima, Članak 42. Lokalne akcijske skupine u okviru inicijative LEADER

<i>Strateški projekti</i>			
---------------------------	--	--	--

<i>Indikatori za praćenje rezultata mjera</i>	<i>✓ Indikatori</i>	<i>Polazne vrijednosti</i>	<i>Ciljne vrijednosti</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Broj podržanih projekata ulaganja na PG ✓ Iznos isplaćene podrške investicijama na PG ✓ Broj podržanih projekata ulaganja u preradu ✓ Iznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima ✓ Broj podržanih projekata ulaganja u diversifikaciju na PG ✓ Ukupne investicije projekata diversifikacije ✓ Broj projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije ✓ Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti 	0 0 0 0 0 0	100 1 1 1 1 1 1
<i>Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta</i>	<p><i>Mjera se provodi u cilju podizanja konkurentnosti i ukupne razine dohotka stanovnika u ruralnim područjima (posebice u ANC područjima). Svrha mjeru je zaustavljanje depopulacije ruralnih ANC područja općine. Mjerom osiguravamo finansijski instrument za stimuliranje i podršku ulaganja na PG i pogonima za preradu posebice u ANC područjima, što uključuje i korištenje suvremenih IT sustava vezanih za poljoprivrednu proizvodnju i njihovu preradu čime doprinosimo ispunjavanju Prioriteta 2. ove Strategije. Na taj način podržavamo rast konkurenčnosti domaćih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Također su podržane investicije koje doprinose ostvarenju Prioriteta 4. kroz podršku ulaganja u neškodljivo uklanjanje, zbrinjavanje ili preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i njihove prerade. Pored toga u okviru mjeru stimulirana je proizvodnja energije iz obnovljivih izvora što osigurava dugoročno i održivo korištenje prirodnih resursa i smanjenje zagadenja okoliša. Mjera s razine općine je sufinanciranje do maksimalne razine 20% ulaganja podržanih sa razine Federacije BiH. Mjera usklađena sa SDG 2030 (SDG 1 do 16)</i></p>		
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	<i>2024.</i>	<i>2025.</i>
	<i>Proračun</i>	100.000	150.000
	<i>Vanjski izvori</i>	500.000	700.000
	<i>Ukupno:</i>	600.000	850.000
<i>Razdoblje implementacija mjeru</i>	<i>2024.-2027.</i>		

<i>Institucija odgovorna za koordinaciju u implementacijske mjeru</i>	<i>Općina Posušje</i>
<i>Nositelji mjeru</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>
<i>Ciljne grupe</i>	Poduzeća, obrti, PG u ANC području općine koja vrše ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, obrti, zadruge i poduzeća koja ulažu u infrastrukturu za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda, PG koji ulažu u diversifikaciju, obrti i poduzeća iz područja poljoprivrede i šumarstva, PG koji ulažu u infrastrukturu za potrebe držanja autohtonih biljnih i životinjskih vrsta.

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 3: Jačanje socioekonomiske strukture (održivog razvoja) ruralnih područja		
<i>Prioritet</i>	Prioritet 7. Privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima		
<i>Naziv mjeru</i>	1.1.11. Dodatna potpora pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru općine i ANC područjima		
<i>Opis mjeru sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p><i>Ova mjeru za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru teži jačanju socioekonomiske strukture i olakšavanju procesa otvaranja novih radnih mesta na ruralnom ANC području. Podmjera namijenjena pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika osigurava sredstva za financiranje projekata na PG-ima u kojima je mladi poljoprivrednik preuzeo status nositelja. Mladi poljoprivrednici koji su preuzeli upravljanje PG-om kandidiraju svoje projekte za unaprjeđenje poslovanja PG-a u prvi pet(5) godina od dana kada su u RPG upisani kao nositelji PG-a. Osnova za dodjelu sredstava je Poslovni plan, a podrška se dodjeljuje u jednokratnom iznosu do 30.000 KM sa razine Federacije BiH. Općina se uključuje sufinanciranjem na razini do 20 %. Mjera je usklađena s Uredbom (EU) br. 1307/2013, članci: 50., 51.</i></p> <p><i>Mjera usklađena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,5,8,9,10,11, 15 i 16)</i></p>		
<i>Strateški projekti</i>			
<i>Indikatori za praćenje</i>	✓ Indikatori	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti

<i>rezultata mjera</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika ✓ Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika ✓ Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom podržanih u okviru mjere ✓ Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM) ✓ Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere ✓ Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM) 	0 0 0 0 0 0	25		
<i>Razvojni efekt i doprinos mjerne ostvarenju prioriteta</i>	<p>Mjera se provodi u cilju podizanja konkurentnosti i ukupne razine dohotka stanovnika u ruralnim područjima (posebice u ANC područjima). Svrha mjere je zaustavljanje depopulacije ruralnih ANC područja općine. Mjerom osiguravamo finansijski instrument za stimuliranje i podršku ulaganja na PG i pogonima za preradu posebice u ANC područjima, što uključuje i korištenje suvremenih IT sustava vezanih za poljoprivrednu proizvodnju i njihovu preradu čime doprinosimo ispunjavanju Prioriteta 2. ove Strategije. Na taj način podržavamo rast konkurenčnosti domaćih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Također su podržane investicije koje doprinose ostvarenju Prioriteta 4. kroz podršku ulaganja u neškodljivo uklanjanje, zbrinjavanje ili preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i njihove prerade. Pored toga u okviru mjere stimulirana je proizvodnja energije iz obnovljivih izvora što osigurava dugoročno i održivo korištenje prirodnih resursa i smanjenje zagadenja okoliša. Mjera s razine općine je sufinanciranje do maksimalne razine 20% ulaganja podržanih sa razine Federacije BiH.</p>				
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	2024.	2025.	2026.	2027.
	<i>Proračun</i>				75.000
	<i>Vanjski izvori</i>				750.000
	<i>Ukupno:</i>				825.000
<i>Razdoblje implementacije mjere</i>	2024.-2027.				

<i>Institucija odgovorna za koordinaciju u implementacije mjeru</i>	<i>Općina Posušje</i>
<i>Nositelji mjeru</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>
<i>Ciljne grupe</i>	<i>Poduzeća, obrti, PG u ANC području općine u vlasništvu roditelja mlađih poljoprivrednika koji po prvi put preuzimaju PG, osnivači obrta i drugih poduzeća na ruralnom prostoru povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, osnivači obrta i drugih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na ruralnom prostoru koji imaju preporuku LAG-a.</i>

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenošću hranom		
<i>Prioritet</i>	Prioritet 1: Potpora održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstva kako bi se poboljšala sigurnost opskrbljenošću hranom		
<i>Naziv mjeru</i>	1.1.12. Dodatna potpora općine za osiguranje poljoprivredne proizvodnje		
<i>Opis mjeru sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<p>Mjera je namijenjena poljoprivrednim gospodarstvima koja se nalaze u područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima koja nepovoljno utječu na odvijanje poljoprivredne proizvodnje. Mjera se odnosi na pomoć poljoprivrednicima da upravljaju proizvodnjom i dohodovnim rizicima povezanim sa njihovom poljoprivrednom djelatnošću, a koji su izvan njihove kontrole. Mjera sa razine Federacije BiH je također sufinciranje, te se očekuje da ista mjera bude primjenjena na razini Županije Zapadno hercegovačke. Općina se uključuje sa maksimalnim iznosom do 10% iznosa premija za osiguranje poljoprivredne proizvodnje koje poljoprivrednici sklapaju s osiguravajućim društvima. Sufinciranje premija osiguranja odnosi se na osiguranje od štete nastale zbog prirodnih nepogoda (grad, poplave, suše, mraz, erozija tla), kao i drugih uzroka koji nisu pod kontrolom poljoprivrednika (štete zbog pojave bolesti, uginuća i sl.), a za njih postoji mogućnost sklapanja police osiguranja.</p> <p>Mjera je usklađena s Uredbom (EU) br. 1305/2013, članci: 36,37., 38. i 39. Mjera usklađena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,5,8,9,10,11, 15 i 16)</p>		
<i>Strateški projekti</i>			
<i>Indikatori za</i>	☒ <i>Indikatori</i>	<i>Polazne</i>	<i>Ciljne</i>

<i>praćenje rezultata mjera</i>	<i>vrijednosti</i>	<i>vrijednosti</i>			
✓ Broj poljoprivrednih gospodarstava iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjeru	0	50			
✓ Iznos sredstava isplaćen za sufinanciranje premije osiguranja (KM)	0	10.000			
<i>Razvojni efekt i doprinos mjerne ostvarenju prioriteta</i>	<i>Mjera povećava sigurnost ostvarivanja očekivanog dohotka i povećava otpornost PG-a na gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih i drugih nepogoda što doprinosi ostvarenju Prioriteta 1. To povećava izglede za opstanak, uspješno poslovanje i razvoj PG-a u situacijama kada nastupe nepovoljni događaji po poljoprivrednu proizvodnju za koje je moguće pribaviti policu osiguranja. Povećano preživljavanje poljoprivrednih gospodarstava u okolnostima velikog gubitka prihoda povećava opseg poljoprivrednih proizvoda iz domaćih izvora, što izravno utječe i na sigurnost snabdijevanja hranom domaćeg stanovništva</i>				
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	2024.	2025.	2026.	2027.
	<i>Proračun</i>				50.000
	<i>Vanjski izvori</i>				100.000
	<i>Ukupno:</i>				150.000
<i>Razdoblje implementaciјe mjere</i>	2024.-2027.				
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju implementaciјe mjere</i>	<i>Općina Posušje</i>				
<i>Nositelji mjere</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>				
<i>Ciljne grupe</i>	<i>Poljoprivrednici čija je osnova djelatnost poljoprivreda, a poljoprivredna im se nalaze na područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima, a koji osiguravaju poljoprivrednu proizvodnju kod osiguravajućih društava</i>				

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenošću hranom Strateški cilj 2: Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena
----------------------------------	---

<p>Prioritet</p>	<p>Prioritet 2. Jačanje tržišne orijentiranosti i povećanje konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju</p> <p>Prioritet 3: Unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda;</p> <p>Prioritet 8: Promocija zapošljavanja, rasta socijalne inkluzije i lokalnog razvoja u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo;</p>						
<p>Naziv mjere</p>	<p>1.1.13. Dodatna potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj</p>						
<p>Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja</p>	<p>Ova mjeru se odnosi i na promicanje oblika suradnje između najmanje dvije strane koje su subjekti u poljoprivrednom, šumarskom sektoru, te lancu opskrbe hranom i ostalim subjektima koji doprinose ostvarivanju ciljeva i prioriteta ruralnog razvoja uključujući proizvođačke grupe, zadruge i međusektorske organizacije, stvaranje klastera i mreža. Suradnja se može odnositi na pilot-projekte, razvoj novih proizvoda, praksi, procesa i tehnologija u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru, suradnju u uspostavljanju zajedničkih radnih procesa, zajedničko korištenje objekata i resursa, horizontalnu i vertikalnu suradnju sudionika u lancima opskrbe, promotivne aktivnosti povezane za kratke lance opskrbe i lokalna tržišta i zajedničke projekte vezane za očuvanje okoliša. Mjera može obuhvaćati horizontalnu i vertikalnu suradnju među subjektima u lancu opskrbe vezanu uz održivu opskrbu biomasom koja se koristi u pripremi hrane, za proizvodnju energije ili u industrijskim procesima, provedbu lokalnih razvojnih strategija (LRS), uspostavu i rad Lokalnih akcijskih grupa (LAG) diversifikaciju poljoprivrednih djelatnosti koje se odnose na zdravstvenu zaštitu, društvenu integraciju i obrazovanje o okolišu i hrani.</p> <p>Mjera je uskladjena s Uredbom (EU) br. 1305/2013, članak 20., članci 40. do 42. Mjera uskladjena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,5,8,9,10,11, 15 i 16))</p>						
<p>Strateški projekti</p>							
<p>Indikatori za praćenje rezultata mjeru</p>	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="text-align: left;">✓ Indikatori</th><th style="text-align: center;">Polazne vrijednosti</th><th style="text-align: center;">Ciljne vrijednosti</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td style="vertical-align: top;"> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Broj uspostavljenih proizvođačkih grupa ✓ Broj OPG-a uključenih u proizvođačke grupe ✓ Broj izrađenih LRS ✓ Broj podržanih LAG-ova ✓ Broj podržanih organizacija proizvođača ✓ Broj podržanih nastupa na sajmovima </td><td style="text-align: center; vertical-align: top;"> 0 0 0 0 0 0 </td><td style="text-align: center; vertical-align: top;"> 1 1 1 1 1 1 </td></tr> </tbody> </table>	✓ Indikatori	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Broj uspostavljenih proizvođačkih grupa ✓ Broj OPG-a uključenih u proizvođačke grupe ✓ Broj izrađenih LRS ✓ Broj podržanih LAG-ova ✓ Broj podržanih organizacija proizvođača ✓ Broj podržanih nastupa na sajmovima 	0 0 0 0 0 0	1 1 1 1 1 1
✓ Indikatori	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti					
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Broj uspostavljenih proizvođačkih grupa ✓ Broj OPG-a uključenih u proizvođačke grupe ✓ Broj izrađenih LRS ✓ Broj podržanih LAG-ova ✓ Broj podržanih organizacija proizvođača ✓ Broj podržanih nastupa na sajmovima 	0 0 0 0 0 0	1 1 1 1 1 1					
<p>Razvojni efekt i doprinos mjeru</p>	<p>✓ Podmjera za povezivanje malih poljoprivrednih proizvođača s organizatorima otkupa i prerađivačima kroz uspostavu i rad <u>proizvođačkih</u></p>						

<p><i>ostvarenju prioriteta</i></p>	<p>grupa povećava stupanj integriranosti unutar lanaca vrijednosti, usklađuje ponudu s potražnjom tržišta, osigurava unificiranje tehnologije proizvodnje i podizanje kvaliteta poljoprivrednih proizvoda sa malih farmi, olakšava plansko uvođenje standarda kvaliteta, osigurava adekvatno istraživanje tržišta i brzo prilagođavanje promjenama u zahtjevima kupaca.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Potpore se dodjeljuje za administrativne troškove uspostave i rada proizvodačke grupe (između 1% i 2% vrijednosti ostvarene godišnje proizvodnje) i troškove realiziranja Poslovnog plana proizvodačke grupe. U slučaju kada je organizator proizvodačke grupe zadruga, postotak potpore za administrativne troškove uspostave i rada proizvodačke grupe dodatno se povećava sukladno porastu broja zadrugara uključenih u zadrugu. ✓ Poslovni plan se donosi na razdoblje do pet (5) godina, a treba se odnositi na poboljšanja kvalitete proizvoda, uvođenje sustava sljedivosti, smanjenje upotrebe pesticida, mineralnih gnojiva i drugih kemijskih sredstava, zbrinjavanje otpada i sl.. Poslovni plan izrađuje nositelj proizvođačke grupe (obrt, zadruga odnosno drugo poduzeće koje se bavi otkupom ili preradom). ✓ Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz Poslovnog plana je do 60% iznosa prihvatljivih troškova, a svake naredne godine smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Kada Plan odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa nositeljem proizvođačke grupe. Potpora ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi proizvođačke grupe u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 100.000 KM po proizvođačkoj grupi. ✓ <u>Općina sufinancira podmjeru u iznosu maksimalno do 20%.</u> ✓ Podmjera vezana za potporu izradi Lokalnih razvojnih strategija (LRS) odnosi se na troškove njihove izrade, a što je preuvjet za funkcioniranje LAG-ova. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova izrade LRS, dodjeljuje se samo jednom za razdoblje važenja LRS, i ne može prelaziti iznos od 50.000 KM. ✓ proizvođačkoj grupi. ✓ <u>Općina sufinancira podmjeru u iznosu maksimalno 10% (5.000 KM)</u> ✓ Podmjera za potporu radu LAG-ova odnosi se na troškove funkcioniranja LAG-ova, a dodjeljuje se svake godine svakom aktivnom LAG-u. 																				
<p><i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i></p>	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="text-align: left;"><i>Izvor/Godina</i></th><th style="text-align: center;"><i>2024.</i></th><th style="text-align: center;"><i>2025.</i></th><th style="text-align: center;"><i>2026.</i></th><th style="text-align: center;"><i>2027.</i></th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td><i>Proračun</i></td><td style="text-align: center;"></td><td style="text-align: center;"></td><td style="text-align: center;"></td><td style="text-align: center;">10.000</td></tr> <tr> <td><i>Vanjski izvori</i></td><td style="text-align: center;"></td><td style="text-align: center;"></td><td style="text-align: center;"></td><td style="text-align: center;">100.000</td></tr> <tr> <td><i>Ukupno:</i></td><td style="text-align: center;"></td><td style="text-align: center;"></td><td style="text-align: center;"></td><td style="text-align: center;">110.000</td></tr> </tbody> </table>	<i>Izvor/Godina</i>	<i>2024.</i>	<i>2025.</i>	<i>2026.</i>	<i>2027.</i>	<i>Proračun</i>				10.000	<i>Vanjski izvori</i>				100.000	<i>Ukupno:</i>				110.000
<i>Izvor/Godina</i>	<i>2024.</i>	<i>2025.</i>	<i>2026.</i>	<i>2027.</i>																	
<i>Proračun</i>				10.000																	
<i>Vanjski izvori</i>				100.000																	
<i>Ukupno:</i>				110.000																	

<i>Razdoblje implementacije mјere</i>	2024.-2027.
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju u implementacije mјere</i>	<i>Općina Posušje</i>
<i>Nositelji mјere</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>
<i>Ciljne grupe</i>	Poduzeća, obrti, PG i agregatori u ANC području općine uključeni u proizvođačke grupe, Lokalne zajednice koje izrađuju LRS, LAG-ovi, udruženja poljoprivrednih proizvođača koja su organizirala sajam ili nastupila na sajmu, PG i poduzeća koja se bave preradom primarnih poljoprivrednih proizvoda koji su nastupili na sajmovima.

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 1: Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantiranim povećanjem sigurnošću opskrbljenošću hranom Strateški cilj 2: Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena
<i>Prioritet</i>	Prioritet 1. Podrška održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom; Prioritet 2: Jačanje tržišne orijentiranosti povećanje konkurentnosti uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju; Prioritet 5: Podrška održivog razvoja i efikasnijeg upravljanja prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak;
<i>Naziv mјere</i>	1.1.14. Dodatna potpora razmjeni znanja i informacija
<i>Opis mјere sa okvirnim područjima djelovanja</i>	<i>Ovom mjerom se podržavaju aktivnosti koje potiču razmjenu znanja i informacija među sudionicima u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije, što treba izravno povećati održivost i učinkovitost poslovanja PG-a i poduzeća za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda.</i> <i>Podmjera za uspostavu sustava AKIS za stvaranje i prijenos inovacija i informacija u poljoprivredi i prehrambenoj industriji treba omogućiti sustavno upravljanje procesom stvaranja i korištenja inovacija i prijenosa</i>

	<p><i>znanja na krajnje korisnike odnosno PG i poduzeća koja se bave preradom. Mjera treba podržati troškove rada koordinacijskog tijela i njegovih aktivnosti usmjerenih za suradnju između znanstvenih, obrazovnih i stručnih institucija, savjetodavne službe i krajnjih korisnika u cilju stvaranja inovacija i prijenosa najnovijih znanja izravno u proizvodnju. Udio javnih sredstava za ovu mjeru može biti do 100% prihvatljivih troškova aktivnosti.</i></p>		
	<p><i>Podmjera koja se odnosi na uspostavu i rad točaka izvrsnosti na najboljim PG-ima sa izvanrednim rezultatima u proizvodnji i prodaji svojih proizvoda. Točke izvrsnosti primjenjuju nove tehnologije ili imaju inovacije koje mogu poslužiti kao primjer drugim PG-ima za povećanje njihove učinkovitosti, podizanje kvalitete proizvoda ili smanjenju negativnih utjecaja proizvodnje po okoliš. Potpora se dodjeljuje PG-u koje je dobilo status točke izvrsnosti na temelju višegodišnjeg ugovora u okviru kojega se vlasnik, u suradnji sa poljoprivrednom savjetodavnim službom, obvezuje pružati sve potrebne informacije poljoprivrednicima zainteresiranim za preuzimanje praktičnih znanja koju nudi točka izvrsnosti. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova, a ne može prelaziti iznos od 15.000 KM godišnje.</i></p>		
	<p><i>Općina podržava mjeru u maksimalnom iznosu 20% ili 3.000 KM. Mjera je uskladena s Uredom (EU) br. 1305/2013 o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) -Članak 14. - Prenošenje znanja i aktivnosti informiranja; Članak 15. - Savjetodavne službe, službe za upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom i pomoć poljoprivrednim gospodarstvima. Mjera uskladena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,5,8,9,10,11, 15 i 16))</i></p>		
<i>Strateški projekti</i>			
<i>Indikatori za praćenje rezultata mjeru</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Indikatori 	<i>Polazne vrijednosti</i>	<i>Ciljne vrijednosti</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Iznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS ✓ Broj uspostavljenih točaka izvrsnosti ✓ Broj nositelja PG-a koji su posjetili točke izvrsnosti 	<ul style="list-style-type: none"> 0 0 0 	<ul style="list-style-type: none"> 1 1 10
<i>Razvojni efekt i doprinos mjeru ostvarenju prioriteta</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ovom mjerom poljoprivrednicima se osigurava pomoć u prilagođavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača što doprinosi ostvarenju Prioriteta 1., uz istovremeno povećanje izgleda za postizanje dugoročne održivosti proizvodnje i podizanja razine dobrobiti životinja. Ova mjera treba pomoći PG-ima kod stvaranja vlastite vizije i strategije za nastup na tržištu, odnosno svijesti o vlastitoj odgovornosti kod donošenja najvažnijih poslovnih odluka čime se doprinosi ostvarenju Prioriteta 2. 		

	<p>✓ Primjena dobrih proizvodnih i okolišnih praksi čime doprinosimo ostvarenju Prioriteta 5. treba pomoći boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i svijesti poljoprivrednika o potrebi poštivanja standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom i očuvao prirodni okoliš. <u>Općina sufinancira podmjeru u iznosu maksimalno 20% (3.000 KM)</u></p>				
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<i>Izvor/Godina</i>	2024.	2025.	2026.	2027.
	<i>Proračun</i>				30.000
	<i>Vanjski izvori</i>				100.000
	<i>Ukupno:</i>				130.000
<i>Razdoblje implementacijske mjerne</i>	2024.-2027.				
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju u implementacijske mjerne</i>	<i>Općina Posušje</i>				
<i>Nositelji mjerne</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>				
<i>Ciljne grupe</i>	poljoprivredne savjetodavne službe, fakulteti, instituti i PG uključeni u AKIS, PG-i koji imaju status točke izvrsnosti				

<i>Veza sa strateškim ciljem</i>	Strateški cilj 3: Jačanje socioekonomске strukture (održivog razvoja) ruralnih područja
<i>Prioritet</i>	Prioritet 7. Privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima
<i>Naziv mjerne</i>	1.1.15. Dodatna potpora razvoju ruralne infrastrukture
<i>Opis mjerne sa okvirnim područjima djelovanja</i>	Mjera je namijenjena potpori izgradnji ruralne infrastrukture od važnosti za stanovništvo ruralnih ANC područja općine. Prihvatljiva su ulaganja u izgradnju i opremanje objekata kanalizacije i pročišćavanja otpadnih voda,

izgradnju i opremanje toplana i izgradnju lokalne cestovne infrastrukture (nekategorizirane ceste, sa pripadajućim mostovima).

Podmjera vezana za potporu izgradnji strateške ruralne infrastrukture odnosi se na projekte navodnjavanja i odvodnje, odnosno projekte komasacije poljoprivrednog zemljišta, a obuhvaćaju područja pogodna za provođenje navedenih vrste zahvata, i čije provođenje neće utjecati na pogoršanje stanja okoliša ili ugroziti vrijedne prirodne ekosustave.

Projekti prema FMPVŠ kandidiraju i provode jedinice lokalne samouprave a na temelju LRS-a ili druge lokalne razvojne strategije, odnosno svojih odgovarajućih godišnjih programa.

Projekti strateške ruralne infrastrukture realiziraju jedinice lokalne samouprave u suradnji s Federalnim ministarstvom poljoprivrede, a financiraju se iz sredstava kreditnog zaduženja na međunarodnom tržištu kapitala.

Ulaganja u ruralnu infrastrukturu podržavaju se u naseljenim mjestima ispod 10.000 stanovnika prema podacima posljednjeg popisa stanovništva. Kandidirani projekt ulaganja u ruralnu infrastrukturu mora biti u skladu sa prostornim planom jedinice lokalne samouprave, imati idejni projekt, građevinsku dozvolu, odnosno rješenje za izvođenje radova.

Udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja s tim da udio sredstava iz Proračuna Federalnog ministarstva ne može prelaziti 25% vrijednosti ulaganja, odnosno iznos od 100.000 KM.

Općina se uključuje sufinanciranjem koje ne može prelaziti 10% vrijednosti ulaganja, odnosno iznos 40.000 KM

Za ulaganje u projekte strateške ruralne infrastrukture udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja uključujući i PDV, a snosi ga federalna razina vlasti.

Mjera je usklađena s Uredbom (EU) br. 1305/2013 o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj, Članak 17. - Ulaganja u fizičku imovinu; Članak 20. - Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima; Članak 21. - Ulaganja u razvoj šumskih područja i poboljšanje isplativosti šuma; Članci 22.- 26. - Pošumljavanje i stvaranje šumskih područja ; Članak 46. - Ulaganja u navodnjavanje. Mjera usklađena sa SDG 2030 (SDG 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11, 15 i 16)

<i>Strateški projekti</i>			
<i>Indikatori za praćenje</i>	✓ Indikatori	<i>Polazne vrijednosti</i>	<i>Ciljne vrijednosti</i>

<i>rezultata mjera</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Broj podržanih projekata izgradnje kanalizacije i prečišćavanja otpadnih voda ✓ Broj podržanih projekata izgradnje i opremanja utoljavanja objekata ✓ Broj podržanih projekata izgradnje lokalne cestovne infrastrukture ✓ Površina zemljišta obuhvaćena sistemima za navodnjavanje i odvodnju ✓ Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara) 	0	25																				
<i>Razvojni efekt i doprinos mjerne ostvarenju prioriteta</i>	Mjera se provodi u cilju olakšavanje poslovnog razvoja čvrsto je povezano sa postojanjem infrastrukture neophodne za nesmetano funkcioniranje PG-a i drugih gospodarskih subjekata, ali i zadovoljavanja potreba i standarda ruralnog stanovništva. Dodjela potpore produktivnim i neproduktivnim ulaganjima na PG-ima i izvan njih, poput ulaganja u infrastrukturu povezanu sa razvojem dio je napora za stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta na ruralnom prostoru što doprinosi ostvarenju Prioriteta 7.																						
<i>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima Financiranja (KM)</i>	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th>Izvor/Godina</th><th>2024.</th><th>2025.</th><th>2026.</th><th>2027.</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Proračun</td><td></td><td></td><td></td><td>500.000</td></tr> <tr> <td>Vanjski izvori</td><td></td><td></td><td></td><td>2.500.000</td></tr> <tr> <td>Ukupno:</td><td></td><td></td><td></td><td>3.000.000</td></tr> </tbody> </table>	Izvor/Godina	2024.	2025.	2026.	2027.	Proračun				500.000	Vanjski izvori				2.500.000	Ukupno:				3.000.000		
Izvor/Godina	2024.	2025.	2026.	2027.																			
Proračun				500.000																			
Vanjski izvori				2.500.000																			
Ukupno:				3.000.000																			
<i>Razdoblje implementacija mjerne</i>	2024.-2027.																						
<i>Institucija odgovorna za koordinaciju implementacija mjerne</i>	<i>Općina Posušje</i>																						
<i>Nositelji mjerne</i>	<i>Ured načelnika i Odsjek za gospodarstvo</i>																						
<i>Ciljne grupe</i>	Jedinice lokalne samouprave, PG-i i drugi vlasnici poljoprivrednog zemljišta																						

6. Ključni strateški projekti

Općina Posušje je na temelju razrađenih mjera identificirala sljedeće ključne strateške projekte:

- Podrška korištenju obradivih površina
- Jačanje inicijativa za preuzimanje OPG-a od strane mladih osoba
- Povećanje broja ekološkog uzgoja
- Povćanje hektara obradive površine
- Podrška uzgoju grla (ovce,krave)
- Podrška bavljenju pčelarstvom
- Pilot shema voća, povrća i mljeka u školama i dječjim vrtićima
- Sufinanciranje programa proizvođačkih organizacija
- Osiguravanje poljoprivredne proizvodnje
- Podrška sudjelovanja poljoprivrednih proizvođača na sajmovima
- Potpora razmjeni informacija s drugima radi jačanja poljoprivredne proizvodnje
- Izgradnja gradske tržnice (ANC)

7. Opis unutrašnje i međusobne usklađenosti strateškog dokumenta

Strategija ruralnog razvoja Općine Posušje za 2023-2027 usklađena je sa županijskom Strategijom ruralnog razvitka Županije Zapadnohercegovačke za razdoblje 2020-2030 kao i sa Strategijom poljoprivrede ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027 kao i s Ciljevima održivog razvoja u Bosni i Hercegovini.

8. Okvirni finansijski plan i izvori financiranja (višegodišnji finansijski okvir- VFO)

U skladu sa Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH, na osnovu situacijske analize i projekcije, kao i definiranih mjera, izrađuje se indikativni finansijski okvir za cijelokupno razdoblje važenja strateškog dokumenta. U njemu je prikazana procjena potrebnih finansijskih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz proračuna Općine Posušje, ali i ostalih izvora financiranja kao što su kreditna sredstva, sredstva Europske unije i donacije domaćih i stranih organizacija, institucija i poduzeća.

INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR ZA RAZDOBLJE VAŽENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA					
Redni broj i oznaka/SC	Struktura financiranja (u %)	Ukupno (KM)	Proračun institucije (KM)	Ostali izvori	
				(KM)	Naziv potencijalnog izvora
1.1.1. Potpora poslovanju poljoprivrednih gospodarstava na područjima sa prirodnim ograničenjima /SC1	3.10%	281.500	53.500	228.000	FBIH I EU FONDOVI
1.1.2. Dodatna potpora dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanju OPG-om /SC1	0,62%	56.000	16.000	40.000	FBIH I EU FONDOVI
1.1.3. Potpora za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji /SC2	1,32%	120.000	20.000	100.000	FBIH I EU FONDOVI

1.1.4. Dodatna potpora dohotku – za osnovnu plaćanje po hektaru obradive površine /SC1	2,42%	220.000	20.000	200.000	FBIH I EU FONDOVI
1.1.5. Dodatna potpora dohotku – za uvjetno grlo/SC1	2,42%	220.000	20.000	200.000	FBIH I EU FONDOVI
1.1.6. Dodatna potpora za strateške proizvodnje od posebnog interesa za općinu/SC1	0,44%	40.000	20.000	20.000	FBIH, ŽZH I EU FONDOVI
1.1.7. Dodatna potpora za pčelarstvo/SC1	0,39%	35.500	5.750	29.750	FBIH, ŽZH I EU FONDOVI
1.1.8. Dodatna potpora za pilot šemu voća, povrća i mlijeka u školama i predškolskim ustanovama/SC1	0,66%	60.000	10.000	50.000	FBIH I EU FONDOVI
1.1.9. Dodatna potpora radu proizvođačkih organizacija,/SC1	0,55%	50.000	10.000	40.000	FBIH I EU FONDOVI
1.1.10. Dodatna potpora ulaganjima/SC1	35,87%	3.260.000	750.000	2.510.000	FBIH, ŽZH I EU FONDOVI
1.1.11. Dodatna potpora pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru općine i ANC područjima/SC1	9,08%	825.000	75.000	750.000	FBIH, ŽZH I EU FONDOVI
1.1.12. Dodatna potpora općine za osiguranje poljoprivredne proizvodnje/SC1	1,65%	150.000	50.000	100.000	FBIH, ŽZH I EU FONDOVI
1.1.13. Dodatna potpora suradnji od	1,21%	110.000	10.000	100.000	FBIH, ŽZH I EU FONDOVI

interesa za poljoprivrednu i ruralni razvoj/SC1,SC2					
1.1.14. Dodatna potpora razmjeni znanja i informacija/SC1,SC2	1,43%	130.000	30.000	100.000	FBIH, ŽZH I EU FONDOVI
1.1.15. Dodatna potpora razvoju ruralne infrastrukture/SC3	33,01%	3.000.000	500.000	2.500.000	FBIH, ŽZH I EU FONDOVI
UKUPNO	100%	9.088.000	1.590.250	7.497.750	

9. Okvir za provođenje, praćenje, izvještavanje i vrednovanje strateškog dokumenta

9.1. Monitoring i evaluacija

Monitoring predstavlja sustavno i kontinuirano prikupljanje, analiziranje i korištenje podataka i indikatora radi mjerjenja napretka realizacije Strategije ruralnog razvoja, u svrhu poduzimanja odgovarajućih mjera radi eventualnih korekcija i izvještavanja o ostvarenim rezultatima. Uz provedbu strateških dokumenata Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH, kao i Uredbom o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH definirani su procesi monitoringa i izvještavanja kao i nositelji navedenih aktivnosti. Kako bi se na adekvatan način vršio monitoring provedbe strateških dokumenata, nužno je da svi općinski organi uprave uspostave i redovito ažuriraju elektroničke evidencije o provedbi strategije kao i osiguranje pravodobnog i kvalitetnog praćenja indikatora ostvarenja strateških ciljeva, prioriteta i mjera iz Strategije ruralnog razvoja, kao i indikatora iz godišnjih planova rada. Navedeni sustav monitoringa temelj je za izradu izvještaja o radu kao i Izvještaja o razvoju. Navedeni zakonski okvir propisuje obvezu izrade godišnjih izvještaja rada i Izvještaja o razvoju. Godišnji izvještaj o radu priprema se radi praćenja provođenja planiranih aktivnosti i ocjene doprinosa u ostvarivanju programa odnosno mjera općinskih organa uprave. U godišnjem izvještaju o radu precizno se navodi jesu li i u kojoj mjeri izvršene planirane aktivnosti iz godišnjih programa rada, ostvareni očekivani rezultati, utrošena planirana sredstva za izvršenje aktivnosti, utvrđuje se je li došlo do eventualnog neizvršavanja planiranih aktivnosti, navode se razlozi za neizvršenje kao i objašnjenje za djelomično izvršenje. Rukovodeći državni službenici (pomoćnici načelnika), uz pomoć glavnog savjetnika, izrađuju godišnji izvještaj o radu u skladu s unutarnjom organizacijom i nadležnostima.

U jedinici lokalne samouprave, konkretno u općini Posušje, tajnik u suradnji s rukovodećim državnim službenicima (pomoćnici načelnika), objedinjava godišnji izvještaj o radu gradskih organa uprave (odjela) u jedinstveni izvještaj o radu Općine Posušje, koji se dostavlja načelniku najkasnije do kraja ožujka tekuće godine. Općinsko vijeće Posušje usvaja Godišnji izvještaj o radu Općine Posušje najkasnije do kraja travnja tekuće godine te se objavljuje na mrežnoj stranici Općine Posušje.

Izvještaj o razvoju je implementacijski dokument kojim se sagledavaju opći razvojni trendovi kao i napredak u ostvarenju strateških ciljeva iz strateških dokumenata. Izvještaj o razvoju Općine Posušje izrađuje Jedinica za lokalni ekonomski razvoj Općine Posušje. Izvještaj o razvoju načelnik Općine Posušje dostavlja Općinskom vijeću radi informiranja i objavljuje se na mrežnoj stranici Općinske uprave. Osim navedenog, Jedinica za lokalni ekonomski razvoj vrši koordinaciju procesa monitoringa, evaluacije i izvještavanja o realizaciji Strategije, što podrazumijeva aktivnu suradnju sa svim općinskim organima uprave kao i institucijama nositeljima provedbe i monitoringa.

9.2. Evaluacija

Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH i Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH uspostavljen je proces evaluacije strateških dokumenata. Evaluacija je proces kojim se određuju vrijednost i značaj intervencije, odnosno programa, projekta ili sveukupne strategije razvoja, prema unaprijed definiranim kriterijima. U skladu s navedenim regulatornim okvirom za strateške dokumente na razini JLS-a obvezna je evaluacija u tijeku. Evaluacija u tijeku provodi se u cilju utvrđivanja stupnja provedbe strateških dokumenata, ostvarivanja te efektivnosti i učinkovitosti planiranih mjera i izravnih rezultata prema zacrtanim ciljevima i očekivanjima, kao i sumiranja rezultata i osiguravanja ulaznih elemenata za sljedeće strateške dokumente. Evaluacija u tijeku na razini Općine Posušje realizirat će se u predzadnjoj godini provedbe Strategije razvoja (2026. godine) i provest će je nezavisni evaluator kojega će izabrati Općinska uprava Posušje.

9.3. Implementacija

Provedba Strategije razvoja propisana je Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 32/17), kao i Uredbom o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 74/19). Navedenim regulatornim okvirom propisano je da su implementacijski dokumenti trogodišnji i godišnji planovi rada tijela gradskog organa uprave pri čemu proces trogodišnjeg planiranja rada počinje izradom smjernica za trogodišnje planiranje koje priprema Načelnik Općine Posušje u suradnji s Jedinicom za lokalni ekonomski razvoj. Proces izrade i usvajanja Smjernica usklađen je s izradom Akcijskog plana za provedbu Strategije razvoja

Općine Posušje čiju izradu koordinira Jedinica za lokalni ekonomski razvoj svake planske godine po principu 1 + 2. Trogodišnji plan rada općinskog organa uprave je implementacijski dokument koji operacionalizira strateške ciljeve, prioritete i mjere iz Strategije razvoja Općine Posušje u skladu s nadležnostima općinskih organa uprave te predstavlja temelj za izradu Dokumenta okvirnog proračuna (DOB) i Programa javnih investicija (PJI). Pri izradi trogodišnjeg plana rada, gradski organi uprave (gradski odjeli, službe i dr.) imaju obvezu preuzeti relevantne mjere iz Strategije razvoja s pripadajućim indikatorima, kao i polazne i ciljne vrijednosti indikatora za svaku godinu trogodišnjeg razdoblja. Trogodišnji se plan rada ne usvaja, ali služi kao osnova za izradu DOB-a kao i Godišnjeg plana rada. Uredbom je predviđeno da se mjere iz Strategije razvoja unose kao programi u trogodišnjem planu rada, dok se svaki program u trogodišnjem planu rada utvrđuje i kao program u Dokumentu okvirnog proračuna (DOB-u) s dodijeljenom lozinkom. To znači da je mjera iz Strategije razvoja jednaka programu u trogodišnjem planu rada i DOB-u, zbog čega je bilo značajno da svi odjeli i službe Općine Posušje definiraju mjeru unutar Strategije ruralnog razvoja. U odnosu na svaku utvrđenu mjeru ili program utvrđuju se aktivnosti/projekti čija realizacija u trogodišnjem razdoblju doprinosi ostvarenju mjeru, prioriteta i strateškog cilja iz Strategije ruralnog razvoja.

Prema Uredbi, koordinaciju u procesu planiranja, monitoringa i izvještavanja u općinskom organu uprave vrše rukovodeći državni službenici (pomoćnici načelnika) uz pomoć tajnika, svatko u skladu sa svojim nadležnostima, koji osiguravaju dosljedno provođenje internih uloga i odgovornosti u skladu s unutarnjom organizacijom i nadležnostima te sudjelovanjem različitih subjekata.

10. Prilozi strateškom dokumentu

Prilog 1. Lista potreba utvrđena na temelju SWOT analize

LISTA POTREBA		MJERA
(P)	Opis potrebe	
P1	<i>Potpore start-up poduzećima, obrtima i poljoprivredi</i>	
P2	<i>Potpore pronatalitetne politike</i>	
P3	<i>Potpore komasaciji i arondaciji _okrupnjavanje</i>	
P4	<i>Potpore kapitalnim ulaganjima za OPG i fazu prerade (oprema)</i>	
P5	<i>Potpore kapitalnim ulaganjima za preradu drveta (oprema)</i>	
P6	<i>Subvencije javnom prijevozu učenika (osnovna i srednja škola) na relaciji centar Općine Posušje – ruralna naselja-</i>	
P7	<i>Potpore izgradnji moderne tržnice za poljoprivredno-prehrambene proizvode u centru Općine Posušje</i>	
P8	<i>Potpore organskoj proizvodnji i certifikaciji po ISO standardima</i>	
P9	<i>Potpore zaštiti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda oznakama PDO, PGI i TSG</i>	
P10	<i>Sufinanciranje premija osiguranja u poljoprivredi</i>	
P11	<i>Potpore poslovnom povezivanju (klasteri, zadruge, proizvođačke organizacije) u svim segmentima gospodarstva</i>	
P12	<i>Potpore osnaživanju ženskoga poduzetništva</i>	
P13	<i>Potpore promociji prirodnih ljepota u svrhu razvoja turizma (planinarski, zdravstveni, biciklistički, golf i drugi)</i>	
P14	<i>Podizanje kvalitete života u ruralnim područjima:</i>	
	<i>Izgradnja kanalizacijske mreže,</i>	
	<i>Nabava modernije mehanizacija za prikupljanje otpada</i>	
	<i>Iznaći stimulativne mjere za otvaranje pogona u ruralnim naseljima</i>	
	<i>Održavanje protupožarnih putova u šumskim područjima</i>	
	<i>Podrška otvaranju obrta i tradicionalnih zanata i rukotvorina</i>	
	<i>Promocija kulturno-povijesne baštine i turističkih manifestacija</i>	
	<i>Potpore razvoju ruralnoga turizma (seoski i agroturizam) – opremanje objekata, promocija, izgradnja smještajnih kapaciteta</i>	
	<i>Promocija tradicionalnih jela i pića</i>	
	<i>Potpore za 50 km neASFaltiranih putova</i>	
	<i>Završetak izgradnje vodovodne mreže vodovodne mreže (oko 5 km) i pročistača pitke vode (Senjakovina).</i>	
	<i>Postavljanje ulične rasvjete u ruralnim naseljima</i>	
P15	<i>Potpore otvaranju novih radnih mjestra u ruralnim naseljima (stimulativne mjere)</i>	

Prilog II. SDG- Ciljevi održivoga razvoja

Globalni ciljevi za održivi razvoj

Cilj 1. Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima

Cilj 2. Iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovirati održivu poljoprivredu

Cilj 3. Zdravlje – Osigurati zdrav život i promovirati blagostanje za ljude svih generacija

Cilj 4. Osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja

Cilj 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke

Cilj 6. Osigurati pristup pitkoj vodi za sve, održivo upravljati vodama te osigurati higijenske uvjete za sve

Cilj 7. Osigurati pristup pouzdanoj, održivoj i suvremenoj energiji po pristupačnim cijenama za sve

Cilj 8. Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve

Cilj 9. Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost

Cilj 10. Smanjiti nejednakost unutar i između država

Cilj 11. Učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim

Cilj 12. Osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje

Cilj 13. Poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica

Cilj 14. Očuvati i održivo koristiti oceane, mora i morske resurse za održiv razvoj

Cilj 15. Zaštititi, uspostaviti i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosustava, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti degradaciju tla te sprječiti uništavanje biološke raznolikosti

Cilj 16. Promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi učinkovite, odgovorne i uključive institucije na svim razinama

Cilj 17. Ojačati načine provedbe te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj

Napomena: SDG (1,2,3,4,5,7,11 i 16) – društveni, SDG(8,9,10 i 12) –ekonomski, SDG(6,13,14 i 15) – bioraznolikost i SDG 17- Ojačati načine provedbe te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj